YEDİTEPE

KIZILBAŞLAR TARİHİ

TARİH-İ KIZILBAŞAN

Tercüme ve Notlar:

TUFAN GÜNDÜZ

KIZILBAŞLAR TARİHİ

-TARİH-İ KIZILBAŞAN-

TERCÜME VE NOTLAR

TUFAN GÜNDÜZ

KIZILBAŞLAR TARİHİ

-TARİH-İ KIZILBAŞAN-

TUFAN GÜNDÜZ

Genel Yayın Yönetmeni
Mustafa Karagüllüoğlu

Editör
Nihal Metin

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 16427

ISBN: 978-605-5200-67-1
Yeditepe Yayınevi: 242
Araştırma İnceleme : 202
Baskı Tarihi: Şubat 2015

Sayfa Düzeni
Çelebi Şenel

Kapak Tasarımı
Sercan Arslan

Baskı-Cilt
Şenyıldız Yay. Matbaacılık Ltd.Şti.
Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi C Blok No:102 - Topkapı / İstanbul
Tel: 0212 483 47 91-92 (Sertifika No: 11964)

YEDİTEPE YAYINEVİ
Çatalçeşme Sok. No: 52/1 34410 Cağaloğlu-İstanbul
Tel: (0212) 528 47 53 Faks: (0212) 512 33 78
www.yeditepeyayinevi. com / bilgi@yeditepeyayinevi.com
online alış-veriş: www.kitapadresi.com

KIZILBAŞLAR TARİHİ

-TARİH-İ KIZILBAŞAN-

TERCÜME VE NOTLAR

TUFAN GÜNDÜZ

YEDİTEPE

Tufan Gündüz

1964 yılında Tomarza/Kayseri'de doğdu. 1987 yılında G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği Bölümünü bitirdi. 1996'da **"***Bozulus Türkmenleri 1540-1640***"** adlı tezi ile doktorasını tamamladı. 2006 yılında Doçent, 2011 yılında Profesör unvanını aldı. Halen Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Yazarın "*Anadolu'da Türkmen Aşiretleri/Bozulus Türkmenleri 1540-1640*" (Ankara 1996), "*XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Danişmendli Türkmenleri*" (İstanbul 2005) *Tuzlanski, Bijelinski i Srebrenički SIDŽIL 1641-1883* (Tuzla/BiH 2008), *Bozkırın Efendileri, Türkmenler Üzerine Makaleler* (İstanbul 2009), *Son Kızılbaş Şah İsmail* (İstanbul 2010), *Alahimanet Bosna-Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçleri* (İstanbul 2012) adlı araştırma eserleri, "Josaphat Barbaro, *Anadolu'ya ve İran'a Seyahat*" (İstanbul 2005); *Uzun Hasan-Fatih Mücadelesi Döneminde Doğu'da Venedik Elçileri, Caterino Zeno ve Ambrogio Contarini'nin Seyahatnâmeleri*, (İstanbul 2006) *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar, Giovanni Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar, Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnâmeler*i (İstanbul 2007); Oruç Bey Bayat, *İlişkiler*, *Bir Şii/Katolik Oruç Bey Bayat'ın Seyahatnamesi* (İstanbul 2014) adlı tercüme kitapları Türkmen aşiretleri ve Safevîler üzerine akademik makaleleri bulunmaktadır. Tufan Gündüz, Osmanlı Devleti ve Safevîler döneminde Türkmen aşiretleri üzerinde araştırmalar yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz....7
ESERE VE MÜELLİFİNE DAİR....9
KIZILBAŞLAR TARİHİ....17

BİRİNCİ KISIM

Şamlu Taifesi....21
Rumlu....27
Ağaçeri Taifesi....28
Bayramlu Taifesi....28
Ekremî Taifesi....28
Ördeklü....28
Karaçorlu....28

İKİNCİ KISIM

Akkoyunlular Bahsi....31
Ebu'n-nasr Hasan Padişah....31
Hasan Bey oğlu Sultan Halil....34
Hasan Bey oğlu Yakup Bey....35
Yakup oğlu Baysungur Mirza....36
Maksud Bey oğlu Rüstem Bey....36

ÜÇÜNCÜ KISIM

Bayındırlı (Bayındırî)....41
Musullu....42
Pürnek/Purnak....43
Şeyhavend Bölüğü....45
Çepni....46
Bayat ve Bozçalu/Bozcalu....47
Arapgirlü....48
Hınıslu....48

Tekelü......51
Türkmen Bölükleri......55
Karakoyunlular......55
Kara Muhammed oğlu Kara Yusuf......55
Cihanşah oğlu Hasan Ali......59

DÖRDÜNCÜ KISIM

Karakoyunlu Kavimlerinin Zikri......63
Alpavut......63
Baharlu......63
Cakirlü......64
Karamanlu......65
Sa'dlu......66
Hacılu......68
Bayburtlu......68
Varsak......68
Evoğlu......69
Karacadağlu......69
Kürt Bölüklerinin Zikri......69
Zikr-i Kavm-i Lor......71
Başka Bir Rivayet......72

BEŞİNCİ KISIM

Ustaclu......75
Dulkadir......81
Avşar/Afşar......84
Kaçar......91

EK 1......95
EK 2.......105
EK 3......109
EK 4.......116

KAYNAKLAR......121
DİZİN......123

ÖNSÖZ

Tarih-i Kızılbaşan adlı küçük bu kitapçık bir tür biyografi eseri mahiyetindedir. Aslında buna tam olarak Şah İsmail'den Şah Abbas döneminin ortalarına kadar (1502-1605) Safevî Devleti'nde görev yapan Kızılbaş kadrolar demek daha doğru olacaktır. Çünkü eser doğrudan Kızılbaş beylerin kısa künyelerine ve hâkim oldukları beldelere dair bilgiler vermekte, büyük olayların anlatımından sarfınazar etmektedir. Bundan dolayı eserin Türkçe tercümesinde konunun anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla geniş açıklamalar ilave edilmiştir. Kitabın sonuna da açıklamalarda istifade edilen kitapların bir listesi konulmuştur.

Bu eseri tercüme ederken Safevî şahları için kullanılan Hazret-i ârâ, Hakan-ı İskender-şan, Şah-ı Cennet-mekân; ya da devleti veya şehirleri niteleyen devlet-i ebed-peyvend, darü'l-müminîn, darü's-saltana gibi sıfatlara Türkçe karşılık koymayıp olduğu gibi bıraktım. Bundan amaç hem edebî anlatım biçimine müdahale etmemek hem de Safevî tarihi konusunda çalışma yapacaklara daha fazla malzeme sunmaktır.

Ayrıca ekler kısmında İskender Bey Türkmen'in *Tarih-i Âlem-ârâ-yı Abbasî*, Mirza Muhammed Tahir Vahid-i Kazvinî'nin *Tarih-i Cihan-ârâ-yı Abbasî* ve Oruç Bey Bayat'ın *İlişkiler* adlı eserlerinde bu kitabı tamamlar mahiyetteki bilgilerin de tercümelerine yer verdim. İnşallah bir fayda elde etmiş

oluruz. Bu vesile ile eserin tercümesinden okuyucuya ulaştırılmasına kadar geçen sürede katkı sağlayan herkese teşekkür ederim.

Tufan Gündüz

ESERE VE MÜELLİFİNE DAİR

Tufan Gündüz

Kızılbaş tabiri daha önceki çalışmalarda da açık bir şekilde ortaya konulduğu üzere Safevîye tarikatının bir mensubu anlamında ilk defa Şeyh Haydar zamanında dile getirilmişti. O, kendi müritlerini diğer tarikatların müritlerinden ayırırmak amacıyla tarikatın mensuplarına on iki dilimli kırmızı renkli başlık giymelerini istemişti[1]. Bu başlık o kadar hızlı yayılmış ve müritler tarafından o kadar çok benimsenmişti ki, Safevîye tarikatının mensupları Kızılbaş diye anılmaya başlanmışlardı. Kızılbaşların merkezi Erdebil'di. Burada daha Şeyh Safiyüddin'den beri kuvvetli bir taraftar kitlesi oluşmuştu. Bununla birlikte tarikatın ilk evrelerinde etki alanı son derece sınır-

1 Fazlullah Ruzbihan-ı Huncî-i İsfahanî, *Âlem-ârâ-yı Eminî*, neşreden: Muhammed Ekber Aşık, Tahran 1381/2003, s. 276; Anonim, *Cihangüşa-yı Hakanî*, Tarih-i Şah İsmail, neşreden: Allahdota Muzattar, Tahran 1349/1971, s. 41, 42; İskender Bey Türkmen, *Tarih-i Âlem-ârâ-yı Abbasî*, neşreden: Muhammed İsmail Rızvanî, c. I, Tahran 1377/1999, c. I., s. 33; Tacın Şah İsmail zamanında ihdas edildiğine dair bkz, Yahya b. Abdüllatif Kazvinî, *Lubbü't-Tevarih*, neşreden Mauhammed Bakır, Tahran 1363/1985, s. 394; Budak Münşî-i Kazvinî, *Cevahirü'l-Ahbar*, neşreden: Muhsin Behram Nejad, Tahran 1378/2000, s. 119.

lıydı ve Şeyh Safiyüddin'in etrafında toplanan zümreler daha çok orta sınıf halk tabakalarından meydana geliyordu. Üstelik Safevîye tarikatı Sünnî/Şafî çizgideydi. Bu durum oğlu Şeyh Sadreddin ve halefleri zamanında devam etmişti[2].

Safevîye tarikatının Kızılbaşlığa doğru evrilmesinin aşamaları tam olarak bilinmese de Şeyh Cüneyd'in etrafında oluşan eleştiriler, onun tarikat geleneklerinin dışına çıktığını göstermeye yetmektedir. Bu eleştiriler, onun amcası Şeyh Cafer ile çekişmesinden sonra daha da gün yüzüne çıkmış, bizzat amcası tarafından Karakoyunlu hükümdarına şikâyet edilmiştir. Bu çerçevede Karakoyunluları ilgilendiren kısım, Şeyh Cüneyd'in "Şeyhlikten vazgeçip, dünya sultanlığına meyletmesi" meselesidir. Bu yüzden onu Erdebil'den çıkarmışlar, tarikatın başına da Şeyh Cafer'i geçirmişlerdir. Bu sürgün Safevîye tarikatı için de dönüm noktası olmuş, Erdebil'e ve Azerbaycan'a sıkışmış olan tarikat bir anda Anadolu ve Kuzey Suriye'ye yayılma imkânı bulmuştur. Cüneyd, kendisine yeni bir hayat sahası ararken geldiği Anadolu'da Osmanlılardan ve Karamanoğullarından herhangi bir ilgi görmemiş, Kuzey Suriye'ye geçip Memlük topraklarında faaliyet göstermeye çalışmışsa da bu defa da Memlüklerin baskısına maruz kalarak Canik (Samsun havalisi) tarafına geçmiştir. Bu uzun seyahatler esnasında Toroslar'da Varsaklarla, Kuzey Suriye'de sonraları Şamlu diye anılan ve Safevî ordusunun belkemiğini oluşturan Halep Türkmenleriyle, Canik bölgesinde Çepnilerle temas kurmuş, onların bir bölümünü tarikatına bağlamayı başarmıştır. Dulkadirli Türkmenlerle de yine bu seyahatleri esnasında bağlantı kurmuş olmalıdır. Çünkü onlardan Hacılar, Söklen, Kavurgalu, Çiçeklü, Avcı, Alcı/Elci gibi bazı kabilelerden katılımlar olduğu görülmektedir. Şeyh Cüneyd'in Erdebil'e dönmeden önceki son

2 Referanslar ve değerlendirmeler için bakınız, Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail,* İstanbul 2011.

durağı ise Akkoyunlu başkenti Diyarbekir olmuştur. Kaynaklara göre Uzun Hasan Padişah'ın daveti üzerine geldiği Diyarbekir'de onun iltifatına ve yakın ilgisine mazhar olmuş, onun kızkardeşi Halime Begüm ile evlenmiştir. Bu evlilikten doğan Haydar, henüz bir yaşındayken, Şeyh Cüneyd, 1460'ta Şirvanşahlarla giriştiği savaşta öldürülmüştür.

Şeyh Cüneyd zamanında belirgin bir şekilde evrilen ve hızla siyasal bir harekete dönüşmeye başlayan Safevîye tarikatı, her ne kadar Haydar'ın gençlik yıllarına kadar sessizlik dönemi geçirmişse de Şeyh Haydar'ın tarikatın başına geçmesiyle yeniden hareketlenmeye başlamıştır. O evlenme çağına geldiğinde Uzun Hasan Bey'in kızı Alemşah Begüm ile evlendirilmiş ve bu evlilikten Sultan Ali, İbrahim ve İsmail doğmuştur. Öte yandan Şeyh Haydar, aslında mutaassıp bir Sünni olan dayısı Uzun Hasan'ın sarayında ve onun terbiyesinde yetiştiği halde Kızılbaş geleneklere ve öğretilere nasıl sahip olduğu konusu belli değildir. En iyimser ihtimalle bunu, onun Kızılbaş dedelerle sürekli temas halinde olmuş olması ile izah edebiliriz. Yine de bu hususun şimdilik karanlık bir konu olduğunu ifade etmek gerekir.

Bir yandan babasının intikamını almak için yanıp tutuşan Şeyh Haydar, diğer yandan sayıları hızla artan müritlerinin önemli bir güç olduğunu göstermek amacıyla Kızılbaşlık'ı ihdas etmiştir. Bunun açık anlamı, siyasal bir harekete dönüştüklerini ve bölge siyasetinde hissedilir bir varlığa ulaştıklarını göstermektir. Nitekim dayısı Uzun Hasan Bey onu Tebriz'e çağırarak niçin sağa sola asker çektiğini, dervişliği bırakıp sultan mı olmak istediğini sormak durumunda kalmıştır[3]. Yoksul bir derviş kılığında geldiği Tebriz'de niyetini dayısından gizlemeyi başarmışsa da Akkoyunlu sarayında ona karşı derin bir

3 *Âlem-ârâ-yı Eminî*, s. 270, 271.

güvensizliğin belirdiği de aşikârdır. Bu güvensizliğin pekişmesi ise yine onun da babası gibi Şirvanşahlarla mücadeleye girişmesi sayesinde olmuştur. Akkoyunlu Uzun Hasan'ın vefatı Şeyh Haydar'ın büyük bir destekçiyi kaybetmesine ve şartların aleyhine gelişmesine yol açmış; artık karşısında dayı çocuklarını bulmaya başlamıştır. Şüphe yok ki, onun da babası gibi siyasî fikirlere sahip olduğu, en azından kendisine, yine kendisinin yöneteceği bir alan açmaya çalıştığı hemen fark edilmekteydi. Şeyh Haydar coşkun karakterli müritlerini kâfirlere karşı cihat fikriyle kolayca ateşleyebiliyor, Gürcüler ve Çerkesler üzerine düzenlediği akınlarda bol ganimetlerle dönüyordu. Ama şurası bir gerçektir ki, elde edilen ganimetler zenginlik ve servet kaynağı oluşturmaya yönelik değil, savaş ve akınların tabii bir sonucuydu. Kızılbaşların değerli taşlar, altın veya gümüş sikkelerden daha çok kılıç, ok, yay ve mızrağa yani savaş aletlerine ihtiyaçları vardı. Öyle ki Gürcüler, Çerkesler veya Şirvanşahlarla girişilen mücadelelerde Kızılbaşların pek çoğunun düzgün bir kılıcı bile bulunmuyordu. Safevî kaynakları bu hususta Şeyh Haydar'ın günlerini ok ve mızrak uçları imal etmekle geçirdiğini kaydetmektedirler[4]. Bütün bunlar Şeyh Haydar'ın korkusuzca ve inatla giriştiği mücadelede başarılı olmasını imkânsız kılıyordu. Nitekim 1488'de Şirvanşahlarla giriştiği savaşa Akkoyunluların da dâhil olmasıyla öldürüldü. Kızılbaşlar ikici defa şeyhlerini kaybetmiş oldular. Ama ortaya çıkan gerçek hem Şeyh Cüneyd'in hem de Şeyh Haydar'ın yanında aşkla savaşan Kızılbaşların tam bir savaş makinesine dönüşmeye başladığıydı[5]. Onlar Hz. Ali'den kaynaklanan İmamet'in Safevî ailesinde yeniden zuhur edeceğine

4 *Âlem-ârâ-yı Eminî*, s. 265, 267.

5 Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar'ın faaliyetlerinin değerlendirilmesi hakkında lütfen şu yazıya da bakınız: Tufan Gündüz, Şeyh Haydar ve Şeyh Cüneyd'in Faaliyetlerinin Anadolu Türkleri Üzerinde Etkisi, *XV. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*, 4. Cilt, 2. Kısım, Ankara 2010, s. 1437-1442.

kalpten inanıyorlar ve ailenin başına ne gelirse gelsin, ocağı terk etmiyorlardı. Bu yüzden babası öldürüldüğünde henüz çocuk sayılan Sultan Ali'ye, onun öldürülmesinden sonra ise 4-5 yaşlarında olan İsmail'e tam bir sadakatle bağlanmaktan geri durmadılar; onu korudular, onun "huruç" çağrısına da kayıtsız şartsız uydular. 1498'de Bingöl yaylalarına gelen Şah İsmail'i türküler söyleyerek ve ayaklarını yerlere vurarak karşılayan Ustaclu Türkmenlerine kısa zaman içinde Karacadağlu, Avşar, Dulkadirli, Şamlu, Kaçar, Varsak, Rumlu, Tekelü Türkmenleri de katıldı. Karakoyunlu Türkmenlerinin bakiyeleri ile Akkoyunlu Türkmenlerini meydana getiren il ve uluslar kısa zaman sonra Safevî Devleti'nin kurucu unsuru hâline geldiler. Anadolu'dan, Azerbaycan'dan, Dulkadir ilinden ve Kuzey Suriye'den gelen Türkmenler, meşakkatli mücadelelerden ve büyük savaşlardan sonra muzaffer ordular olarak 1502'de Tebriz'e girdiler. Uzun Hasan'ın inşa ettirdiği Nasıriye Camisinde Şah İsmail adına okunan hutbe Akkoyunlu coğrafyasında sadece yeni bir şahın meydana çıktığını değil aynı zamanda Şiiliği resmî mezhep kabul eden yeni bir devletin kurulduğunu gösteriyordu. Bundan sonra önce İran mülküne hâkim olmak, daha sonra doğuda Özbeklerle, batıda Osmanlılarla yıllar boyu sürecek savaşlar dönemi başlamıştır. Kızılbaş kavramı ise Safevîye tarikatının müridi olanlar anlamından çıkıp Safevî ordusunu meydana getiren askerî sınıf için kullanılmaya başlanmıştır. Buna göre Türkmen/Türk kökenli unsurlardan Safevî sarayında Eşik Ağası, Korçu, Tuşmalbaşı vb. gibi herhangi bir görevde bulunanlar ile eyaletlerde vali/hâkim gibi görevleri ifa edenler ve onların maiyeti Kızılbaş zümresinden sayılmıştır. Derecelerine, askerî güçlerine veya eyaletlerdeki görevlerinin mahiyetine göre Bey, Sultan ve Han unvanlarıyla anılan Kızılbaş kabilelerin reisleri görev aldıkları mahallere bütün il ve uluslarıyla gittikleri için bölgenin en önemli askeri ve idari

gücü durumundaydılar. Bu yüzden zaman zaman yarı bağımsız hareket edebiliyorlar, merkeze daha yumuşak bağlarla bağlanmış görünüyorlardı. Gerek Safevî Devleti'nin yükseliş ve ikbal dönemlerinde, gerekse bunalım ve çöküş devrelerinde Kızılbaşlar askerî gücü daima ellerinde bulundurduklarından Fars veya diğer yerel unsurlara göre daha çok kayıplar yaşamışlardır. Hatta Kızılbaşların eceliyle vefat edenlerin oranının savaşlarda ölenlere nazaran daha az olduğunu söylemek gerekmektedir. Buna rağmen gerek Safevî, gerekse modern İranlı tarihçiler tarafından zaman zaman eleştirilerin hedefine oturtulmuşlardır. Oysa bu küçük kitaptan da anlaşılacağı üzere Kızılbaşlar, Safevî Devleti'ni ayakta tutan önemli bir güç kaynağı durumundaydılar ve giriştikleri her mücadelenin bedelini hayatlarıyla ödemişlerdi.

Tarih-i Kızılbaşan adlı müellifi bilinmeyen bu eser, 1599-1605 yılları arasında yazılmış olup doğrudan Kızılbaş kabileleri ile bu kabileye mensup olup Safevî devlet idaresinde ve orduda görev alan önemli emirlerin kısa biyografilerine tahsis edilmiştir. Ayrıca Türkmen kabileleri Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri ile ilişkilendirilerek bunlara dair kısa bir özet de verilmiştir. Keza bazı Kürt ve Lor kabilelerine de yer verilip Lorlara dair iki de rivayet nakledilmiştir.

Kitabın maksadının sadece Kızılbaş beylere odaklanmış olması yazarının yine bir Kızılbaş Türkmen olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte eserde geniş bir bilgi birikiminin varlığının gözlenmesi yazarın sarayda İnşa Divanı'nda görevli bir kişi olabileceğini de akla getirmektedir. Nitekim eserde yer alan bilgilerin Şah Abbas'ın kâtiplerden İskender Bey Türkmen'in 1629'da tamamladığı Tarih-i Âlem-ârâ-yı Abbasî adlı eseriyle geniş benzerlikler göstermesi bu ihtimali kuvvetlendirmektedir. Hatta İskender Bey'in eserinin yazılışının bu eserden sonra olduğu göz önüne alındığında onunla

aynı ortamda bulunmuş olabileceğini bile akla getirmektedir. Şöyle ki; İskender Bey eserinde Safevî şahlarının ilk isimlerinden çok sıfatlarıyla anmayı tercih etmiş ve her bir şaha bir sıfat yakıştırmıştır. Buna göre Hakan-ı Süleyman-şan ile Şah İsmail'i; Şah-ı Cennet-mekân ile Şah Tahmasp'ı; Nevvab-ı İskender-şan ile Şah Muhammed Hüdabende'yi; Hazret-i A'lâ ve Şah-ı Zıllullahî sıfatlarıyla da Şah Abbas'ı kastettiğini belirtmiştir. Bu eserde de benzer ifadeler görülmekte olup, adı bilinmeyen müellif de Şah İsmail için Hakan-ı Süleyman-şan; Şah Tahmasp için Şah-ı Cennet-mekân; Şah Abbas için ise Hazret-i A'lâ sıfatlarını kullanmıştır. İki eser arasındaki benzerlikler bunlarla sınırlı değildir. Bu küçük kitapçıkta yer alan Kızılbaş kabilelerine dair bilgiler, daha geniş bir şekilde İskender Bey Türkmen'in eserinde de bulunmaktadır. Bu kitabın arkasındaki ekler kısmı incelendiğinde bu benzerlik daha açık bir şekilde görülebilecektir. Elbette İskender Bey'in eseri hacim ve bilgi bakımından kıyaslanamayacak ölçüdedir. Bu durumda elimizdeki eserin yazarının İskender Bey'in notlarına hazırlık mahiyetinde bir çalışma yapmış olabileceğini de hatırda tutmak gerekmektedir. Çünkü İskender Bey yukarıda bahsi geçen sıfatları kendi orijinal kaydı gibi anlatmıştır[6]. Tarih-i Kızılbaşan yazarının "Esahü't-Tevarih" adlı bir eser daha kaleme aldığı göz önüne alınırsa İskender Bey'in onun eserlerinden ve üslubundan istifade ettiği, hiç olmazsa önemli bir ilham kaynağı olduğu söylenebilir.

6 "Bu değersiz eserde, o hazretin yüce ismini Hazret-i A'lâ Şahi Zıllullahî diye koydum. Şan ve şeref sahibi babalarının ismini Nevvab-ı İskender-şan, dedelerinin mübarek ismini ise Şah-ı Cennet-mekân-ı İlliyîn Aşiyan ve büyük dedelerinin şerefli ismini de Hakan-ı Süleyman-şan şeklinde yazdım" İskender Bey Türkmen, *Tarih-i Âlem-ârâ-yı Abbasî*, neşreden: Muhammed İsmail Rızvanî, c. I, Tahran 1377/1999, s. 9. Sırayla I. Şah Abbas, Muhammed Hüdabende, Şah Tahmasp ve Şah İsmail'e işaret edilmektedir.

Bu eseri ilk neşre hazırlayan Mir Haşim Muhaddis, İran kütüphanelerinde Esahü't-Tevarih'e tesadüf edemediğini bildirmektedir[7]. En azından bu eser bulununcaya kadar yukarıda dile getirdiğimiz tahminlerle yetinmek durumundayız. Değilse İskender Bey'in eserinin kaynaklarından birini daha aydınlatmış olacak ve adını bilmediğimiz bu müellifin eserdeki tesirlerini görmüş olacaktık.

Tarih-i Kızılbaşan, Tahran'daki Millî Melik Kütüphanesi'nde Mir Haşim Muhaddis tarafından bulunmuş ve yine onun tarafından 1983 yılında neşredilmiştir. Bu tercümede Mir Haşim Muhaddis'in yaptığı neşir esas alınmıştır.

---

7 Anonim, *Tarih-i Kızılbaşan*, neşreden Mir Haşim Muhaddis, Tahran 1361/1983, s. 6.

KIZILBAŞLAR TARİHİ

BİSMİLLAHİRRAHMANİRRAHİM

Sonsuz ve ölçüsüz şükür, en içten övgü, hamd ve sena Allah'a layıktır. O, insanın kutsal cevherini su ve toprak ile karıştırdı ve bu karışım vasıtasıyla varlık kapılarını çağların benzersizi ve zamanın şaşkınlık vereni olan şanı büyük insana açtı.

پیش وجود همه آیندگان   بیش بقای همه پایندگان

Gelecekte olacaklardan daha önce var olan
Hâlâ yaşayanlardan daha baki olan (Allah)

Her zaman uğurlu, ışıklı tac sahibi, Allah'ı bilen ve onun yolundan ayrılmayan, mübarek kademli Muhammed Resullulah'a selam olsun.

Şiir:

فرستاده خاص پروردگار   رساننده حجت استوار

فراخی بدو دعوت تنگ را   گواهی بر اعجاز او سنگ را

Sağlam hücceti kavuşturan
Allah'ın özel elçisiydi
Onun davetiyle darlık ferahlığa döndü
Onun mucizesine taş tanıklık etti.

Ey büyükler büyüğü, ey Resul'un yerine oturan, ey Allah'ın Arslanı, müminlerin emiri ve ey takva sahiplerin imamı sonsuz nurlar senin o münevver mezarına ve güzel kokulu meşhedine feda olsun.

فاتح خیبر که گر بودی زمین را خلقه ای

در زمان کندی و افکندی بر این فیروزه بام

ساقی کوسر که تا ساقی نگردد در بهشت

انبیا را ز اب کوثر تر نخواهد گشت کام

Hayber Fatihi, yeryüzü bir yüzük olsaydı,
Hemen koparıp gökyüzüne atardı,
Kevserin Sakisi, cennette suyu dolaştırmasaydı,
Peygamberler Kevserden murat alamayacaktı.
Ve ona ve onun evladına selam olsun
Şimdi,

Bu kitap şahlığın ışıklı tacı ile onurlanmış, şanı büyük Safevî hanedanına hizmet kemerini bağlamış ve İran memleketlerinde Hanlık ve Sultanlık makamlarına yükselmiş olan Kızılbaşlar taifesi hakkındadır. Bu kitap iki kısma ayrılmıştır.

BİRİNCİ KISIM

Sağ tarafta yer alan cemaatler[8].

Şamlu Taifesi

Onlar, Halep, Adana, Tarsus havalisinden ve Şam'ın diğer beldelerinden olup hepsi şanı büyük Safevî hanedanının müridirler. Hakan-ı Süleyman-mekân İskender-nişan el-müeyyed be-te'yidati'l-melik el-celîl Ebu'l-feth Şah İsmail –enarallahu burhanehu- zamanında bütün oymakların en büyüğü imişler[9].

Bunların en muteber beylerinden biri Lala Hüseyin Bey'dir. O, Lahican'da Hakan-ı İskender-şan'ın hizmetinde bulundu[10]. O hazret zuhur edince Emirü'l-ümera oldu. Cihan[11] ırmağı

8 Sağ ve sol ayrımından Kızılbaş taifelerinden meydana getirilen askerlerin ordunun sağında veya solunda bulunması kastedilmektedir.

9 Şamlular, Kuzey Suriye'de yer alan ve Osmanlılar tarafından Halep Türkmenleri diye nitelendirilen kalabalık Türkmen kitlesinden koparak Safevîlere bağlanan gruplara verilen ortak isimdir. Onların Safevîye tarikatına bağlanmaları Şeyh Cüneyd'in Halep taraflarında bulunduğu sıralarda gerçekleşmiştir. Şamlu taifesi, Kızılbaş taifeleri içinde sayıca en kalabalık olanlarından biriydi. Şah İsmail'in zuhurundan itibaren onun yanında yer almışlar ve Safevî Devleti'nin kuruluşunda önemli roller oynamışlardır. Şah İsmail'in lalası Hüseyin Bey, Şah İsmail'in damadı Abdî Bey; onun oğulları Durmuş Han ve Hüseyin Han, hem Şah'ın yeğeni hem de Safevîlerin kudretli emirlerindendi. Yine Şamlulardan Zeynel Han ve Ağzıvar Han, Avcı Veli Halife, Polad/Fulad Halife ve Süleyman Halife gibi beyler, valilik, emirlik, beylerbeyilik gibi önemli görevleri ellerinde bulundurmuşlardı.

10 Şah İsmail'in Akkoyunlu Rüstem Bey'in takibinden kaçırıldığı ve Lahican'da saklandığı çocukluk günlerine işaret ediliyor (1494-1499). İsmail, Kızılbaş reisler tarafından bir süre Erdebil'de saklanmış ama şehirde çember daralınca Lahican'a kaçırılarak, bölgenin valisi ve Safevîye tarikatına muhabbeti olan Karkiya Mirza'ya emanet edilmişti. O sırada Lala Hüseyin Bey, Şah'ın hizmetinde bulunan ve onu koruyan, gizlendiği yeri bilen birkaç Kızılbaş'tan biriydi.

11 Ceyhan Irmağı.

kenarında Saru Kaplan'a[12] yenilince itibardan düştüyse de Şeybek Han'ın[13] katli ve Horasan'ın fethinden –Feth-i Şah-ı Din kelimesi bu olayın tarihidir[14]- sonra Herat hâkimi oldu. Emir Necm-i Sanî'nin[15] yenilgisinden sonra Dergâh-ı Âlem-penaha geldi. Çaldıran savaşında öldü.

Abidin Bey, Şam beldelerinden iki yüz delikanlı ile Saru Turhan'da Hakan-ı İskender-şan'ın hizmetine geldi. O hazretin gözüne girip, seçkin beylerden biri oldu. Emir Han'dan sonra Herat hâkimi oldu. 931/1524'te vefat edince[16] kardeşi, fermana uygun olarak Herat hâkimliğine getirildi.

---

12 Dulkadiroğlu Alaüddevle'nin oğlu Kasım Bey, Saru Kaplan diye anılıyordu. Sarı Kaplan, Şah İsmail'in Dulkadir seferi sırasında Safevî ordularına gece baskınları düzenleyerek yıpratmıştı. Safevîler çekildikten sonra Diyarbekir üzerine yaptığı akın sırasında ölmüştür.

13 Özbek hükümdarı Şeybek Han veya Şeybani Han. Şah İsmail ile 1510 yılında yaptığı büyük savaşı kaybetti. Şah İsmail onun başını II. Bayezid'e, elini ise Horasan Valisi Aka Rüstem Ruzefzun'a gönderdi. Rivayete göre, Aka Rüstem, Şah İsmail'e karşı Şeybek Han'ın yanında yer almış ve "Benim elim senin eteğinde." diye haber göndermişti. Buna nazire olarak Şeybek Han'ın eli Aka Rüstem'e gönderilmiş ve "Sen, benim elim Şeybek'in eteğinde demiştin. Senin elin onun eteğine yetişmedi ama onun eli senin eteğindedir" denilmişti. İskender Bey Türkmen, *Tarih-i Âlem-ârâ-yı Abbasî*, c. I, s. 65; Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şah İsmail*, s. 99.

14 فتح شاه دين پناه Feth-i Şah-ı Din=858; İskender Bey Türkmen'in (فتح شاه دين پناه) Feth-i Şah-ı Din-penah=916 diye verdiği tarih daha doğrudur. Tarih-i Âlem-ârâ-yı Abbasî, Cilt I, s. 66. İhtimalen müellif sehven "penah" kelimesini düşürmüştür.

15 Emir Necm-i Sâni, Tacik asıllı olup Şah İsmail'in en güvendiği kumandanlardan biriydi. 1512'te Özbek Ubeyd Han ve Canı bek Han ile Gucduvan önlerinde yaptığı savaşta ağır bir yenilgi almış ve savaş meydanında öldürülmüştü. Savaştaki ağır kayıpların yanı sıra kaçmaya çalışan Kızılbaşların çoğu da Ceyhun Irmağı'nda boğulmuştu. Şah İsmail'in Çaldıran Savaşına girmeden önceki en ağır kaybı bu savaşta yaşanmıştı.

16 Şamlu Abidin Bey veya Abdi Bey, Korçubaşı'ydı. 1507'de Urumiye taraflarında isyan eden Kürt Sarım'ın isyanını bastırmakla görevliyken, onunla yaptığı savaşta öldürüldü.

Durmuş Han[17], Çaldıran savaşından sonra Hakan-ı İskender-şan'a halkı eğlendirmeyi tavsiye etti. Bu cümleden bir grubun başlarına büyük takye giydirip -bundan dolayı onlara "Tacı Büyük" denildi[18]- bunları bir eve doldurup kapısını da sıkıca kapattılar. Kedi, köpek ve kurda yağlı hindi yemeği yedirip[19], onları bacadan evin içine attılar, bazen de bu adamlardan birisini yaban ineğine bağlayıp hayvanı serbest bırakıyorlardı. Birkaç gün sonra ava çıkıp, yaban ineğini yakalayıp adamı ineğin sırtından indiriyorlardı. Bazen de bunlardan birini tavla mühresi gibi sivri yerlere oturtuyorlar, aşağıya koydukları suyun içine düşürüyorlardı. Bütün börtü-böceği yemeleri için onlara veriyorlardı.

Bunların itibarlı beylerinden diğeri de Durmuş Han'ın kardeşi Hüseyin Han'dır[20]. O Şah-ı Gufran-penah'ın kızkardeşinin

---

17 Durmuş Han, Şah İsmail'in oğlu Sam Mirza'nın lalası olup onunla birlikte Herat'ta görev yapıyordu. Onun ölümünden sonra Herat hâkimliği kardeşi Hüseyin Han'a verildi (1524).

18 Tacı Büyük zümresi Şah Abbas dönemine kadar varlığını sürdürdü. Bunlar heybetli gençlerden seçiliyordu. Başlarına giydikleri, süslü, altın işlemeli iri taçlar ve yanlarından sarkıtılan püsküller ile daha da heybetli görünürlerdi. Giyimleri de herkesin giymediği türden tuhaf giysilerden oluşuyordu. Bu bile etraftakileri korkutmaya yetiyordu. Şah Abbas zamanında reisleri maiyetindekiler gibi tuhaf giysiler giyen Melik Ali Bey'di. Şah'ın meclisinde onun arkasında otururlar, adeta onun korumasını yaparlardı. Şah Abbas'ın Kalenderîlerle mücadelesinde de önemli roller oynamışlardı. Melik Ali Bey aslen İsfahanlı olup etrafında nüktedan biri olarak bilinirdi. Ahaliden üzüntülü birini görse hemen yanına varır ve onu neşelendirirdi. Çarşı pazarda bir emir verilecekse bunu tatlı sözlerle söylerdi. Görevi sırasında da neşeli halini bırakmazdı. Öyle ki, birinin öldürülmesi veya cezalandırılması işini üzerine aldığında bile, cezalandıracağı kişiyi ceza mahalline varıncaya kadar neşelendirirdi. Ölümü üzerine görevi oğluna devredildi.

19 Hayvanların ishal olmasını ve her yere çiş yapmasını sağlamak için kullanılan bir yöntem.

20 Şamlu Hüseyin Han, Durmuş Han'ın ölümünden sonra Herat hâkimi oldu. 937/1530'daki Tekelü Afeti'nden sonra Şah Tahmasp'ın iltifatına mazhar olduysa da Sam Mirza'nın isyanından sonra Tahmasp'ın takibine ve hışmına

oğludur. Tekelü Çuha Sultan'nın katlinden sonra Emirü'l-ümera oldu. 941/1535'te o hazretin (Tahmasp) emriyle öldürüldü.

Zeynel Han, fermana uygun olarak birkaç yıl Herat hâkimliği yaptı[21]. O beldelerin zapt edilmesinde aciz kalınca azledilip Esterabad hâkimliğine gönderildi. 934/1527'de Özbek Zeyneş ile Firuzkûh'ta yaptığı savaşta öldürüldü.

Bu kavmin itibarlı beylerinden bir diğeri Ağzıvar Han'dır[22]. Bahadırlıkta emsali yoktu. Fermana uygun olarak Sam Mirza'nın lalası ve Herat hâkimi oldu. Hüseyin Han'ın[23] katlinden sonra korkuya kapılıp Sam Mirza ile Kandahar'a yöneldi. Çağataylı Babür Padişah oğlu Kamran Mirza ile yaptığı savaşta

---

uğradı. Nihayet Kanuni'nin Irakeyn Seferi sırasında onun ihanet edeceğinden şüphelenen Şah Tahmasp tarafından öldürüldü.

21 Şamlu Zeynel Han'dan önce Herat hâkimi Dede Bey idi. Dede Bey, Özbeklere karşı gevşek ve korkak davrandığı ve Herat ahalisinin zarar gördüğü gerekçesiyle Şah İsmail tarafından görevinden azledildiği gibi, eşeğe ters bindirilip kadın kıyafetinde ordunun içinde dolaştırıldı. Yerine Şamlu Zeynel Bey, Herat hâkimi oldu. Ancak Özbek Ubeyd Han'ın saldırılarına karşı koyamayınca Esterabad'a gönderildiyse de orada da tutunamadı. Kısa zaman sonra Esterabad Özbeklerin eline geçti. Zeynel Han Rey'e çekilirken Ubeyd Han da Esterabad'ı oğlu Abdülaziz'in idaresine bırakıp Belh'e döndü. Esterabad'ın düştüğü haberi Şah'a ulaşınca Tekelü Ahi Sultan, Ağzıvar Han'ın babası Şamlu Demiri Sultan ve Ustaclu Şah Ali Sultan, Kızılbaş ordularından büyük bir kalabalıkla Zeynel Han'ın yardımına gönderildi. Ordu Rey'de Zeynel Han ile birleşerek Eserabad'a doğru yürüdüler. Abdülaziz, şehri bırakıp babası Ubeyd'in yanına gitti. Ubeyd hızla dönüp Bestam'da Kızılbaş ordularını mağlup etti. Bu savaşta Şamlu Demiri Sultan ve Tekelü Ahi Sultan öldürüldü. Zeynel Bey ise durumdan haberdar olunca Firuzkuh'a yöneldi. Damgan'da Çekirge Sultan ile Özbeklere karşı giriştiği savaşta öldürüldü.

22 Herat hâkimliği ve Sam Mirza'nın lalalığını yaptı. Şamluların devlet kademesinde itibar kaybetmesinden sonra, endişeye kapılıp Sam Mirza'yı isyana teşvik etti. Hatta onu kışkırtarak yaklaşık 3000 kişilik bir orduyla Kandahar'ın fethine girişti. Kandahar'ı savunmaya gelen Kamran Mirza ve Çağatay ordusuyla giriştiği mücadelede öldürüldü.

23 Şamlu Hüseyin Han'a işaret ediliyor.

öldürüldü. Babası Demiri Sultan, Şah-ı Din-penah'ın kudretli emirlerindendi, Bestam'da Özbek Ubeyd Han ile yaptığı savaşta öldürüldü[24].

Bu kavmin diğer itibarlı beylerinden biri de Zeyneddin Sultan'dır. Yıllarca Esferayin hâkimliğinde bulundu[25]. Şah-ı Din-penah'ın zamanında orada vefat etti. Pir Ali Sultan onun yerine geçti.

Diğeri Veli Halife'dir. Yıllarca Behram Mirza'nın[26] hizmetinde bulundu. Sonunda Kum hâkimi oldu, Kazak Savaşı'nda yiğitlikler gösterdiğinden dolayı Meşhed-i Mukaddes valiliğine atandı[27].

Bu kavmin itibarlı hanlarından bir diğeri Ali Kulu Han'dır. O, Durmuş Han oğlu Abdi Bey oğlu Sultan Hüseyin Han'ın oğludur. İkinci Şah İsmail'in cülusundan[28] Özbek Abdullah Han'ın Horasan'ı istilasına kadar Darü's-saltana Herat'ın

24 21 numaralı dipnota bakınız.

25 Şah İsmail tarafından 1522 yılında Esferayin valiliğine tayin edildi.

26 Şah İsmail'in oğludur.

27 Veli Han (Avcı) 1581'de Ali Kulu Han ile yaptığı savaşta öldürüldü. Oğullar İsmail Kulu Han ve Şahverdi Halife de Safevî Devleti'nde etkin görevlere gelmişlerdir. İsmail Kulu Halife'ye, Şah Muhammed Hüdabende'nin oğlu Hamza Mirza'ya bağlılığından dolayı onun tarafından Yoldaş Başı unvanı verilmişti. Veli Halife'nin Ustaclu Ali Kulu Han tarafından öldürülmesi iki büyük Türkmen kabilesi arasındaki kadim dostluğu birdenbire derin düşmanlıklara döndürdü. İsmail Kulu Han babasının intikamını almak için Ustaclu emirlerinden Hüseyin Kulu Han ile Sufî Oğlu Ustaclu Mahmud'un kardeşini öldürttü. Adeta kan davasına dönen bu durum, daha sonra iki kabile arasında büyük çatışmalara dönüştü.

28 II. İsmail 1576 yılında tahta geçti. Kısa saltanatında kardeşleri ve yeğenlerinin hepsini öldürttü. Hanedandan sadece gözleri iyi görmeyen kardeşi Muhammed Hüdabende ve çocuk yaşta olduğu için tesadüfen öldürülmeyen Abbas Mirza sağ kaldı. 1577'de öldü.

valisiydi. O mübarek beldeyi Özbekler dokuz ay sonra ele geçirince onu katlettiler[29].

Bu kavmin diğer muteber beylerinden biri de Hüseyin Han'dır. Bir süre Darü'l-müminîn-i Kum'da hâkimlik yaptı. Hazret-i A'lâ[30] 1007/1599'da Horasan'ı yeniden kurtarınca Herat hâkimliği ona verildi. Halen o vilayetin valisidir[31].

Bu kavmin diğer beylerinden biri de Ali Kulu Han'dır. Bir müddet Darü'l-ibade Yezd'de hâkimlik yaptı. Eberkûh ona bağlıydı. Şimdilerde Hazret-i A'lâ'nın Eşik Ağası makamı

---

29 Ali Kulu Han, Herat Valisi iken II. Şah İsmail'in emriyle o sıralarda Herat'ta bulunan ve henüz çocuk olan Abbas Mirza'yı (Şah Abbas) öldürmekle görevlendirilmiş, fakat bu görevi yerine getirmekte yavaş davranmıştı. O günlerde II. İsmail'in vefat etmesiyle, şartlar aniden değişince kendisini Abbas Mirza'nın lalası ilan etti. Abbas Mirza ise hükümdar olunca onun bu iyiliğini asla unutmadı, ona karşı hiçbir zaman saygıda kusur etmedi. O dönemde Meşhed Valisi olan Ustaclu Mürşid Kulu Han ise bu durumdan çok rahatsız olduğundan için için Ali Kulu Han'a düşmanlık besliyordu. 1589'da Özbeklerin Herat'ı kuşatması esnasında Şah Abbas'ın İsfahan'da bulunması yüzünden Ali Kulu Han'a hiçbir yardım ulaşmıyordu. O da Mürşid Kulu Han'ın kendisine karşı düşmanlığını bildiğinden yardım talebinde bulunmuyordu. 11 ay süren kuşatmanın sonunda Ali Kulu Han Özbek Abdullah Han ile barış görüşmesi yapmak için Herat kalesinden dışarı çıkar çıkmaz öldürüldü. Bununla birlikte Oruç Bey Bayat, onun Mürşid Kulu Han ile yaptığı muharebede öldürüldüğünü kaydetmektedir. Bkz. Oruç Bey Bayat, *İlişkiler*, Çeviri ve notlar: Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s. 172.

30 Şah Abbas'a işaret ediliyor.

31 Şamlu Hüseyin Han, Şah Abbas'ın en eski mülazımlarından biri olup, onun pek çok iltifatına mazhar olmuştu. 20 sene müddetle Herat hâkimliği ve Horasan Beylerbeyiliği yaptı. Şah ona hitaben yazdığı fermanlarda "Eski İhtiyar" diye hitap ederdi. 1618'de vefat etti Şah Abbas onu Meşhed'de İmam Rıza Türbesi'nin haziresine defnettirdi. Horasan Beylerbeyiliği ve Herat hâkimliği ise oğlu Hasan Han'a verildi.

ile yücelmiş ve şereflenmiştir[32]. Darü'l-mülk Rey onun tuyuludur[33].

Diğeri, Kanber Kulu Han'ın oğlu Necef Kulu Han'dır. Şimdilerde Kayın hâkimliği yapmaktadır[34].

Rumlu

Bu kavim, Tokat, Sivas, Amasya ve Rum'un diğer beldelerindendirler[35]. Bazıları göçebe bazıları şehirlidir. Bunların muteber emiri Cihan Şah idi. Sultan Said'in katlinden sonra Hüseyin Padişah'ın dergâhına gelip emirlik mertebesine yükseldi[36].

---

32 Ali Kulu Han, Eşik Ağası ve Divan Beyi olup Şamlu aşiretinin Kiramilu oymağına mensuptu. Şah Abbas'ın Herat'taki çocukluk zamanlarından beri hizmetinde bulunmuş ve en eski mülazımlarından biri olmuştu. Bilgili ve zeki biri olması sayesinde devlet hizmetinde yükselmiş, Eşik Ağalığı ve Divan Beyiliği makamlarına kadar erişmişti. Akıl danışılan biriydi. Tuyulunu tasarruf ettiği Rey'e bağlı Tahran şehrinde 1626'da hastalık neticesi vefat etti. Öldüğünde çocukları çok küçük olduğundan ondan boşalan makama Beydili oymağından Tuşmalbaşı Zeynel Bey getirildi.

33 Eşik Ağalığı makamına gelenler genellikle Tahran ve Rey hâkimliğini tuyul olarak alıyorlardı. Tuyul: Osmanlılardaki Tımar uygulamasına benzer bir uygulamadır.

34 Necef Kulu Han, Şah Abbas'ın 1604'te Özbekler üzerine düzenlediği seferde yer aldı.

35 Rumluların Anadolu'dan gittiği kesindir. Ancak onların tam olarak nereden gittiği hususu açık değildir. Müellifin burada verdiği bilgiler diğer Safevî kaynaklarına göre daha gerçekçi durmaktadır. Zira genel olarak Timur'un Anadolu seferinden dönerken yanında götürdüğü Türkmenleri Safevî dergâhına bağışladığı ve bunlara Rumlular denildiği yolundaki rivayet kabul görmüştür. Bazı kaynaklarda Anadolu ağzına uygun olarak Urumlu (ولمورا) imlasıyla yazıldığı da görülmektedir.

36 Bu rivayet tam olarak anlaşılamıyor. Muhakkak ki, Karakoyunlu Cihan Şah'ın hikâyeleri ile bir karıştırma söz konusudur. Rumlular, yani Anadolulular, tarikatın ilk müritlerinden olup Şeyh Haydar ve Şeyh Cüneyt'in de hizmetinde bulunmuşlardı. Şah İsmail'in zuhurunda da ona destek veren

Diğer bir bey, Hacı Hüseyin Bey olup Cihan Şah'ın oğlu Hasan Ali tarafından Kazvin hâkimliğiyle görevlendirilmişti.

Ağaçeri Taifesi

Ali Bey, Cihan Şah zamanında büyük bir emirdi.

Bayramlu Taifesi

Şah Ali Bey, Cihan Şah zamanında muteber bir emir idi. Cihan Şah'ın öldürülmesinden sonra Hasan Padişah'ın emrine girip bütünüyle ona bağlandı. Sultan Ebu Said'i yakalayıp getirdiklerinde Hasan Padişah ona, Bayramlu Şah Ali Bey'den daha aşağıda bir yer verdi.

Bu taifeden Şehsuvar Bey, Yakup Padişah zamanında büyük bir emir idi.

Ekremî Taifesi

24 şubedir.

Ördeklü

Bunlardan kimse emirlik yapmadı[37].

Karaçorlu

Bunlardan da emirlik yapan olmadı.

---

ilk kabileler arasında yer alıyorlardı. Müellifin burada Rumlular bahsinde doğrudan Karakoyunlular ile ilgili bilgilere yer vermektedir.

37 Müellif her ne kadar bunlardan kimsenin emirlik yapmadığını kaydediyorsa da Şah Abbas Dönemi'nin sonlarına doğru bey çıkaran aşiretler arasında Kapanat hâkimi Ördeklü Hasan Sultan'ın adına tesadüf edilmektedir.

İKİNCİ KISIM

Akkoyunlular Bahsi

Bu kavmi Bayındırî diye de isimlendirirler. İran topraklarında 36 yıl hüküm sürdüler[38]. Bunların padişahlarının açıklaması şöyledir: Hasan Padişah, Sultan Halil, Yakup Padişah, Baysungur Mirza, Rüstem Padişah, Ahmed Padişah, Muhammedî Mirza, Elvend Padişah, Sultan Murad.

Ebu'n-nasr Hasan Padişah

O Kara Osman'ın oğlu Ali Bey'in oğludur ve bu kavmin kendisine bağlı saydıkları Bayındır Han, Oğuz Han'ın oğlu Gün Han'ın oğludur. Oğuz Han 51. göbekten Hasan Padişah'ın ceddidir[39]. Bunlar soyca padişah ve padişah oğludur. Atası Kara Osman, yiğitlikleriyle meşhurdur. 839/1436 senesinde Kara Yusuf oğlu İskender, Mirza Şahruh ile yaptığı savaştan kaçarken, onu yakalamak için yolunu kesmiş; çatışma esnasında attan düşmüş ve başında büyük bir yara açılmıştı. Onu Erzurum'a götürdüler. 80 yaşında iken orada öldü ve yine oraya defnedildi. İskender de o günlerde Erzurum'u ele geçirip, mezarından cesedini çıkarıp başını kesip Mısır'a gönderdi.

Cihan Şah'ın devleti olgunluğa ulaşınca hanedanının düşmanını bütünüyle ortadan kaldırmak istedi. Bu düşünceyle

---

38 Akkoyunlular 1340'ta Diyarbekir merkez olmak üzere kuruldu. 1502 yılında Safevîler tarafından ortadan kaldırıldılar. Müellifin burada kastettiği husus Akkoyunluların Tebriz'i merkez yapmalarıyla ilgili olmalıdır.

39 Bu sıralama Ebubekr Tihranî'nin Kitab-ı Diyarbekriyye adlı eserinden alınmış olmalıdır. Bahsi geçen eserde sıralama Oğuz Han, Gün Han ve Bayındır Han şeklinde verilmiştir. Bkz. Ebubekr Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çeviren: Mürsel Öztürk, Ankara 2001, s. 30-31. Reşidüddin Oğuznamesine göre Bayındırlar Gök Han'ın çocukları arasında görülmektedir.

10 Şevval 872'de (3 Mayıs 1468) Tebriz kışlağından ayrılıp Diyarbekir'e yöneldi. Hasan Bey askerini topladı; kardeşi Cihangir Bey, oğulları Murad Bey ve İbrahim Bey'le birlikte ona katıldılar. Cihan Şah, Muş ovasına gelince muteber emirlerinden ve Kazvin'in Tarum bölgesinin hâkimi Kasım Pervaneci'yi karavul yaptı. O yenilince birkaç gün bekleyip geri döndü. Akkoyunlu serdarları "O bize zarar vermeden geri döndü, biz de geri dönelim." dediler. Hasan Bey kabul etmedi. Cihan Şah oradan kalkıp, göç edip Sancak mevkiine kondu. Hasan Bey, 6000 süvari ile ayrılıp savaşmaya yöneldi. Cihan Şah'ın ordusunu yollayıp, evinde yakınlarıyla uykuda olduğu haberi geldi. Hasan Bey yola koyulup, onun uyuduğu yere gelince, padişahı onun gelişinden haberdar ettiler. Atlandılar, iki taraf birbirine kavuştu. Kim olduğu bilinmeyen biri Cihan Şah'a ulaşıp tanımadığından dolayı ona kuvvetlice vurdu. Cihan Şah: "Beni öldürme, Hasan Bey'in yanına götürürsen sana faydası dokunur." Diye feryat etti. Yarasından dolayı takatsiz kalınca o kişi başını kesti; ama bu olayın kendisine zararı dokunacağından korktuğu için hiç açığa vurmadı. Nihayet arayıp atını ve silahlarını tanıdılar, başını buldular; Horasan'a Sultan Ebu Said'e yolladılar. Evlatları Muhammedî ve Ebu Yusuf yakalandılar.

Hasan Bey oradan dönüp Amid kışlağına geldi. Bahar gelince ahalinin isteği üzerine Bağdat'a gidip, Bağdat hâkimi Alpavut Pir Muhammed'i yerinden kaldırdı. 40 günlük muhasaradan sonra Azerbaycan'a asker sevk etti. Hasan Ali'nin ordusuyla Hoy'da karşılaştı. Şah Mansur, Şehsuvar Bey ve Emir İbrahim Şah gibi onun emirlerinden bazıları Hasan Bey'in hizmetine geldiler. Bu sırada Emir Mezid Argun, Sultan Ebu Said tarafından Tebriz Darugalığına getirilmişti. Hasan Bey bu konaktan Nahçıvan'a gitti. Ebu Said, Miyane'den Karabağ'a yöneldi. Hasan Bey tekrar elçi gönderip alttan aldı,

fakat bir faydası olmadı. Çağatay ordusu Mahmudabad'ın karşısında kondu. Hasan Bey sulhtan ümidini kesti. Akkoyunlu bahadırları onların ordusunun her tarafından ve her yönünden akınlar yapıp öldürüp yağmalıyorlar ve yıldırıyorlar; sultanın çadırını her taraftan vuruyorlardı.

Bu sırada, Hasan Bey, Şirvan valisi Ferruh Yesar'a haberler gönderdi, Şirvanlıların şüpheleri de ortadan kalktı. Çağatay ordusuna öyle bir kıtlık düştü ki, sultanın hassa atları geceli-gündüzlü on iki gün boyunca ot bulamadılar, mecburen geri çekildiler.

Emir Mezid Argun, Sultan'ın emirü'l-ümerası olduğundan, Karavulluk yaparken yakalandı. Sultan Ebu Said, annesini sulh talebi ile gönderdiyse de ümitsizce geri döndü, o büyük ordu bir anda viran oldu. O, evlatlarıyla kaçtı. Hasan Bey'in oğlu Zeynel Bey, onu takip edip yakaladı. Hasan Bey, onu Muvaffakatü'l-hayrat Gevherşad Begüm'ün kanının kısasını alması için Yadigâr Muhammed Mirza'ya teslim etti. Bu olay, 22 Recep 873'te (5 Şubat 1469) meydana geldi. Allâme Devvanî bunun tarihi için der ki:

سلطان ابو سعید که در فر خسرو
چشم سپهر پیر جوانی چو او ندید
الحق چگونه کشته نگشتی که کشته بود
تاریخ قتل مقتل سلطان ابو سعید

Yaşlı feleğin gözü padişahlık âleminde
Sultan Ebu Said gibi bir delikanlı görmedi
El-hakk nasıl ölmeyebilirdi ki, ölmüştü
"Tarih-i maktel-i katl-i Sultan Ebu Said"[40].

40 Son mısra ebced hesabıyla 873 rakamına baliğ olmakta ve ölüm tarihini vermektedir.

Hasan Bey o kışı Mugan'da kışlayıp bütün Darugalarını Azerbaycan ve Irak'a yolladı. Baharda Hemedan yaylağına gelip, Uğurlu Mehmed'i, bu sıralarda Fars'a saldırmış olan Ebu Yusuf'un def'i için gönderdi, kendisi de arkadan gitti. Ebu Yusuf, Uğurlu Mehmet tarafından öldürüldü.

881/1477'de Gürcistan'a asker sürüp Tiflis'i ele geçirdi. Dönüş yolunda hastalandı. Hastalık devam edince Sultan Halil'in annesi Selçuk Begüm'ü acele olarak Şiraz'a yolladı. Halil'i Tebriz'e ulaştırdı. Babası onu görüp vasiyetini yerine getirdi. 882 senesinin Ramazan Bayramı gecesi vefat etti (6 Ocak 1478). Doğumu 828/1425 olup, kendisinin ihdas eylediği Nasıriyye bağında defnedildi. O oldukça âdil, iş bilici, reayaya karşı şefkatliydi. Onun vefat tarihi için dediler ki: Mısra:

بهر تاریخ وفاتش همه کس

شه دین پرور عادل گفتند

Onun vefat tarihi için herkes

Adil ve dinperver şah dediler.[41]

Hasan Bey oğlu Sultan Halil

Babasının yerine tahta oturduktan sonra ilk iş olarak Tebriz'deki Maksudiye'nin banisi olan kardeşi Maksut Bey'i öldürdü. Bu durum diğer kardeşlerinin ürkmesine sebep oldu. Yakup Bey Diyarbekir'i ikta olarak tasarruf etmeye başladı.

883/1478 baharında Diyarbekir'de kardeşine karşı huruc etti, etraftaki emirler de ona katıldılar. Bu haber Harrakan'da Sultan'a ulaşınca, Azerbaycan'a gitti. Hoy ırmağının kenarında

---

41 Son mısra ebced hesabıyla 882 rakamına baliğ olmakta ve ölüm tarihini vermektedir.

4 Rebiyyülahir 883 (5 Temmuz 1478) Çarşamba günü kuşluk vakti iki kardeş arasında savaş başladı. Önce Yakub Bey yenildi. Sultan Halil'in muteber emirlerinden Miranşahlu Osman Bey, Yakup Bey'in ordusunda Bayındır Bey'in çadırına konup ona sığındı. Aniden olay tersine döndü, sultanı atının üstünde parçaladılar. Zafer Yakup Bey'in nasibi oldu.

Hasan Bey oğlu Yakup Bey

Onun saltanatının ilk yıllarında Sultan Halil'in oğlu Elvend Bey Şiraz'da ve Bayındırlı ileri gelenlerinden Köse Hacı İsfahan'da isyan ettiler. Yakup Bey, Bayındır Bey'i Irak'a yollayıp Köse Hacı'yı hileyle ele geçirdi, Elvend'i itaat altına aldı.

885/1481'de Mısır Sultanı Kansu'nun Divitdarı Peşenk (Başbeğ/Yaşbeğ) Arabistan askeri ile Diyarbekir'e geldi. Yakup Bey kendisi bizzat müdafaaya gitmek istiyordu, ama beyler bırakmadı. Bunun üzerine Yakup Bey, Bayındır Bey, Süleyman Bijen ve Musullu Sufî Halil'i onları karşılamaya yolladı. İki ordu Urfa kalesi civarında karşılaştı. Kendisine "Baş" unvanı vermiş olan Peşenk, diğer beyleriyle birlikte savaşta yakalanıp öldürüldü. Yakup Bey bu savaşın hediyesi olarak İsfahan eyaletini Bayındır Bey'e verdiyse de o daha fazla in'am beklemekteydi. Bunun üzerine 886/1482 yılının sonlarında isyan etti. Sultan Yakup isyanı bastırmak için yola koyuldu; Sufî Halil, onu Save önlerinde öldürdü. Yakup Bey Kum'da kışlayıp 887/1483 senesinde Gürcistan'ın fethine yürüdü. Ahıska ve Hatun Hisarı ele geçirdi. 888/1484'te Heşt Behişt'in inşasına başlandı. Vaktinin çoğunu Sehend yaylağında ve Tebriz kışlağında eğlence ile geçirdi. Şuara ve fuzelaya büyük ilgi gösterirdi. Son olarak Karabağ kışlağına gittiğinde orada hastalandı. Onun bu durumundan dolayı hırsa kapıldılar; oğlu Baysungur'un lalası olan Sufî Halil, saltanat arzusunda olan Sultan Halil'in oğlu

Sultan Ali Mirza'yı, Yakup Bey'in vefat ettiği gece öldürdü. Husumeti olduğu kalabalığı ortadan kaldırdı, bu cümleden Kadı İsa Sadr'ı 8 Rebiyyülevvel (16 Nisan 1483) Çarşamba günü yakaladı. 13'ünde Pazartesi günü Ordupazar'da astı.

Yakup oğlu Baysungur Mirza

Sufî Halil ve Musullu emirlerinin gayreti ile tahta oturunca Bayındırlı beylerinin arasına düşmanlık düştü. Bazı beyler ve şehzadeler Hasan Padişah'ın oğlu Mesih Bey'i tahta geçirdiler. Bunlarla Sufî Halil arasında savaş meydana geldi, Mesih Bey öldürüldü. Hasan Bey oğlu Maksud Bey oğlu Rüstem Bey yakalandı; onu Alıncak kalesine götürdüler. Birkaç gün sonra Süleman Bijen, Diyarbekir'den kalkıp Sufî Halil'in üzerine yürüdü. Van sınırında iki taraf arasında savaş meydana geldi. 876/1472[42] senesinin sonlarında Sufî Halil öldürüldü. Süleyman onun yerine Baysungur'un beylerbeyi oldu.

Maksud Bey oğlu Rüstem Bey

Alıncak kalesinde tutukluydu. İbrahim Bey, Aybe Sultan'ın kardeşi Yakup Can'a Fars hükümetini verip kendisi Irak'a gitti. 3 Safer 908 (8 Ağustos 1502) Cumartesi günü Hacı Bey Bayındır'ın kardeşi ve Kirman hâkimi olan Ebu'l-Feth Bey Şiraz'a akın etti. Yakup Can, Beyza tarafına kaçtı, Böylece Ebu'l-Feth beyin iktidarı güçlendi. Bu esnada Firuzabad'ın dağlarında ava gidip, dağın en yüksek tepesine tırmandı. Aniden tepeden aşağı yuvarlandı; 8 Şaban 908 (6 Şubat 1503) Cumartesi günü vefat etti.

---

42 1490 olmalıdır. 1472'de ölen kişi Emir Bey'dir.

Sultan Murad 4 Zilkade 908 (1 Mayıs 1503) Pazartesi günü Şah-ı gufran-penah ile yaptığı savaşta yenilip Şiraz'a gitti. Oradan Dizful'a ve daha sonra Bağdad'a gitti. Yaklaşık olarak beş buçuk yıl saltanat merkezi burası oldu. Nihayet, 914/1508 yılında yüce sancakların kendisine yöneldiğinden haberdar olunca yıllarca Irak-ı Arab'ın mutlak hâkimi durumunda olan Pürnek Barik Bey'in ittifakıyla Diyarbekir'e kaçtı. Oradan da Dulkadirli Alaüddevle'nin yanına gitti. Onun kızıyla evlendi. Bu kızdan biri Yakup diğeri Hasan adında iki oğlu oldu. Sultan Selim, savaşmak üzere Şah-ı Gufran-penah'ın üzerine yürüdüğünde onun ordusunda yer aldı. Dönüşte Diyarbekir'in ele geçirilmesine memur edildi. Urfa'da Korçubaşı Şamlu Durmuş Han ile yaptığı savaşta öldürüldü. Onun başını 12 Şevval 924'te (17 Ekim 1518) Tebriz'de Şah-ı Gufran-penah'ın huzuruna getirdiler. Doğumu 13 Ramazan 895 (31 Temmuz 1490) Cumartesi gecesiydi. Barik Bey Hünkâr'ın hizmetinde kalmıştı. Nihayet kusur işleyip Mekke'ye komşu oldu ve orada vefat etti[43]. Sultan Murad'ın ölümüyle Akkoyunlu ocağı bütünüyle söndü.

Bu sıralarda Hasan Bey'in neslinden üç küçük çocuk birbirleriyle kavgaya tutuşmuşlardı[44]. Karışıklık durumu ülkenin her tarafına yayıldı. Her türlü bela halkın nasibi oldu; halk şiddetli bir şekilde taun, veba ve kıtlığa düçar oldu.

---

43 Pürnek Barik Bey, Safevî Devleti kurulduğunda Bağdat valisiydi. Şah İsmail Tebriz'e hâkim olunca Safevîlere şeklen bağlanmış göründü, hatta Türkmen başlığını çıkarıp Kızılbaşlık bile giydi. Ancak Şah İsmail'in onu ısrarla yanına çağırmasından ve huzurunda biat talep etmesinden şüphelenerek direnişe geçti. Lala Hüseyin Bey'in Bağdat üzerine geldiği haberini alınca direnmek istediyse ahaliden gerekli desteği bulamayınca şehri bırakıp Dulkadir ülkesine kaçtı.

44 Bundan maksat Muhammedî Mirza, Murat ve Elvend'in Akkoyunlu tahtı için mücadeleye tutuşmuş olmasıdır.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Hasan Padişah'ın ailesinden dört kişi Diyarbekir'de hüküm sürdüler: Kara Osman, Sultan Hamza, Ali Bey, Cihangir Mirza.

Bayındırlı (Bayındırî)

Bunların muteber beylerinden biri Kara Osman oğlu Murad Bey oğlu Rüstem oğlu Bayındır Bey'dir. Yakup Padişah zamanında emirü'l-ümera idi. Diyarbekir'de Mısır padişahı Sultan Kansu'nun ordusunu yenip Baş Bey'i öldürdü. Nihayet, Yakup Padişah ile Save havalisinde yaptığı savaşta Musullu Sultan Halil tarafından öldürüldü.

Diğeri, Aybe Sultan'dır. Ahmet Paşa'yı öldürdü. Azizkendi'nde Muhammedî Mirza ile yaptığı savaşta öldürüldü.

Bu kavmin diğer muteber beylerinden biri de Ebu'l-Feth Bey'dir. Bir yıl Fars hâkimliğinde bulundu, sonunda dağdan düşüp öldü

Diğeri Murad Bey'dir. Yıllarca Yakup Padişah adına Yezd hâkimliği yapmıştır. Sultan Murad'ın yenilgisinden sonra Horasan'a gidip yıllarca Ebu Said'in hizmetinde kaldı[45].

---

45 Murad Bey Bayındırlı, Akkoyunlu tahtında meydana çıkan fetret sırasında Yezd'i ele geçirmiş ve bağımsız hareket etmeye başlamıştı. 1503'te Şah İsmail'in Akkoyunlu Murat Bey'i yenmesi üzerine Yezd'in idaresini veziri Hoca Sultan Ahmed Saruyî'ye bırakarak Herat'a Sultan Hüseyin Mirza'nın yanına kaçtı. Son Kızılbaş Şah İsmail, s. 80.

Musullu

Bunların muteber beyi Hasan Padişah'ın emirü'l-ümerası olan Taş Bey[46] oğlu Emir Bey'dir. Ebu Said ile savaşıp Tokat şehrini yaktırdı. Oğlu Gülabi Bey de büyük emirlerdendi.

Diğeri Emir Bey'in akrabası olan Sufî Halil'dir. Yakup Padişah zamanında büyük emirlerdendi. Padişah'ın ölümünden sonra Bayındır beylerinin ve şehzadelerin ekserisini öldürdü. Nihayet Van kalesi yakınlarında Süleyman Bey Bijen tarafından öldürüldü.

Bu kavmin diğer muteber beylerinden biri de Emir Han'dır[47]. Şah-ı Din-penah onu Bağdad hâkimliği ile görevlendirmişti. Zülfikar Bey onu öldürdü.

Diğeri, Nohud Sultan oğlu Zülfikar Bey'dir. Emir Han'dan sonra Bağdat valisi oldu. Şah-ı Din-penah'a karşı çıktı; sonunda Ali Bey adlı kendi mülazımlarından biri tarafından öldürüldü[48].

Diğeri, Tebriz emirü'l-ümerası Bektaş Bey oğlu Emir Bey oğlu Gülabi Bey oğlu Muhammedî Bey oğlu Emir Han'dır[49].

---

46 Bektaş Bey olmalıdır.

47 Gülabî Han'ın torunudur. Şah İsmail'in zuhuru sırasında kabilesi ve adamlarıyla birlikte gelip ona bağladı. Venedikli adı bilinmeyen tüccarın anlattığına göre Diyarbekir'de bulunan Akkoyunlu Elvend Mirza'yı esir alıp Şah İsmail'e teslim etmişti. Şah İsmail'in ona karşı özel bir muhabbeti ve saygısı bulunuyordu. Horasan Beylerbeyiliği yaptığı sırada gözden düştüyse de daha sonra Azerbaycan Beylerbeyiliğine kadar yeniden yükseldi. Ayrıca Safevî ailesinin damadıydı.

48 1529'da Bağdad valisi İbrahim Sultan'ı ani bir baskınla öldürüp Bağdat valisi oldu. Şah Tahmasp onun bu hareketini isyan sayarak üzerine yürüdü. 1528'de Bağdat'ı kuşattı. Zülfikar'ın kendi kardeşleri Ahmed Bey ile Ali Bey şehrin düşmesini beklemeden onu ortadan kaldırıp, başını şahın huzuruna gönderdiler. Böylece Bağdat yeniden Safevîlerin eline geçmiş oldu.

49 II. İsmail'in ölümünden sonra Muhammed Hüdabende'nin tahta geçirilmesi esnasında Kazvin'de bulunduğu ve Muhammed Hüdabende'nin tarafında yer aldıkları için Musullu emirleri çeşitli görevlere getirildiler. Bu

Bu kavmin muteber beylerinden diğeri Muhammed Han'dır. Kaşan'ın idaresi ona bırakılmıştı. Oğlu Velican Han da himmet sahibi emirlerdendi[50].

Bu kavmin diğer muteber emirlerinden biri de Haydar Sultan'dır[51]. Yıllarca Darü'l-Müminîn Kum ona bağlıydı. Oğulları İbrahim Han ve Edhem Sultan da o mübarek beldenin idareciliği ile şereflenmişlerdi. Şah-ı Gufran-penah İbrahim Han'ı Rum'a (Osmanlı Devleti) elçi olarak göndermişti[52].

Beylerden diğeri Save eyaleti kendisine bağlı olan Masum Han'dır.

Pürnek/Purnak

Bu kavmin en büyük emiri Şah Ali Bey olup, Hasan Padişah zamanında etkili bir güce sahipti. Sufî Halil Musullu ile yaptığı savaşta öldürüldü.

Diğeri, Yakup Padişah zamanında Şiraz'ı idare eden Mansur Bey'dir.

---

cümleden Emir Han, Tebriz valiliğine getirildi. İsmail Sultan'a, Emir Han'ın kardeşi Şah Kulu Sultan'a, Emir Han'ın oğlu Murat Han'a, Türkmen İbrahim Sultan'a Azerbaycan'da dirlikler verildi.

50 Veli Can Han, babasından sonra birkaç yıl Kaşan valiliğinde bulundu. Kaşan'ı Murtaza Kulu Han'ın baskılarından kurtardığı gerekçesiyle valilik fermanının verilmesini istiyordu. Bölgeden topladığı vergilerle kısa zamanda zenginleştiği için etrafında asker de toplamağa başlamıştı. Onun bu hareketi isyan sayıldığından Şamlu Mürşid Kulu Han'ı üzerine gönderdiler. Veli Can bir süre Kaşan'ın kapılarını kapatıp direnişe geçtiyse de fazla dayanamadı. Şehri teslim etti. Hüdabende'nin huzuruna çıkarak etek öpüp af diledi.

51 Türkmen Haydar Sultan Çabuk Tarhan.

52 1581'de elçilik vazifesiyle İstanbul'a geldi. Bu sıralarda Derbend'de bulunan Osman Paşa'nın, Sinan Paşa aleyhinde haberler göndermesi yüzünden sulh şartlarını konuşmaya fırsat bulamadı. Burada yedi yıl kaldıktan sonra ülkesine dönebildi.

Diğeri, Mansur Bey'den sonra Şiraz hâkimi olan Kasım Bey'dir.

Diğeri, Mansur Bey'in oğlu ve Meşhed-i Mukaddes'in emirü'l-ümeralığını yapan Murtaza Kulu Han'dır[53].

Beylerden bir diğeri, Bağdat Hâkimi Barik Bey'dir. Hakan-ı İskender-nişan'ın ortaya çıktığı zamanda Irak-ı Arab'da hüküm sürüyordu[54].

Diğeri Hasan Bey Şekeroğlu'dur. Rüstem Padişah zamanında Mugan ve Karacadağ emirü'l-ümerası olup, Elvend zamanında diğer beylerin başında olarak Kermazer'de Hakan-ı İskender-şan'ın askerinin yolunu kesmiş, yenilince kaçmıştır. Oğlu İsfahan Sultan, Büyük Hakan'ın[55] zamanında Merv hâkimi idi. Emir Necm savaşında öldürüldü[56].

Diğeri Murtaza Kulu Han'ın kardeşleri Kâzım Han ve Ferruh Han'dır. Damgan ve Hezarcerib'in idaresi bunlara bağlıydı.

Muhammed Kulu ise Murtaza Kulu Han'ın oğludur. Şebankare eyaletinin idaresi ona bağlıydı.

---

53 II. İsmail'in saltanatının ilk yılında Meşhed Hâkimliğine getirildikten sonra, Şah Tahmasp'ın cenazesinin Meşhed'e götürülmesi vazifesi verildi. 300 Korçu cenazeyi omuzlarında taşıyarak götüreceklerdi. 1577'de Özbeklere karşı savaştı ve Özbek Celal Han'ı öldürdü. Bu sayede Horasan'da durumunu daha da güçlendirdi. Bütün bunların Şah Abbas'ın üzerinde nüfuz sahibi olan Şamlu Ali Kulu Han'ın yardımları olmaksızın gerçekleştirmiş olmasından kibire kapıldı. Müfsitlerinde araya girmesiyle Ali Kulu Han ile düşmanlık yürütmeye başladı. Nihayet iki Kızılbaş beyi arasında büyük bir savaş vuku bulduysa da Ali Kulu Han yenilerek Herat'a çekildi. Bir süre sonra Murtaza Kulu Meşhed valiliğinden alınarak Esterabad eyaletine atandı. 1587'de öldü.

54 44 Numaralı dipnota bakınız.

55 Şah İsmail'e işaret ediliyor.

56 Emir Necm-i Sâni'nin Özbeklerle savaşına işaret ediliyor.

Diğeri Pir Budak Han'dır. Şimdi Darü's-saltana Tebriz hâkimliği yapmaktadır[57].

Şeyhavend Bölüğü

Bunlar Hazret-i Şeyh Safiyyü'l-hakk ve'd-din'in[58] neslinden gelirler. Bunların en muteber emirlerinden biri Safevî Masum Bey idi. Şah-ı Din-penah'ın cülusunun ilk yıllarında korçu oldu. Bir müddet sonra Yüzbaşı ve daha sonra Erdebil vakıflarının mütevellisi oldu. Daha sonra Şah-ı din-penah'ın vekilliğine yükseldi. 976/1569 yılında hac yolunda Sultan Selim'in emriyle öldürüldü[59].

Diğeri Zeynelabidin Bey, Hakan-ı İskender-nişan'ın zamanında büyük emirlerden biriydi. 918/1513 yılında Necm-i Sanî ile birlikteyken Gucduvan'da öldürüldü.

---

57 Pir Budak, Şah Abbas'ın iltifatına mazhar olmuş başarılı bir Türkmen reisiydi. Tebriz'in Osmanlılara karşı savunulmasında üstün başarılar gösterdi. 1616'da Osmanlılarla giriştiği savaşta öldürüldü. Yeri oğlu Şah Bende Han'a verildi. O da 1626'da Gürcistan seferi sırasında Kara Kalhan denilen yerde öldürüldü. Şah Abbas Pürneklerin sadakatine ve hizmetlerine karşılık olrak onun üç yaşındaki oğlunu Azerbaycan Beylerbeyliği'ne tayin edip yanına vekil ve naipler verdi. Çocuğun adına da II. Pir Budak denildi.

58 Şeyh Safiyüddin.

59 Masum Bey, oğlu Han Mirza ile birlikte hac yolculuğuna çıktığı sırada Osmanlı topraklarından geçerken öldürüldü. Safevî kaynakları bu işin Osmanlı sultanının emriyle gerçekleştiğinde ısrarlıdırlar. Hâlbuki II. Selim, Tahmasp'a, Ali Ağa adlı elçiyi göndererek suikastın yol kesen Arap eşkıyaları tarafından işlendiğini, bu hadisede kendisinin asla müdahalesi olmadığını, suçlanmaması gerektiğini bildirdi. Hatta kendi topraklarında cereyan eden bu olaydan dolayı özür dileyip üzüntülerini dile getirdi. Tahmasp da bu özrü kabul etti. Osmanlı arşiv kaynakları da Masum Bey'in korunmasına yönelik kayıtlar ihtiva etmektedir. Bkz. *7 Numaralı Mühimme Defteri*, hk. 2491, 2502, 2703.

Çepni

Bunlar Trabzon havalisinde yer alan Aşağı Canik ve Yukarı Canik beldesindendirler[60]. Oğuz Han'ın oğlu Gün Han'ın neslinden gelirler[61]. Bunların göze çarpan muteber beyleri azdır.

Şah Ali Sultan[62], önce Rumlu Süleyman Sultan'ın mülazımlardandı. Sonra Van kalesi hâkimliğine geldi. 955/1549 senesinde Sultan Süleyman, Elkas Mirza[63] ile birlikte İran üzerine gelince[64] Van kalesini Süleyman'a bıraktı. Bunun üzerine

60 Çepniler muhtemelen Şeyh Cüneyd'in Memlükler tarafından Suriye'den çıkarılıp Canik taraflarına gittiğinde Safevîye tarikatının müritleri olmuşlardı. *Son Kızılbaş Şah İsmail*, s. 27.

61 Doğrusu Gök Han olmalıdır.

62 İskender Bey Türkmen bahsi geçen Van Kalesi Muhafızı Ali Beyi Çekenî sıfatı ile anmaktadır.

63 Şah İsmail'in ikinci oğludur.

64 Elkas Mirza ağabeyi Şah Tahmasp tarafından Şirvan eyaletinin idaresine gönderilmiş ve Şirvanşah unvanı verilmişti. Buradayken serbest hareket etmeye ve Tahmasp'a karşı muhalefet etmeye başladı. Ancak Tahmasp kalabalık bir orduyla üzerine gelince kaçarak Osmanlılara sığındı. Kanuni Sultan Süleyman'ı bütün Kızılbaşların kendi tarafında olduğu, İran'a yapılacak bir seferde büyük başarılar elde edecekleri yolunda savaşa ikna etti. 1549'da Osmanlılar İran üzerine yürüdüğünde Kanuni Sultan Süleyman, Elkas Mirza'nın emrine 40000 asker vererek Merend üzerine gönderdi. Kendisi de Tebriz'e yürüdü. Yol üzerinde Van kalesini ele geçirip Rüstem Paşa'ya emanet etti. Elkas Mirza, Kızılbaşlardan yeterli desteği görmedi. Sultan'dan aldığı 5000 askerle Hemedan üzerine yürüdü. Bu esnada Behram Mirza'ın ailesi Hemedan'da bulunuyordu. Onları rehin alıp Kum üzerine yürüyüp şehri talan etti. Ardından Kaşan'a geçip İsfahan'a yürüdü. Ne var ki İsfahanlılar şehrin kapılarını kapatıp savunmaya çekildiler. Tahmasp, Behram Mirza ile Şiraz hâkimi Dulkadirli İbrahim Han'ı onun üzerine yollayınca Elkas Mirza kuşatmayı kaldırıp Fars tarafına yöneldi. Ama burada da başarı elde edemedi. Şiraz, Şuşter ve Dizful ahalisinden yüz bulamayınca Bağdat'a çekildi. Onun başarısızlıkları ve ahaliye verdiği zararlardan rahatsız olan Sultan Süleyman onu 1550'de İstanbul'a çağırdı. Artık iyice gözden düştüğünü fark eden Elkas Mirza, Behram Mirza'nın ailesini geri yolladı. Kendisi de Erdelan üzerine yürüdü. Ama bu defa Behram Mirza ve Dulkadirli İbrahim Han'ın ordusuyla karşılaşıp ağır bir yenilgiye uğradı. Ağabeyi

Şah-ı Din-penah onu öteki dünyaya göç etmesi için sığır dersine çekti, kuvvetlerini de Çepni Süleyman Bey'e inayet buyurdu.

Diğer bir emir, Gürcistan padişahı Levasan'ı öldüren Celaloğlu Muhammed Bey'dir. Sonunda Şirvan'da iken kendini öldürdü[65].

Bayat ve Bozçalu/Bozcalu[66]

Bayat yani devleti ve nimeti bol. Bu kavim Oğuz Han'ın oğlu Gün Han'ın evladındandır. Bu kavmin itibarlı beyleri azdır. Süleyman Bey'in Şah-ı Din-penah'ın yanında itibarı kuvvetliydi. Ama sonunda o hazretin fermanıyla kör edildi.

Bunların küçük beylerinden biri Hacı Üveys Bey ve Seyf Bey'dir. Eslemez Sultan'dan sonra, oğlu Dündar Sultan Bayatların emiri oldu.

Onların muteber beylerinden biri Şahverdi Sultan, diğeri Lor Şahverdi Han ile yaptığı savaşta öldürülen Uğurlu Sultan'dır[67]. Kardeşi Şah Kulu Sultan Kere Rud ve o beldelerin

Tahmasp'a aracılar gönderip af diledi. Nimetullah Yezdî'nin tavassutuyla Şah'ın huzuruna çıktı. Canının bağışlanmasını istedi. Tahmasp onu affetti ama yeniden ayaklanma çıkarmasına mani olmak için oğlu Ahmet Mirza ile birlikte Kahkaha Kalesi'ne hapsedilmelerini istedi. Diğer kardeşi Sam Mirza ve onun oğlu da kaleye gönderildi. Bu dördü ömürlerinin sonuna kadar Kahkaha Kalesi'nde hapiste kaldılar.

65 İskender Bey, bu aileyi Çekenli sıfatı ile kaydetmiştir.

66 Rivayete göre Özbek Şeybek Han'ı öldüren kişi Bozcalu'dan Aziz Aka'ydı.

67 Uğurlu Sultan 1591 yılında Hemedan hâkimliği verilen Muhammed Bakır Mirza'nın vekilliğine tayin edildi. Bütün Bayat kabilesi de şehzadenin hizmetinde bulunacaktı. 1593'te Loristan'da meydana gelen olayları bastırmakla görevlendirildi. Lor Şahverdi Han ile yaptığı savaşta öldürüldü.

hâkimidir. Muhammed Sultan şimdilerde Nişabur hâkimliği yapmaktadır[68].

Arapgirlü

Bunlar Çemişkezek'teki Arapgir beldesindendirler. Hakan-ı İskender-şan ve Şah-ı Cennet-mekân –Allah onu cennet bahçelerine koysun- zamanında onların içinde büyük bir emir yoktu[69].

Hınıslu[70]

Bu kavim Hınıs, Tercan ve Karahisar'dan gelmişlerdir. Bunların muteber emiri Hakan-ı İskender-nişan zamanında Hüseyin Bey Aykutoğlu idi. Dev Sultan, Hakan-ı İskender-şan

---

68 Bayat Baba İlyas'ın oğluydu. Atadan dededen Horasan'ın sözü dinlenen aksakallılarından sayılırlardı. Bunlar Çağatay aşiretlerinden bir kola mensuptu. Safevî hanedanın ortaya çıkışından beri Kızılbaşlığa eğilimleri vardı. Şah Muhammed Hüdabende devrinde Mürşid Kulu Han'ın Horasan hâkimliği sırasında Muhammed Sultan'ın Kardeşi Mahmud Bey aşiretin emiri olup Sultanlık unvanına erişmişti. Mahmud Bey, Özbek Abdülmümin'in istilası sırasında akrabalarıyla birlikte öldürüldü. Muhammed Bey ise kurtulup, bir kısım aşiret mensuplarıyla birlikte Şah Abbas'ın hizmetine girdi. Bu hareketi sayesinde Şah'ın iltifatına mazhar oldu. Onun bu fedakârlığı karşılığında Bayat aşiretine mensup olanlar divan vergisinden muaf tutuldular ve ordu efradı arasına girdiler. Muhammed Bey bir müddet Esferayin ve Sebzevar valiliği yaptı. 1610 yılında vefat ettiğinde 12 yıldır Nişabur hâkimliği yapıyordu. Bayat aşiretinin emirliği ve Nişabur'un idaresi akrabasından Bayram Ali Sultan'a verildi. Bkz. *Âlem-ârâ-yı Abbasî***,** c. II, s. 1364.

69 İskender Bey Türkmen'in bildirdiğine göre Veli Arapgirlü'nün oğulları nestalik yazısını en güzel yazanlar arasında sayılıyorlardı. Ayrıca Eşik Ağasıbaşı Mehmet Kulu Bey, 1591 yılında önce Özbekler daha sonra da İstanbul'a elçi olarak gönderilmişti.

70 Bu başlık altında ele alınan Kızılbaş beyleri aslında Rumlu Türkmenlerine mensup olup, müellif tarafından anlaşılmaz bir şekilde veya sehven Hınıslı başlığı altında verilmiştir.

zamanında Erzincan Hâkimi idi[71]. Onun zamanında Belh Hâkimi olup, Özbeklerle savaşlar yapıp hepsinde galip geldi. Çaldıran savaşından sonra Hakan-ı İskender-nişan onu çağırıp birkaç defa Gürcüstan'a asker çekti, muzaffer ve mansur olarak geri döndü. Ustaclu Çayan Sultan'ın ölümünden sonra Emirü'l-ümera oldu[72]. Hakan-ı İskender-nişan'ın ölümünden sonra

71 Dev Sultan aslında Rumlu Türkmenlerindendir. Buraya niçin alındığı anlaşılamadı.

72 Rumlu Dev Sultan Şah İsmail tarafından Belh valiliğine atanmıştı. Orada Özbeklere karşı başarılı mücadeleler verdiyse de yalnız bırakıldığını düşünüyordu. 1516 yılında bir sandık dolusu ok ve mızrak uçlarıyla Tebriz'e gelip Şah'ın huzuruna çıktı. Özbeklerle yaptığı tüm savaşları kazandığını ama Horasan'ın yalnız bırakıldığını anlattı. Bunun üzerine Şah İsmail oğlu Tahmasp'ı Horasan valiliğine atadı. Emir Han Musullu'yu da ona lala olarak tayin etti. Ustaclu Çayan Sultan öldüğünde Rumlu Dev Sultan Belh'te bulunuyordu. Hemen Tebriz'e gelerek Emirü'l-Ümeralık makamını ele geçirdi. Kısa zamanda hükümet işlerini eline alarak devlet idaresine kimseyi yaklaştırmamaya başladı. Bu zamana kadar devletin bütün mühim işlerini yerine getirmekte olan Köpek Sultan, Dev Sultan'ın idare tarzından ve otoritesinden rahatsızlık duyuyor ve kırgınlık gösteriyordu. Bu sıralarda Özbek Küçüm Han ve Ubeyd Han'ın Horasan'a saldırdığı haberi yayılınca Dev Sultan vekillik ve naiplik vazifesini Köpek Sultan'a bırakarak Horasan üzerine yürüdü. Fars ve Irak'ta bulunan Türkmen emirlerine de Dev Sultan'a yardım etmeleri için ferman çıkarıldı. Lar yaylağında iken İsfahan Hâkimi Tekelü Çuha Sultan, Tekelü Karaca Sultan, Şiraz Hâkimi Ali Sultan başta olmak üzere çok sayıda Kızılbaş beyleri ona iltihak ettiler. Dev Sultan Horasan meselesinin kendiliğinden sona ermesini bahane kalabalık ordusuyla ederek Tebriz'e döndü. Ustaclu'dan Karınca Sultan, Köpek Sultan'ı karşı koyması ve orduyu şehre sokmaması için ikna etmeye çalıştıysa da Köpek Sultan bu gelen ordunun Şah'ın ordusu olduğunu söyleyerek savaşmaya yanaşmadı. Onu Tebriz yakınlarındaki Türkmen Kendi'nde karşılayıp birlikte şahın huzuruna çıktılar ve gönüllü olarak naiplik vazifesini Dev Sultan'a devretti. Dev Sultan bundan sonra önce fesat çıkardığı gerekçesiyle Karınca Sultan'ı öldürttü. Ardından Köpek Sultan'ı merkezden uzaklaştırmak gayesiyle Ustaclu oymağıyla birlikte Gürcüstan'ın fethine yolladı. Ancak Ustaclular çok geçmeden geri dönüp Dev Sultan'ın üzerine yürüdüler. Dev Sultan, Tekelü Çuha Sultan'ı onları karşılamaya gönderdi. Tekelülerle Ustaclular arasında cereyan eden savaşta Ustaclular yenilip geri çekildiler.

Şah-ı din-penahı tahta oturttu[73]. 933/1527'deTekelü Çuha Sultan'ın hilesiyle öldürüldü.

Emir Bey Hakan-ı İskender-nişan zamanında Rumlu Korçuların Yüzbaşısı oldu. O hazretin ölümünden sonra Şah-ı Din-penahın hazinedarı oldu. Çuha Sultan'ın katlinden sonra ise tabl ve alem sahibi olup Kum valiliğine getirildi. Sultan Süleyman ikinci defa olarak Irak'a geldiğinde o Dercezin'in Vese köyünde idi. Rumîlerle savaşa tutuşup, o hazretin[74] gözüne girdi. Kazvin hâkimliği ve Savuc Bulağ, Peşkil Dere, Arab-ı Saidî ve Samnanî (?) onun tuyuluna bağlandı. 944/1538'de Şah-ı din-penah Horasan vilayetinin emirü'l-ümeralığını -Damgan'dan Meşhed-i Rezevî'ye kadar- ona inayet buyurdu. O 947/1541'de Darü's-saltana Tebriz'de alemden göç etti.

Sufîyan Halife, Zayıf Yusuf'un oğludur. Aslı Sivas beldesinden olup yiğit biriydi. Özbeklerle savaşlar yaptı[75]; 943/1537'de Nişabur yakınlarındaki Abdalabad'da Ubeyd Han ile yaptığı savaşta öldürüldü.

Nur Ali Halife, Hakan-ı İskender-nişan zamanında Erzincan hâkimi idi. Rumîlerle savaşlar yaptı, Tokat şehrini yaktı. 922/1517'de Çemişkezek'te Bıyıklı Çavuş diye meşhur olan Mustafa Paşa ile yaptığı savaşta öldürüldü[76].

---

73 Şah Tahmasp'ın tahta geçirilmesine işaret ediliyor.

74 Şah Tahmasp'a işaret ediliyor.

75 1533'te Sam Mirza'nın Ağzıvar Han ile birlikte isyan ettiği haberi üzerine Horasan'a saldıran Özbek Seydim Mirza ile yapılan savaşa işaret edilmektedir. Seydim Mirza, 4000 Özbekle, Cam'a gelip, diğer Özbek emirleri de Haf tarafına gitti. Bu sırada Rumlu Sufîyan Halife, Mehşed hâkimi idi. Sayıca az bir orduyla Seydim Mirza'yı karşıladı. Cam civarında meydana gelen savaşta Özbekleri mağlup etti. Onlar kaçtıktan sonra Sufîyan Halife, Haf'taki Özbeklerin üzerine yürüyüp onları da yendi.

76 Nur Ali Halife, 1513 yılında Şah İsmail tarafından asker toplaması için Anadolu'ya gönderilmiş, o da Sivas ve Tokat havalisinden 3000 kadar adam toplayabilmişti. Bu arada Tokat'a saldırarak yakıp yıkmıştı. Çaldıran savaşına da katılan Nur ali Halife 1516 yılında Trabzon valisi Mustafa Paşa'nın

Bu kavmin diğer muteber beylerinden biri de Süleyman Sultan'dır. Dev Sultan'ın mülazımlığı hizmetindeydi. Onun katlinden sonra fermana uygun olarak onun yerine kaim-i makam oldu. 943/1537'de Veramin'de vefat etti. Oğlu Hüseyin Can Sultan, Emir Sultan Rumlu'nun[77] çabasıyla Rey hâkimi oldu. UstacluMenteşe Sultan'ın ölümünden sonra Çukur Sa'd emirü'l-ümerası oldu. Bu esnada İskender Paşa İrevan'a gelince, savaşa yanaşmadı. 958/1551 yılında vefat etti; Şah-ı Din-penah onun askerlerini Dev Sultan'ın oğlu Edhem Bey'e verdi.

Bu kavmin muteber beylerinden diğeri, Şirvan Valisi Aras Sultan'dır[78].

Diğeri Yusuf Can Sultan'dır. Şimdilerde Turşiz ve havalisinin hâkimliğini yapmaktadır.

Tekelü

Bu topluluk Menteşe İli, Germiyan İli, Aydın İli, Saruhan İli, Hamid İli ve Alâiyye[79] beldelerindendirler. Bu beldelerin hepsine birden Teke İli derler. 916/1511 yılında bu beldelerden âlemin sığınağı olan dergâha yöneldiler; Sultan Bayezid'in emirleriyle savaşlar yapıp, hepsinde galip geldiler[80].

---

kalabalık ordusunu Çemişkezek yakınlarında karşılamış, yapılan savaşta öldürülmüştü.

77 1538'de Şah Tahmasp'ın Kandahar seferine katıldı ve öncü oldu.

78 Aras Han veya Urus Han, Ustaclu Abdullah Han'ın ölümünden sonra 1566'da Şirvan valiliğine getirildi. Ölünceye kadar da bu görevde kaldı.

79 Metinde Adasiyye.

80 Şah Kulu ayaklanmasına işaret edilmektedir. Tekelü Şah Kulu Baba ayaklanması patlak verdiğinde II. Bayezid'in şehzadeleri Korkut, Ahmet ve Selim arasında taht mücadelesi yaşanıyordu. Şah Kulu önce Antalya'da sancak beyi olan Korkut'un tedbirsizce Manisa'ya gitmesi üzerine yolda eşyalarını yağmalattı. Daha sonra Antalya'ya saldırıp kadısını öldürdü. Etraftan gelen Türkmenlerin de katılımıyla daha da güçlenen Şah Kulu Kızılcakaya, İstanos, Elmalı, Burdur ve Keçiborlu'yu basıp tahrip etti. Kütahya'ya yönel-

Bu kavmin muteber emiri Yeğen Bey, Hakan-ı İskender-nişan'ın cülusunun ilk yıllarında büyük emirlerden biriydi.

Kürd Sarım ile yapılan savaşta öldürülen Mühürdar Saru Ali de bu kavmin beylerindendir.

Diğeri, Hakan-ı İskender-şan zamanında Kelhor hâkimi olan Çuha Sultan'dır. Rumlu Dev Sultan'ın katlinden sonra emirü'l-ümera olup bütün önemli makam ve mevkileri ele geçirdi. 937/1531'de Genduman yaylağında öldürüldü. Bu olayın açıklaması şöyle: Hüseyin Han-ı Şamlu Şiraz'dan gelince hükümdarane iltifatlar görüp emsal ve akranlarına göre daha öne çıktı. Çuha Sultan ona düşman olup katledilmesini istedi. Bu düşünce ile bir ziyafet tertip edip Hüseyin Han'ı çağırdı. Bazı korçular bu niyetten onu haberdar ettiler. O, bu ziyafete gitmeyip, gece olunca bütün Şamlularla birlikte Çuha Sultan'ın çadırını bastılar. Çuha Sultan bunlardan kaçıp kendini Şah-ı Din-penahın divanhanesine attı. Hüseyin Han onu takip etti, Bu iki yoldan çıkmış emir Şah'ın çadırında mücadeleye başladılar. Çatışma esnasında Şah-ı din-penahın tacına da iki ok saplandı. Dulkadirli korçuları nöbette olduklarından Şamlularla ittifak edip, Mısır adlı Dulkadir korçusu Çuha Sultan'a hançerle ağır bir darbe vurdu. O öldü. Ama Tekelüler onun vefatını gizleyip, bu sıralarda ordunun yakınlarına konmuş olan Burun Sultan'ın oğlu Hüseyin Sultan'ı yardıma çağırdılar. Şamlular bu muharebeden kaçıp İsfahan'a gittiler. Tekelüler üç yüze

---

di. Onu karşılayan Karagöz Paşa'yı öldürdü ama Kütahya'yı ele geçirmeyip Karaman'a yürüdü ve Karaman Beyi Haydar Paşa'yı öldürdü. Çubuk Ovası'nda Şehzade Ahmet'in kuvvetleriyle karşı karşıya gelip bozguna uğrattı. Arkadan yetişen Hadım Ali Paşa Şah Kulu'nu öldürdüyse de kendisi de maktul düştü. Tekelü Türkmenleri Halife Baba'yı kendilerine lider seçerek İran'a yöneldiler. Erzincan yakınlarında ticaret kervanını yağmaladılar, tüccarı öldürdüler. İran'a ulaştıklarında ise Şah İsmail, bunların reislerini öldürtüp, Tekelüleri Kızılbaşlar arasında paylaştırdı. *Son Kızılbaş Şah İsmail*, s.101, 102.

yakın Şamlu'yu yakalayıp katlettiler. Tekelü ümerası Çuha Sultan'ın oğlu Şah Kubad'ı vekil tayin edince orduda fesat başlattılar. Mecburen Ustaclu, Dulkadir, Avşar ve Rumlu gibi diğer taifeler muvafakat gösterdiler. Birkaç gün sonra İmamzâde Sehil Ali havalisinde onlarla Tekelüler arasında savaş çıktı. Şah-ı Din-penah da onların katlini buyurmuştu. Daha sonra Tekelü topluluğu kaçıp Kürdistan yoluyla büyük bir meşakkatle Bağdat'a gittiler. Burasının hâkimi olan Şerefeddinoğlu Muhammed Han[81], Kuduz Sultan'ı[82] bazı isyancılarla birlikte öldürtüp başlarını Şah-ı Âlem-penah'ın dergâhına yolladı. "Afet-i Tekelü[83]" bu olayın tarihine uygundur.

Ulama, Azerbaycan hâkimi olup Çuha Sultan'ın yerine vekil olmak arzusundaydı[84]. Yedi bin kişiyle Şah-ı Din-penah'ın dergâhına yöneldi. Onun nankörlüğü ve isyanının birazcığı yüce kulağa erişince, üzerine akın yapılmasını emretti. Ulama, firar etmeyi yerinde durmaya yeğ tutup kendisini Van kalesine attı. Hünkâr[85] kendisine altın işlemeli elbise ve altınla süslenmiş kavuk gönderip, Rum'a çağırdı. Sultan Süleyman'ın huzuruna varınca, onu İran'a yürümesi için kışkırttı; Sultan

81 Kendisi de aslında Tekelü Türkmenlerindendir.

82 Metinde Kudur Sultan.

83 آفت تکلو Afet-i Tekelü ifadesi ebced hesabıyla 937 rakamına baliğ olmaktadır.

84 Ulama Han, Şah İsmail döneminde yasavul idi. Hizmetleri çok beğenildiğinden kısa zamanda yükselerek Azerbaycan beylerbeyi oldu. 1519'da Özbek Ubeyd Han'ın Horasan'a saldırması üzerine onu karşılamaya giden Kızılbaş ordusu içinde bulunmuştu. 1531'de Çuha Sultan'ın ölümü üzerine beylerbeyilik makamının kendisine verilmesini istedi. Kalabalık bir orduyla Tebriz'e yürüdü. Tahmasp da ona karşı ordu harekete geçirince savaşmaya yanaşmayarak Bağdat tarafına çekilip Osmanlılara sığındı. Kanuni Sultan Süleyman'ı İran'a sefer düzenlemek için ikna etti. Osmanlı ordusunda da bilfiil görev aldı.

85 Kanuni Sultan Süleyman'a işaret ediliyor.

Süleyman'ın üçüncü defa İran'a gelmesi onun çabalarının bir sonucuydu[86]. Ulama, Rum'da dünyadan göçtü.

Bunların itibarlı beylerinden diğeri, Muhammed Han Şerefeddinoğlu'dur[87]. Önceleri Çuha Sultan'ın mülazımıydı. Ahi Sultan'ın katlinden sonra Kazvin hâkimi oldu. Dulkadir Türkmen'in öldürülmesinden sonra Irak-ı Arap valisi oldu. Rumlu Sufîyan Halife'nin katlinden sonra Şehzade-i Alemiyyan Sultan Muhammed Hudabende'nin lalası olup, 30 yıla yakın Herat hâkimliği yaptı ve o beldede âlemden göçtü. Oğlu Kazak Han, Herat hâkimi oldu; ordusu on bin kişiye ulaşınca Şah-ı din-penaha karşı muhalefete başladı. Ümera Herat'a yönelip onu yakaladılar. 972/1565'te âlemden göçtü.

Bu kavmin emirlerinden bir diğeri de Çerkes Hasan'ın oğlu Gazi Han'dır. Babası Urumiye hâkimi olup, Dev Sultan'ın emriyle öldürülmüştü. Hüseyin Han'dan sonra Herat hâkimi ve Behram Mirza'nın lalası olup, sonunda Rum'a gitti[88]. Sultan Süleyman Irak-ı Arab'ın idaresini ona bıraktı. 1541'de beş bin kişi ile oradan kaçıp Şah-ı Âlem-penah'ın dergâhına geldi; Bakü, Saliyan ve Mahmudabad-Şirvan hâkimi oldu; Elkas Mirza'nın tahriki üzerine Şah-ı din-penah'ın emriyle öldürüldü[89].

86 Tarih-i Âlem-Ara'nın yazarı İskender Bey Türkmen'e göre Kanuni Sultan Süleyman'ın İran üzerine düzenlediği dört seferden ilki Ulama Han'ın, ikincisi Tekelü Gazi Han ve Dulkadiroğlu Muhammed Bey'in, üçüncüsü Elkas Mirza'nın yalan yanlış bilgilendirmesinin ve dördüncüsü Erzurum Valisi İbrahim Paşa'nın tahrikiyle olduğunu ileri sürmektedir.

87 Bağdat hâkimi idi. Tekelü Afeti'nden sonra Tekelü beylerinin Bağdat'a gelmeleri üzerine hiçbirini şehre sokmadı. Hatta onların liderlerini öldürdü. Kanuni'nin Irakeyn sırasında Şah Tahmasp'ın emriyle şehri ve kaleyi bırakıp etraftaki stratejik birkaç köprüyü tahrip ettikten sonra başkente döndü. Şah Tahmasp onu büyük bir gösteriyle karşılayıp iltifat etti.

88 Kanuni'nin Irakeyn seferi sırasında Osmanlı ordusuna katılmıştı.

89 Kanunî'nin Tebriz üzerine yürümesi esnasında adamlarıyla birlikte ona katıldı. Ancak pişman olup geri döndüyse de öldürüldü.

Burun Sultan yıllarca, Hakan-ı İskender-nişan tarafından Meşhed-i Mukaddes'in hâkimliğiyle görevlendirilmişti. Sultan Hüseyin Mirza'nın ahfadından Muhammed Zaman Mirza'yı yendi. Nihayet, Seksencik'te Ustaclular tarafından öldürüldü.

Bu kavmin diğer beylerinden biri de Ali Sultan'dır. Yıllarca Hakan-ı İskender-şan adına Kazvin hâkimliği yaptı. Sonunda Bestam'da Özbek Ubeyd Han ile yaptığı savaşta öldürüldü.

Türkmen Bölükleri

Bunlar Akkoyunlu ve Karakoyunlu olarak iki grupturlar ve yıllarca İran'da hüküm sürmüşlerdir.

Karakoyunlular

Bunlar Erciş havalisinden olup Baranî de derler.

Kara Muhammed oğlu Kara Yusuf

Oldukça cesur, mert ve yiğit biriydi. Öyle ki Emir Timur'a defalarca karşı çıkıp, Celayirli Sultan Ahmed ile ittifak edip Rum'a gidip, oradan Şam'a geçti. Orasının padişahı Melik Eşref, Timur'un gönlünü kazanmak için her ikisini de yakaladı. Bu esnada onun bir oğlu olup, adını Pir Budak koydu. Sultan Ahmed onu oğlu kabul edip, Timur vakasından sonra serbest kaldı. Kendisiyle beraber o vilayete giden ancak dağılmış olan bin kişilik süvarisini yeniden toparladı. Oradan firar edip, Fırat ırmağının kenarında serhadlerde oturanlarla ve muhafızlık yapanlarla 180 defa savaş yaptı, hepsinde de galip oldu. 809/1406 yılı Cemaziyelevveli'nin başlangıcında Nahçıvan havalisinde Emirza Eba Bekir ile savaşıp galip geldi. İkinci defa olarak Serdrud-Tebriz'de 810/1407 yılında Emirza Eba Bekir

ile karşı karşıya gelince babası Mirza Miranşah'ı öldürüp bütün Azerbaycan'a, Irak-ı Arap ve Irak-ı Acem'in bazı yerlerine hâkim oldu. Nihayet, Mirza Şahruh, iki yüz bin kişilik bir kuvvetle onu bölgeden çıkarmak amacıyla Rey'e geldi. Payitahtın koruyucuları, düşmanın kökünü kazımak için on iki bin defa "İnnâ fetahna" ayetini hatmettiler.

Kara Yusuf şiddetli hastalığına rağmen Tebriz'den Ovcan'a geldi ve orada 7 Zilkade 823'te (13 Kasım 1420) Perşembe günü vefat etti. Bu sırada oğullarından hiçbiri hazır değildi. Ordusu öylesine karıştı ki, kimse kimsenin sözünü dinlemedi. Onu bir yere defnedip dağıldılar. Adamlar gelip rahatını bozdular. Kulaklarındaki süslü küpelere tamah ettiler, ama çıkarmaya fırsat bulamayınca, kulaklarla birlikte koparıp aldılar. Onun altı oğlu vardı:

Birincisi Pir Budak, onu padişah yapıp, onun bir padişah oğlu olduğunu göstermek amacıyla yanında altın çomak ile durdu. O babasının sağlığında vefat etti. Ondan sonra Kara Yusuf hükümdarlığı kendi adına sürdürdü.

İkincisi Şah Muhammed'dir. O 23 yıl Bağdad hâkimliği yaptı. 18 Zilhicce 836'da (5 Ağustos 1433) Baba Hacı Hemedanî tarafından öldürüldü.

Üçüncüsü Emir İsfahan'dır. O Bağdad'ı kardeşi Şah Muhammed'den alıp on iki yıl hüküm sürdükten sonra 28 Zilkade 848'de (8 Mart 1445) Salı günü vefat etti.

Dördüncüsü Ebu Said'dir. (8)38/1434'te kardeşi İskender Bey tarafından öldürüldü.

Beşincisi Kara Yusuf oğlu Kara İskender'dir. Oldukça cesur ve yiğit biriydi. Babasının ölümünden sonra saltanata oturdu. 27 Receb 824 (28 Temmuz 1421) Pazartesi günü Eleşkird'de Bahşı mevziinde Emirza Şahruh ile iki gün iki gece savaştı.

Epey bahadırlık ve cesaret gösterdi. Nihayet, takatı kalmayınca hezimete uğrayıp Rum'a gitti. Mirza'nın dönmesinden sonra Azerbaycan'a gelip tahta oturdu. Zürefadan biri bu konuda şöyle yazdı:

Şiir:

سکندر لشکر ما زد و جست

شه ما مملکت بگرفت وبگریخت

İskender bizim askerimize vurdu ve kaçtı

Şahımız memleketi ele geçirir ve kaçar.

Tekrar Mirza onun üzerine asker sürdü. 17 Zilhicce 832'de (17 Eylül 1429) Cumartesi günü Salmas önlerinde savaş meydana geldi. İskender iki gün yiğitçe savaştıysa da talihi açık olmadığından yine yenilip Rum'a gitti. Mirza'nın yokluğunda tekrar Azerbaycan'ı istila etti. 839/1435 senesinde Mirza ona karşı koymak amacıyla Rey'e geldiğinde Kara Yusuf oğlu Mirza Cihan Şah hizmetine gelip onun ilgisine mazhar oldu. İskender'in şerrinin defedilmesi işine onu görevlendirdi.

بد مست را به غمزه ساقی حواله کن

Kötü sarhoşu sakinin gamzesine havale et!

Altıncısı Kara Yusuf oğlu Cihan Şah Mirza'dır. Bazen şiire meyledip Hakikî mahlasını kullandı. Mirza Şahruh'un görevlendirmesiyle Azerbaycan valisi olup Talış Kızılağaç'ta kışladı. Kardeşi İskender, Rum'dan dönüp Sürmeli kışlağı üzerinden Tebriz'e geldi; orayı ele geçirdi. Cihan Şah savunmaya koştu; iki kardeş arasında 840/1436 yılının başlarında Merend'in Sufîyan mevkiinde savaş meydana geldi. İskender hezimete uğrayıp Alıncak kalesine gitti. Orada 25 Şevval 841'de (21 Nisan 1438) cariyelerinden birine aşık olmuş olan oğlu Şah Kubad

tarafından öldürüldü. Naaşını Tebriz yakınlarındaki Veliyan Kuh'ta bulunan Ahi Saadeddin tepesine naklettiler. Amcası da ona (Şah Kubad) kısas eyledi.

844/1440 yılında Gürcistan'a asker sevk edip, zafer kazandı. 851/1447'de kardeşinin oğlu Elvend b. İskender'in üzerine Diyarbekir'e gitti. Orada bazı yerleri hâkimiyeti altına aldı. 856/1452'de Irak vilayetini hâkimiyeti altına aldı. 857/1453'te İsfahan'da katliam yaptı. 859/1455'te Bağdad'ı istila edip orayı kardeşi İsfahan Bey'in oğlunun elinden aldı. 961/1457'de Horasan üzerine yürüyüp Herat'a kadar olan yerleri ele geçirdi. Alaüddevle b. Baysungur ona sığındı. Bu esnada Sultan Ebu Said, Maveraünnehr'den çıkıp onunla savaşmaya geldi. Azerbaycan'dan ise Hüseyin Ali'nin[90] huruc ettiği haberi geldi. Cihan Şah mecburen onunla sulh edip geri döndü; Hüseyin Ali kaçıp yine Bakü kalesine sığındı. Babası yanına getirip işini bitirmeyi istediğinden, çağırıp "Onun günahlarını bağışladım" dedi. Eşi Begüm bırakmadı; nihayet onu kendi ülkesinden çıkardı.

Diğer oğlu Pir Budak Şiraz'da isyan halinde olduğundan onu azledip Bağdad'a gönderdi. Şu mısranın harfleri bu olayın tarihidir:

حقیقی کام دل یابد ز شراز

(Hakikî, gönlünün muradını Şiraz'da buldu.) [91]

O Bağdad'a gidip itaatsizlikte ısrar etti. Cihan Şah 869/1464'te orayı muhasara etmek için gidip bir yıl sonra ele geçirdi. 2 Zilkade 870 (16 Haziran 1466) Pazar günü sabahı kardeşi Muhammedî, Pir Budak'ı öldürdü. 873/1463 yılında Hasan Bey ile savaşmak amacıyla Diyarbekir'e asker sevkettiyse de şiddetli kış yüzünden Muş ovasından geri döndü. Gece oturmayı,

---

90 Hasan Ali olması gerekir.

91 Ebced hesabıyla toplamı 961 tarihini vermektedir.

gündüz ise uyumayı adet edindiğinden Rum padişahı ona "Şeb Pere" (=Yarasa) adını vermişti. Bir gün evinde uykudayken ve hassa askerleri orduyla diğer evlere uyumaya gitmişken, Hasan Bey fırsat bulup altı bin asker ile ona baskın yaptı. Aynı yılın 12 Rebiyyülahir'inde (30 Ekim 1463) kaçmaya çalışırken adı bilinmeyen biri tarafından öldürüldü. Oğulları Muhammedî ve Ebu Yusuf esir edildi. Muhammedî öldürüldü, diğerine mil çekildi. 808/1405'te Mardin medresesinde doğmuştu.

Cihanşah oğlu Hasan Ali

Babası onu ülkesinden sürünce, Hasan Bey'in yanına, Diyarbekir'e gitmişti. İtaate gelip, yeniden babasının yanına gittiyse de korkuya kapılıp Hasan Bey'in yanına döndü. Yine itaat etti. Sonunda fıskı ve ilhadı meydana çıkıp Hasan Bey özür isteyince kardeşi Pir Budak'ın yanına gitti. Babasının ölümünden sonra Tebriz'e gelip bütün hazineyi kendisine mürebbi olarak saydığı rezil takımına dağıttı. Yaklaşık 180 süvariye maaş verdi. Kardeşi Ebu'l-Kasım İsfahan'ı ele geçirmek amacıyla Kirman'dan huruc eylediyse de başarılı olamadı. Mecburen kardeşine sığındı; onun fermanıyla öldürüldü. Babasının eşi, Muzafferiye imaretinin banisi Meliketü'l-Hayrat Begüm'ü öldürüp, kardeşleri Kasım ve Hamza'yı kılıçtan geçirdi.

Hülasa, uğursuz ve haksız yere kan döken askeriyle Hoy'da Hasan Bey'in karşısına çıktı. Büyük korkuya kapılıp ordunun etrafına hendek kazıdılar. Hasan Bey'in ordusunun hizmetçileri, mancınıkla fırlattıkları taşlarla onları kaçırdılar; Hasan Ali, Karamanlu cemaatinin yanına Berda'a'ya gitti. Oradan Erdebil'e geçti, her gün fitneler çıkarmaya devam etti. Nihayet Hasan Bey, oğlu Uğurlu Mehmed'i onun üzerine akına yolladı. 873 Şevval'inde (Nisan/Mayıs 1469) Hemedan'da yakalanıp katledildi. Böylece bu hanedan yıkıldı.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Karakoyunlu Kavimlerinin Zikri[92]

Alpavut

Pir Muhammed Bey, bu kavmin büyük beylerinden biri olup, Pir Budak'ın katlinden sonra Bağdad hâkimi oldu. Hasan Bey onu kuşatıp işini daha ileri götürmesine fırsat vermedi. Bu esnada 872/1468'de vefat etti.

Bu kavmin muteber beylerinden biri Tavacı Rüstem Bey olup Sancak savaşında yakalandı.

Bu kavmin büyük beylerinden biri II. Pir Muhammed Bey olup, Hasan Padişah'ın beylerindendi. Tercan savaşında[93] "Ben Hasan Padişah'ım." Dedi. Bunun üzerine Sultan Mehmed'in[94] emriyle Tokat kalesine hapsedildi.

Bu kavmin diğer beylerinden biri de Karahan Bey olup, Kara Yusuf tarafından Hemedan hâkimliği ile görevlendirilmişti.

Diğeri Serahan Bey'dir. O da Kara Yusuf'un büyük beylerinden biriydi.

Diğeri Yakup Bey'dir. İskender Bey'in büyük beylerindendi.

Diğeri Mihmad Bey'dir. Sultan Halil zamanında büyük beylerdendi.

Baharlu

Bunların muteber beyi Ali Şeker Bey'dir. Cihan Şah Padişah adına yıllarca Hemedan, Nihavend-kürd, Verucerd-kord

92 Metinde Akkoyunlu.

93 Otlukbeli Savaşına işaret ediliyor.

94 Fatih Sultan Mehmed

ve havalisi ona bağlıydı. Cihan Şah onu Rüstem Tarhan ve bazı yakınlarıyla birlikte Hasan Padişah karşı savaşmaya yolladı. Mardin'de yakalandıysa da o hazret onu serbest bıraktı, ikinci defa olarak Hemedan onun idaresine verildi.

Oğulları Pir Ali Bey, Yar Ali Bey ve Bayram Bey de büyük beylerden idiler. Pir Ali Bey Sancak mevkiinde Hasan Padişah'ın eline düştüyse de o hazret, onu serbest bıraktı. Bundan sonra Cihan Şah'ın oğlu gözlerine mil çekilmiş olan Yusuf Mirza'yı tahta geçirdi. Şehrin yakınlarına konup Küçük Lor hâkimiyle savaşıp onu katlettiler. Nihayet şehir havalisinde Hasan Padişah'ın oğlu Uğurlu Mehmed'e yenilip Sultan Hüseyin Mirza'ya sığındı.

Bu kavmin muteber beylerinden biri Şah Veli Bey'dir. Sancak savaşında öldürüldü.

Diğeri Ali Şeker Bey'in ahfadından Bayram Han'dır. Hümayun Padişah'ın emirü'l-ümerası idi. Onun vefatından sonra Celaleddin Ekber'i tahta geçirip bütün önemli mevkileri kendi eline aldı. Nihayet müfsitlerin fesadı yüzünden araları bozuldu. Pek çok çatışmadan sonra hac yoluna düştü. Yolculuk sırasında Hindular tarafından öldürüldü. Oğlu güzel hizmetlerinden dolayı hanlarhanı oldu. Celaleddin Ekber Padişah onu Safevî Sultan Hüseyin Mirza oğlu Rüstem Mirza ile birlikte Deken ülkesinin fethine görevlendirdi. O memleketlerin çoğunu ele geçirdi. Şimdiki halde o beldelerin hâkimidir.

Cakirlü

Bunların büyük beyi Emir Bestam'dır. Yıllarca Kara Yusuf Türkmen ile mücadele edip, sonunda onun emirü'l-ümerası oldu. Oğullarından Emir Bayezid, Cihan Şah Padişah'ın

Divan Beyi idi. Onun ölümünden sonra kardeşi Ebu'l-Feth Bey onun yerine kaim-i makam oldu.

Bayezid Bey oğlu Ömer Bey, Cihan Şah'ın muteber beylerinden idi. Hasan Ali'nin yenilmesinden sonra Sultan Ebu Said'in hizmetine girdi. Nihayet Hasan Padişah tarafından yakalandı.

Ali Bey, Cihan Şah'ın büyük emirlerinden biriydi. Sancak mevkiinde Hasan Padişah'ın askerlerince yakalanıp katledildi.

Karamanlu

Emir Karaman, Kara Yusuf zamanında bütün beylerden daha büyüktü. Şirvan Padişahı Sultan İbrahim ile yapılan savaşta yiğitlikler gösterdi.

Pirî Karaman, Mirza İskender'in büyük emirlerinden biriydi. O, İskender'den yüz çevirip Cihan Şah'a katıldı.

Bahtiyar Bey, Cihan Şah zamanında ona sığınıp, hizmetine girdi. Bunun üzerine Hasan Padişah, Musullu Sufî Halil'i, Pürnek Süleyman Bey ve Ağaçeri Ali Bey gibi büyük beylerle birlikte onun şerrinin def'i için görevlendirdi. Sufî Halil, onu gafil avlayıp baskın yaptı; Bahtiyar Bey'i iki yüz kişilik maiyetiyle birlikte katletti.

Diğeri Bayram Bey'dir. Hakan-ı İskender-nişan'ın zamanında Belh valisiydi. O hazretin damadı –kızkardeşiyle evliydi- olup Necm-i Sâni ile Gucduvan'da öldürüldü[95].

Bunların beylerinden diğeri Yar Ahmed Bey'dir. Kara Yusuf zamanında büyük emir idi.

---

95 Bayram Bey Karamanlı, Belh, Endihod ve Şebergan hâkimi oldu (917/1511). Necm-i Sânî Maveraünnehr'e sefer çıkınca Bayram Bey Karamanlu da onunla beraber gitti. O padişahın kızkardeşiyle evliydi. Özbeklerle yapılan savaşta öldü.

Sa’dlu

Bunların muteber emiri Pir Hüseyin Bey’dir. Eleşkird savaşında Emirza Şahruh’un mülazımları tarafından öldürüldü.

Hüseyin Sa’dlu, Cihan Şah adına Esterabad hâkimliği yaptı. Sultan Hüseyin Mirza Baykara ile yaptığı savaşta öldürüldü.

Diğeri Saru Pir Ali’dir. Cihan Şah, Bağdad’a hâkim olduğunda o da Şatt suyunda boğuldu. Oğulları Mir Süphan Bey ve Emir Bey, Hasan Padişah’ın ümerası arasında yer alıyorlardı.

Ulu Han Bey, Pir Hüseyin Bey’in evlatlarından olup, Şah-ı Din-penah zamanında küçük bir bey idi.

Ferhad Han, Bayram Bey’in evlatlarından idi. Hazret-i A’lâ zamanında saltanatın büyük rütbesine ulaştı. Bir süre pek güçlü ve bağımsız bir şekilde Padişah-ı Gerdun-vekar’ın hizmetinde söz ve iktidar sahibiyidi. Saltanatın en önemli dayanağı hâline gelip, hükkâm ve diğer önemli makamlara tayinler ve aziller, onun doğru yolu gösteren teşhisi olmadan yapılmıyordu. “Oğul” tertemiz hitabıyla[96] şereflendirilip, yüksek bir rütbeye ve yüce bir makama –onun üstünde hiçbir saadet sahibi düşünülemezdi- erişti. Bütün işlerde ve hususlarda güven ve itimat makamıydı. Nihayet dostluğu olmayan felek, eski adetini meydana çıkardı ve onu küçücük bir kusurundan dolayı Padişah-ı Sepehr-bargâhın gözünden düşürdü. Şiir:

مبادا خسروان در خون ستیزند

که خون صد جگر کوشه بریزند

Sultanlar kanlı kavgalar yapmasınlar,
Çünkü yüzlerce sevilenin kanını döküyorlar.

Uğursuz talihi ve bahtı tersine dönünce yıldızlar ve felekler de tesirlerini meydana çıkarıp işini sonlandırdılar. Devlet

---

96 Şah Tahmasp’ın hitabına işaret ediliyor.

ve izzet tacını taşımakla övünen başı mızrağın ucuna geçirilip Herat'ın çarşı ve mahallelerinde dolaştırıldı. Şiir:

سری را که بد کرد بالش رفاه
به یک دم سر نیزه شد تکیه گاه

Başı ayrıldı, yastık rahatladı,
Başını koyduğu yer mızrağın ucu oldu.

Bu olay, 1007/1598 yılının Muharrem (Ağustos/Eylül) ayında -Hazret-i A'lâ'nın Horasan'ı Özbeklerden kurtardığı sırada- meydana geldi. "فتح هری شد (Feth-i Heri Şod)[97]" bu yılın tarihini gösterir.

Kardeşi Zülfikar Han, şimdilerde muteber hanlardan biridir. Yiğitlik ve şevketinin fazlalığıyla emsal ve akranlarına göre daha seçkin ve müstesna biridir. Hazret-i A'lâ, onu Rum'a elçi olarak gönderdi. O, hayırlara vesile olan yolculuğunda himmet ve yiğitlik gösterdi. Seçkinler ve halk arasında bu meşhur ve bilinen elçilik görevi insaf sahiplerinin dillerinde ve ağızlarında hâlâ söylenir.

بزرگی بایدت دل در سخابند
سری کیسه به برگ کند نا بند

Büyüklük istersen gönlünü cömertliğe bağla,
Kesenin ağzını da çok sıkı kapatma.

Şimdilerde Darü'l-irşad Erdebil eyaletinin idaresi ona bırakılmıştır.

97 Ebced hesabıyla 1007 rakamını vermektedir.

Hacılu

Muteber emirlerinden biri Şah Ali Bey'dir. 909/1504 yılında Veramin'de Hüseyin Kiya Çelavi tarafından öldürüldü.

Bu kavmin beylerinden bir başkası da Kör Seyyid'dir.

Bayburtlu

Bu taife Erzincan havalisinde yer alan Bayburt'tandır. Bunların muteber emiri, Hakan-ı İskender-nişan'ın cülusunda âlemin sığınağı olan dergâha gelmiş olan Karaca İlyas'tır[98].

Varsak

Bunların aslı şimdilerde Karaman diye bilinen Yunan beldelerindendirler. Hakan-ı İskender-şan ve Padişah-ı Cennet-mekân zamanında muteber emirleri yoktu[99]. Bunların küçük beyleri Musa Bey, Haf hâkimi Hasan Halife, Mustafa Bey ve Durmuş Halife imiş.

98 Karaca İlyas, Şah İsmail'in zuhurunda ona katılan ilk beylerden biriydi.

99 XV ve XVI. Yüzyıllarda Çukurova'da Tarsus, Adana, İçel bölgesinde konar-göçerlik eden Varsaklar, Karaman Beyliğinin de önemli bir askeri gücünü meydana getiriyorlardı. Bunların bir kısmı Safevîye tarikatına bağlanmış ve Şah İsmail'in zuhurunda ona katılmışlardı. Varsakların çoğunluğu Erdebil çevresine yerleşmişti. 1527'de Ustaclular ile Tekelüler arasında meydana gelen büyük çatışma öncesi iki kabile arasında arabuluculuk yapan Varsak Kasım Halife, Tahmasp'ın da itimat ettiği bir kişiydi. Keza 1555 yılında Varsak Mustafa Sultan'ın adına tesadüf edilmektedir.

Evoğlu

Bu kavmin muteber bir beyi olmayıp, Safevî hanedanının mürididirler. Çoğu o hazretin hizmetinde çalışırlar[100].

Karacadağlu

Bu kavmin muteber beyi Çavuş Mirza'dır. Hakan-ı İskender-nişan zamanında bey idi[101].

Bu kavmin diğer beylerinden biri de Halife Ensar'dır[102].

Kürt Bölüklerinin Zikri

Bu kavim muteber padişahlara sahip olup, 26 yıl Mısır, Şam, Halep, Yemen ve Diyarbekir'de hüküm sürmüş olan Sultan Selahattin Yusuf b. Necmeddin Eyyüb bu cümledendir.

100 Bu ifadeden maksat Evoğlu kabilesine mensup meşhur beylerin saray hizmetinde bulunduğudur. Nitekim Şah Abbas döneminde korçubaşılar arasında Ebu'l-Kasım Bey Evoğlu'nun adına tesadüf edilmektedir. Ebu'l-Kasım Bey daha sonra Abdarbaşı olmuş, Beydili'den Haydar Sultan'ın ölümü üzerine Eşikağası Başı olmuştur. Abdarbaşılık görevi ise onun kardeşi Çelebi Bey'e verilmiştir. Keza onun oğlu Yüzbaşı Tengiz Bey de korçubaşılık makamına kadar yükselmişti. Evoğlu Şah Geldi Bey, Erzurum Beylerbeyi Hasan Paşa ile muharebe edip onu öldürmüştü. Ebu'l-Kasım Bey'in oğulları Çelebi Bey ve Haydar Bey de Eşik Ağasıbaşı olmuştur.

101 Karacadağlu Türkmenleri, Şah İsmail'in zuhurunda ona ilk katılan taifeler arasında bulunuyorlardı. Buna rağmen etkili görevlerde bulunmayışları sayıca az olmalarına bağlanabilir. Bununla birlikte sonraları bazı beylerin adlarına rastlanılmaktadır ki, kaynaklar Karacadağlu yerine daha çok Karadağlu diye kaydetmişlerdir.

102 Şah Tahmasp öldüğünde Kahkaha Kalesinin dizdarlığını yapıyordu. 1583 yılında Şirvan valisi olarak tayin edildi. Ama Osmanlıların Şirvan'ı ele geçirmesi üzerine bu makamına nail olmadı. Aynı yıl öldü. Onun oğlu Suhrab Bey, 1554 yılında Tebriz'de meydana gelen Kalenderîler ayaklanmasını bastırılmasında görev almıştı. Ayrıca bu kabileden Şahverdi Han, İlyas Halife ve Haydar Bey'in de Kızılbaşlar arasında etkili görevlere geldikleri tespit olunmaktadır.

Kerîm, âdil ve yiğit bir padişahtı. 589/1193 yılının Safer ayında Şam'da vefat etti. O diyarlarda hüküm sürmüş olan bu hanedanın açıklaması şöyledir: Melik-i Aziz Osman, Melik-i Mansur Muhammed, Melik-i Efzal Nureddin Ali, Melik-i Adil Ebubekir, Melik Salih, Melik Necmeddin Eyyüb, Melik-i Muazzam Turan Şah. Bunların o beldelerdeki saltanat süresi seksen bir yıldır.

Anlatırlar ki, kendilerine Âl-i Eyyüb denilen Mısır sultanlarının atası olan Şadi, Kürt yiğitlerindendi. Selçuklu Sultanı Mesud'un saltanat yıllarında Tikrit kalesinin dizdarı olmuştu. Nihayet, ölümcül bir hastalığa yakalanınca, şerefli oğulları Necmeddin Eyyûb ve Esededdin Şirkûh onun yerine geçtiler. Esededdin bir şahsı öldürünce, orada kalmayı uygun görmeyip, Nureddin Mahmud b. İmameddin Zengî'ye yaklaştılar; ona tâbi olup, ordusunda görev aldılar. Mısır'daki İsmailiyye Devleti[103] çöküşe geçince, onlar, bu esnada Mısır hudutlarına akınlar yapmakta olan Türklerin şerrini defetmek için Nureddin Mahmud'dan yardım istediler. O da Esededdin'i zaferleri dost edinen ordusuyla tekrar yardıma gönderdi. Esededdin sonuncuda Azid İsmailî'nin veziri Şabur'u öldürüp yerine geçti. İki ay sonra o da ahirete göçtü. Kardeşinin oğlu Selaheddin Yusuf b. Necmeddin Eyyüb yönetimi eline aldı. 567/1172 yılında Azid'in ölümünden sonra bütünüyle Mısır ve havalisinin valisi oldu. Etraftaki diğer mütegallibeyi itaate aldı. Babası Necmeddin Eyyûb'u, Nureddin Mahmud Zengî'den isteyip, Mısır'a çağırdı. Necmeddin Eyyûb, Yakub gibi ayrılık görmüş gözünü, Mısır Sultanı Yusuf ile görüşerek aydınlattı. Necmeddin Eyyüb babasının isteğine uygun olarak Nureddin Mahmud Zengî'nin hizmeti yolundaydı. Nureddin de o memleketleri ona verdi. Selahaddin cihangirlik kılıcını çekip kısa zaman içinde memleketi din ve devlet düşmanlarından temizledi. Cömertlikte ölçülüydü, saltanatın büyüklüğüne, memleketin genişliğine ve

103 Fatımîlere işaret ediliyor.

ganimetlerin çokluğuna rağmen, 7 Safer 580 (20 Mayıs 1184) günü sabahleyin vefat ettiğinde hazinesinde 47 dirhemden fazla bir şey yoktu.

Azid'in hazinesinden zümrütlü bir asa ile yüz bin cilt güzel yazı ile yazılmış sanatkârane kitapların Selahattin Yusuf'un eline geçtiği söylenir. Yaklaşık yüz yıl Mısır, Şam ve Yemen Eyyûbîlerin hâkimiyetinde kaldı. Onların hepsi, saltanatın ödünç elbisesini giydiler. Nihayet 662/1264 yılında devletleri yıkılıp, kölelere intikal etti[104]. 923/1517 yılında Rum Padişahı Sultan Selim, Kansu ve onların sonuncusunu kahretti, memleket Rumîlerin[105] eline geçti.

Zikr-i Kavm-i Lor

Lorların nesebi ve isimlendirilişleri hakkında pek çok muhtelif sözler vardır. Bu cümleden bazılarının akidesi şöyledir: Hazret-i Süleyman (ona selam olsun) güvenilir bir adamını bakire cariyeler getirmesi için Türkistan'a yolladı ve ona şeytanların kötülüğünden uzak kalması için ona bir dua öğretti. O şahıs cariyelerle Türkistan'dan dönerken Matrud vilayetine kondu. Tesadüfen o gece daha önce kendisine öğretilen duayı unuttu. Şeytanlar o mutemet adamın kılığında ortaya çıkıp, kendilerini cariyelere gösterdiler ve onlarla ilişkiye girdiler. Cariyeler, Hazret-i Süleyman'ın huzuruna gelince, Hazret-i Süleyman onların bakire olmadığını anladı. O şahsa: "O duayı, herhangi bir yerde unuttun mu?" diye sordu Adam: "Evet, Matrud vilayetinde." dedi. O hazret bu cariyeleri götürmelerini ve aynı yere bırakmalarını buyurdu. Bu emre uygun

104 Memlüklere işaret ediliyor.

105 İran kaynakları Osmanlılar için mütemadiyen Rumî ifadesini kullanır. Anadolulu anlamına gelmektedir.

olarak onları götürdüler. Devler bu cariyelerle ilişki kurdu. Lorlar bunlardan dünyaya geldi.

Başka Bir Rivayet

Bazıları der ki, Kalabalık bir Arap topluluğu Hazret-i Süleyman'a isyan ettiler. Zorla cariyelerle ilişkiye girdiler. Böylece Lorlar, dünyaya gelme şerefine erdiler.

Başka Bir Rivayet

Bir başka zümrenin de itikadı şöyledir: Dahhak zamanında, her gün iki şahsı öldürüp, beyinlerini omuzlarına çökmüş olan ağrıları gidermek amacıyla yiyordu. Nihayet, mutfakçı iki neferden birini öldürüp diğerini serbest bıraktı. O cemaat bayındır yerlerden nefret edip dağlara kaçtılar. Yavaş yavaş çoğaldılar; Kürtler ve Lorlar bunlardan türedi. Bu taifeye Lor ve Kürt adının konulmasının sebebi şudur: Matrud vilayetinde bir mevziiye Kürt derler, yine bu havalideki bir geçit yerinde bir köy bulunmaktadır, ona da Lor derler. Çünkü bu topluluğun eskiden bu bölgeden zuhur etmiş olmasından dolayı, böyle isimlendirilmişlerdir.

Loristan, yaklaşık olarak 300 yıllarında bu beldelerin hâkimi olan iki kardeşe nisbetle iki kısma ayrılmıştır. Bedr Vali'nin Büyük Lor'u ile Mansur Vali'nin Küçük Lor'u. Uzun süredir Loristan'ın idaresi bunların elindedir.

Bunların muteber padişahı Nasirüddevle b. Mervan 52 yıl Cezire ve Diyarbekir beldelerinde hüküm sürüp 453/1061 yılında vefat etti. Daha sonra oğulları Nasr, Said ve Mansur buraları idare ettiler.

Bunların büyük beylerinden bir başkası Bitlis hâkimi Şemseddin Han b. Şerefeddin Han'dır. Küçük beylerden biri, Hoy'da İskender Paşa ile savaşta öldürülen Dınbılî Hacı Bey'dir.

BEŞİNCİ KISIM

Sol tarafta olan Kızılbaş taifelerinin bahsi.

Ustaclu

Bunlar, Hakan-ı İskender-nişan'ın zuhurunda Erzincan havalisinde aileleriyle birlikte ordu-yı hümayuna katıldılar[106]. Bunların muteber beyleri çoktur. Bu cümleden:

Han Muhammed, Hakan-ı İskender-şan adına yedi yıl Diyarbekir hâkimliğinde bulundu. Az bir askerle Dulkadir ordusunu yendi. 920/1514'te Çaldıran savaşında öldürüldü[107]. Bundan sonra kardeşi Karahan Diyarbekir emirü'l-ümerası oldu. 922/1516 yılında Mardin'in Koruktepe adlı mevkiinde Behlül Çavuş diye bilinen Mustafa Paşa ile yaptığı savaşta öldürüldü.

106 Şah İsmail'in zuhuru esnasında Hamza Bey Fethoğlu Ustacluların arasına giderek halkı Şah İsmail'e katılmaya teşvik etti. İlk önce bu taife kadınlı-erkekli bin kişi geldiler. Baba Süleyman'ın babası Oğlan Himmet Çavuşlu hizmet adetlerini yerine getirdiler. Etraftan, Ustacluların katıldığı işitilince her yerden katılmalar başladı. Ordu ordu geldiler. 7000 kişi oldular. Hulasatü't-Tevarih, c. I, s. 114.

107 Şah İsmail Diyarbekir'i Akkoyunlulardan aldıktan sonra idaresini Han Muhammed Ustaclu'ya bıraktı. Han Muhammed, Memlüklere karşı elde ettiği kısmî başarılardan dolayı gurura kapılıp Osmanlılara meydan okumağa, hatta Yavuz Sultan Selim'e kışkırtıcı mesajlar göndermeye başlamıştı. Onun bu girişimlerinin de Çaldıran savaşına giden yolda önemli sebeplerden sayılabilir. Ne var ki, Osmanlıların Çaldıran ovasına yerleştikleri sırada onlarla savaşa en çok karşı çıkanlardan birisiydi. Han Muhammed, Osmanlı ordusunun sadece kalabalık olmasından değil, aynı zamanda ateşli silahlara sahip olmasından dolayı meydan savaşına girmenin sakıncalı olduğunu, geri çekilip yıpratma savaşını denemelerini önerdi. Ancak Durmuş Han, ona şiddetle karşı çıkıp, senin sözün Diyarbekir'de geçer diye çıkıştı. Hatta onu korkaklıkla suçladı. Ama savaş Han Muhammed'i haklı çıkardı. Şah İsmail ağır bir yenilgi aldı. Tafsilat için bkz. *Son Kızılbaş Şah İsmail,* s. 126 vd.

Bunların muteber beylerinden bir diğeri, Çayan Sultan'dır. Lala Hüseyin Bey'in azlinden sonra Hakan-ı İskender-şan'ın emirü'l-ümerası oldu[108]. 930/1524 senesinde dünyadan göç etti.

Adı geçenin kardeşi Köpek Sultan, vekâlet makamı yüzünden Rumlu Dev Sultan ile kavga etti. 933/1527 yılında katledildi[109].

Bu kavmin muteber beylerinden biri Abdullah Han olup, Hakan-ı İskender-şan'ın kız kardeşinin oğludur[110]. Çuha Sultan'ın katlinden sonra Hüseyin Han Şamlu ile beraber Şah-ı Din-penah'ın emirü'l-ümerası oldu. Daha sonra Şirvan hâkimi olup az bir askerle Kasım Bey Şirvanî'yi yendi[111]. 974/1567 yılı başlarında vefat etti. İdarecilik bakımından Şah'ın beyleri içinde en seçkini ve en gözde olanıydı.

---

108 Çaldıran Savaşından sonra Şah İsmail tarafından Emirü'l-ümeralık makamına atandı.

109 Köpek Sultan, Dev Sultan ile arası açılıp devlet idaresinden uzaklaştırılınca intikam almak için uğraşmaya başladı. Başarısız denemelerden sonra Gilan'a kaçtı. 1527'de Gilan'dan çıkıp Erdebil'e geldi ve burada Rumlu Badıncan Sultan'ı mağlup edip öldürdü. Erdebil'i ele geçirdikten sonra Tebriz'e yürüdü. Bunun üzerine Tahmasp, Dev Sultan, Çuha Sultan ve Dulkadirli Muhammed Han'ı onu 8000 askerle onu karşılamaya gönderdi. Köpek Sultan korçuların geldiğini duyunca Çukur Sa'd taraflarına çekildi. Gerur'da yapılan savaşta öldürüldü. Ustaclulardan mesna Sultan ve Faruk Sultan Gilan'a kaçtı. Bir müddet orada kaldılar. Ayrıca 72 numaralı dipnota bakınız.

110 Ustaclu Karahan'ın oğludur. Vasuflı biri olduüu için göze girmiş ve Kızılbaş Emirülümeralığına yükselmiştir. Ancak onun bu makama gelmesi Tekelü Ulama Han'ı rahatsız ettiğinden onun isyanına sebep olmuştur. Elkas Mirza'nın isyanından sonra Şirvan hâkimliğine getirilmiştir.

111 Şirvanlı Kasım Bey, Kanuni Sultan Süleyman'ın Azerbaycan seferi sırasında ondan aldığı cesaretle ve yardımla ayaklanmıştı. Şirvanlılardan ve Osmanlılardan oluşan 12000 kişilik ordusuyla Gülistan kalesi yakınlarında Abdullah Han ile savaştıysa da mağlup oldu. Savaştan sağ kurtuldu, ancak akıbeti hiçbir zaman bilinmedi. Abdullah Han ise bölgede 16 sene valilik yaptıktan sonra 1567'de vefat etti. Şirvan ülkesi Rumlu Aras/Urus Han'a verildi.

Diğeri Menteşe Sultan olup, Şah-ı Din-penah zamanında Azerbaycan emirü'l-ümerasıydı. Şah-ı Din-penah ona Lala diye hitap ederdi. 953/1547 yılında aniden vefat etti.

Diğeri Şah-ı Din-penah'ın Divan Beyi olan Bedir Han'dır[112]. Şah Kulu Halife'den sonra ordu serdarı olup Esterabad havalisinde Özbek Ali Sultan ile yaptığı savaşta esir düştü; sonunda o beladan kurtulup Kazvin'e geldi. Ama bir daha tesirli bakış sahibinin[113] gözüne giremedi. Bunun üzerine nefsanî hastalıklara mağlup olduğu sıralarda dünyadan göç etti.

Diğeri Kazak Sultan'ın oğlu Şah Kulu Sultan olup Çayan Sultan'ın da kardeşinin oğludur. Yıllarca Şah-ı Din-penah adına Meşhed-i Mukaddes'in hâkimliğini yaptı. 958/1551 yılında Şah-ı Din-penah onu çağırıp İsmail Mirza'nın lalası yaptı[114]. Hüseyin Han Sultan Rumlu'nun vefatından sonra Çukur Sa'd beylerbeyi oldu; Şah-ı Din-penah onu elçi olarak Rum'a gönderdi. O diyardan dönünce Kazvin'de dünyadan ahirete doğru yola çıktı. Şah-ı Din-penah onun askerlerini oğlu Muhammedî Han'a –kısa boylu olduğu için Tokmak Han[115] diye lakap takmıştı- inayet buyurdu[116].

---

112 Elkas Mirza'nın 1545'te isyan hareketlerine girişmesi üzerine Şah Tahmasp tarafından ona gönderilen nasihat heyeti içinde Bedir Han Ustaclu da bulunuyordu. Aynı yıl Osmanlı ordusunun Azerbaycan'a gelmesi üzerine İsmail Mirza'nın (II. İsmail) kuvvetleri içinde yer aldı.

113 Şah Tahmasp'a işaret ediliyor.

114 İsmail Mirza Horasan hâkimi sıfatıyla bölgeye giderken Şah Kulu Sultan da lalası olarak yanında bulunuyordu.

115 Tokmak Han veya Tokmak Muhammedî Han, 1577'de Çukur Sa'd hâkimi oldu.

116 Şah Kulu Sultan'ın diğer oğlu Allah Kulu Bey de Tebriz Darugası olmuştur.

Onun kardeşi Şah Ali Sultan yıllarca Esterabad hâkimliği yaptı. Az bir askerle Özbek Ali Sultan'ı yendi[117]. Sonunda Rey'de fani âlemden ebedî dünyaya koştu[118].

Diğeri Esterebad hâkimi ve İsmail Mirza'nın lalası olan Sadreddin Han'dır[119]. Sonunda emirlikten azledildi[120]. Cömertlik bakımından bütün beylerden daha seçkindi.

Diğeri Esterabad hâkimi Muhammed Han Asayişoğlu'dur.

Diğeri Sufî oğlu Ahmed Sultan'dır. O Hakan-ı İskender-nişan zamanından Cam savaşının meydana geldiği 915/1510 yılına kadar Darü'l-eman Kirman hâkimliği yaptı[121]. İlk önce Çuha Sultan ve diğerleri gibi bazı emirlerle yenilgiye uğradılar. Özbekler yağma ile meşgul olunca, olay tersine döndü. Ubeyd Han'ın omzuna bir gürz değince vuruşmadan yüz çevirip Göçküncü Han ve Canı Bek Han ile Merv'e kadar durmadılar. Aynı günün akşamı Çuha Sultan geri dönüp orduya katıldı. Ahmed Han Darü'l-eman Kirman'a kadar, hiçbir mahalde ve mekânda atının dizginlerini çekmedi. Bunun üzerine Şah-ı Din-penah onu azledip Kirman eyaletini Saruşeyhlü Avşar Mustafa Bey'in

---

117 1547/48'de Özbek Ali Sultan'ın Esterabad'a saldırması üzerine, Şah Ali Sultan onları şehrin dışında karşılamış ve az bir orduyla Özbeklere galip gelmişti.

118 1549/50 yılında vefat etmiş, Esterabad hâkimliği Ustaclu Keçel Şahverdi'ye verilmiştir.

119 1543'te Özbek Din Muhammed Han Esterabad üzerine yürüdüğünde Sadreddin Han Esterabad valisi olarak görev yapıyordu. Din Muhammed han şehrin kalesini kuşattıysa da bir netice alamayarak geri döndü.

120 Onun azlinden sonra Şah Ali Sultan Esterabad valisi oldu.

121 1510 yılında Babür Mirza'nın Maveraünnehr'i zapta giriştiği sırada Şah İsmail'den yardım istemiş o da Ahmed Sultan Sufîoğlu ve Mühürdar Avşar Şahruh Sultan'ı ona destek olmaları için görevlendirmişti. Bu sayede Babür Mirza Semerkand'ı ele geçirdi. Ama Kızılbaşların dönmesinden sonra Özbekler yeniden şehre akın edip ele geçirdiler. Sufîoğlu Ahmed Han Kanuni'nin Irak seferi sırasında Erciş Kalesi'nin muhafızlığı görevini yürütüyordu.

oğlu Şah Kulu Bey'e verdi. Çünkü bu, o savaşta yiğitlik gösterip on yedi yara almıştı. Şah-ı Din-penah onun kabiliyetinin boyunu saltanat hilatiyle süsleyip Kirman'a yolladı.

Bu kavmin diğer muteber beylerinden biri de Yeğen Şah Kulu Sultan'dır. Şehzade-i Alemiyan Sultan Muhammed Hüdabende'nin lalası olup yıllarca Herat'ı yönetti. Onu II. Şah İsmail'in cülusunda Herat'ta öldürüp mallarını yağmaladılar.

Şah-ı Din-penah'ın vefatında çeşitli beldelerde idarecilik yapan diğer emirler şöyledir.

Muhammed Han'ın ahfadından Menteşe Sultan'ın torunu Murad Han, Lahican valisiydi[122].

Pirî Bey, Rey hâkimiydi[123].

Muhammed Sultan, Çukur Sa'd emirü'l-ümerasıydı.

Menteşe Sultan'ın oğlu Demir Han Sistan hâkimi idi.

Veli Bey, Horasan memleketlerinin birindeydi.

Yüzbaşı Hüseyin Bey sarayda idi[124].

---

122 Ustaclu Murad Han, Safevî şehzadeleri arasındaki çekişmelerde haydar Mirza taraftarı olarak biliniyordu. Tahmasp onu 1474'te Rüstemdar ve Kucur hâkimi Cihangir'in tedip edilmesi için görevlendirdi. O Kucur kalesini muhasara ettiği sırada Şah Tahmasp'ın öldüğü haberi geldi. Kuşatmayı kaldırarak Gilan'a gidip II. İsmail taraftarı olarak bilinen Ustaclu Pire Muhammed Han'a iltihak etti. II. İsmail'in emriyle Muhammed Han, Haydar Mirza taraftarı olduğu gerekçesiyle onun gözlerine mil çektirdi.

123 Ustacluların Koçulu oymağındandı. Şah Tahmasp'ın son dönemlerinde Rey yakınlarındaki Veramin'e çekilmişti. Tahmasp'ın ölümü üzerine Haydar Mirza taraftarı olan Ustaclular onun yanında toplandılar. Bu sırada Rey yakınlarındaki Har'da bulunan Musullu Emir Han ve Hınıslu Hüseyin Sultan, Haydar Mirza taraftarlarını bertaraf etmek için onun üzerine yürüyünce Piri Bey'in etrafındakiler dağıldılar. Emir Han ve Hüseyin Sultan onun evini kuşatıp öldürdüler. (1577)

124 Sultan Mustafa Mirza'nın lalalığını yaptı.

Allah Kulu Sultan ve İbrahim Bey, Horasan'ın bazı bölgelerinde idareciydiler.

Pir Kulu Bey de Horasan'da idi.

Mahmud Bey Nişabur'da idi.

Çerağ Sultan ve Mustafa Bey Hoy'da idiler.

Şah Kulu Sultan Yeğen'in oğulları Mürşid Kulu Sultan ve İbrahim Sultan Horasan'da istiklal bayrağını açtılar. Mürşid Kulu Sultan Türbet kalesini zabt etti. Makamı yüksek olan Sultan Muhammed Padişah Horasan'a geldiğinde, o başkaldırıp isyan etti. Türbet kalesini daha önce ele geçirmiş olan Şah'ın askerleri barış istediler. Bundan dolayı günden güne cesaretlendiler. Öyle ki Ali Kulu Han Şamlu ve diğer Horasan ümerasıyla savaşlara girdiler. Zafer rüzgârları ona doğru esmeye başladı; Bu sıralarda on beş yaşlarında olan Hazret-i A'lâ'yı, Şamlu beylerinin ellerinden alıp Meşhed-i Akdes'e doğru yola çıktılar. Kardeşi İbrahim Han Ustaclu'yu orada bırakıp kona-göçe Darü's-saltana Kazvin'e doğru yola çıktı. Sikke ve hutbede Hazret-i A'lâ'nın padişahlık lakaplarıyla süslendi. Bu hakirin, Esahü't-Tevarih kitabında geçtiği üzere Irak'ı başıbozukların elinden kurtardıktan sonra Özbek Abdullah Han'ın Horasan'a geldiği haberi yayıldı. Etrafta emri altında bulunan askerleri toplayıp, Hazret-i A'lâ ile beraber Horasan'a doğru hareket etti. Bununla birlikte, haddinden fazla bağımsız hareket ettiği için Çemen-i Bestam'da padişahın emriyle öldürüldü. Meşhed-i Akdes eyaleti Ümmet Han'a verildi.

Bunların büyük emirlerinden birisi de Hemedan valisi Hasan Han'dır[125].

Diğeri, Sufîoğlu Mahmud Sultan'ın oğlu Alihan Sultan'dır.

---

125 Ustacluların Çavuşlu oymağındandı. Şah Abbas'ın Safevî tahtına oturmasından sonra Ok ve Keman (Yay) Korçusu oldu. Sultan Haydar Mirzza'nın kızıyla evlendirilerek hanedana damat oldu. İran'a sığınan Celalilerin yeniden Anadolu'ya döndürülmesinde görev yaptı Hemedan hâkimliği ve Ali

Dulkadir

Bu taife Elbistan ve Maraş tarafında otururlar. Melik Aslan, Nasırüddin, Süleyman ve Alaüddevle gibi büyük hükümdarlara sahiptiler. Ekserisi şanı büyük Safevî hanedanının müritleridir.

Hakan-ı İskender-şan'ın cülusunun ilk dönemlerinde kalabalık bir şekilde dergâh-ı Âlem-penaha geldiler[126]. Şiraz hâkimliği onlara verildi. Şiraz'da hâkimlik yapanların ismi şöyledir: Sultan Halil[127], Ali Sultan[128], Murad Sultan, Hamza Sultan[129], Kadı Han, İbrahim Han[130], Ali Sultan[131], Tali Oğlu,

---

Şeker Ülkesi (=Hemedan ve çevresine verilen ad) beylerbeyiliği görevini 25 yıl sürdürdü. 1626'da vefat etti.

126 Dulkadirlilerin Safevîye tarikatına bağlanması muhtemelen Şeyh Cüneyd zamanında olmuştu. Dulkadirli Abdal Bey Dede, Şeyh Haydar'ın Şirvanşahlarla yaptığı savaşta bulunmuştu. İsmail'in (Şah) Erdebil'de Akkoyunlulardan kaçırıldığı ve gizlendiği dönemlerde onu saklayan Aba Hatun Dulkadirli Türkmenlerine mensuptu. Keza İsmail, gizlice Lahican'a kaçırılırken yanında bulunan kişilerden biri yine Dede Abdal Bey idi. Şah İsmail'in zuhurunda ona destek veren kabilelerden biri de Dulkadirliler olup yaklaşık 5000 kişilik katılım olmuştu. Safevîler içinde Dulkadirlilere mensup Camışlu, Çiçeklü, Hacılu, Söklen, Kavurgalu, Eymir oymaklarına tesadüf edilmektedir.

127 Çaldıran savaşında bulundu. Ancak savaşta hatalar yaptığı ve meydandan erken ayrıldığı gerekçesiyle Şah İsmail'in hışmına uğradı. Şah İsmail, Kör Süleyman adlı bir korçuyu Şiraz'a onu öldürmeye gönderdi. Kör Süleyman, Şiraz'a geldiğinde Halil Sultan kalabalık bir mecliste oturuyordu. Kör Süleyman onu dışarı çağırıp Şah'ın emrini bildirdi. Halil Sultan hiçbir şekilde karşı koymadı. Kör Süleyman, Halil Sultan'ın başını kesip Şiraz'dan ayrıldı.

128 Halil Sultan'dan sonra Şiraz hâkimliğine getirildi.

129 Camışlı diye de anılmaktadır. 1519'da Özbek Ubeyd Han'ın Horasan'a saldırması üzerine onu karşılamaya giden orduda yer almıştır.

130 1542'de Şiraz hâkimi idi. Elkas Mirza'nın isyanının bastırılması sırasında Behram Mirza ile birlikte görev aldı. Bu sıralarda kardeşi Dulkadirli Cüneyd Bey de Fars eyaletinde yer alan Sefid Kale'nin muhafızlığını yapıyordu.

131 Muhammed Can Sultan'ın oğludur. 1578'de II. İsmail'in vefatında Kazvin'de bulunuyordu. Kızılbaş beyler Muhammed Hüdabende'nin şah olmasında

Şah Veli Sultan, Berhurdar Sultan[132], Muhammed Can Sultan, Veli Sultan[133].

Bu kavmin muteber beylerinden biri Dulkadiroğlu Alaüddevle Bey'in[134] oğlu Kör Şahruh'un oğlu Dulkadirli Muhammed Han'dır. Şah-ı Din-penah'ın yanında itibarı yüksekti. 940/1534 yılında Rum padişahı Sultan Süleyman İran üzerine gelince Sultaniye'de onun ordusuna katıldı ve onun tarafından Erzurum padişahlığına[135] getirildi. Orada bir kale inşa etti, nihayet Rumeli'nde vefat etti.

Bu kavmin muteber beylerinden diğeri Şah Kulu Halife'ydi. Başlangıçta Şah-ı din-penah'ın korçusuydu. Deli Şeyhi'nin katlinden sonra Eşik Ağası oldu. Erduvanoğlu Muhammed Bey'in vefatından sonra Şah-ı Din-penah'ın mühürdarı oldu. Esterabad'da kulunç hastalığı yüzünden vefat etti.

---

karar kılınca onun oğlu Ali Bey'i Şiraz'da bulunan Muhammed Hüdabende'ye durumu bildirmesi ve Şah olduğu müjdesinin vermesi için gönderdiler.

132 1631 yılında Hürmüz valiliğine atanmıştır.

133 Kalhancıoğlu Veli Sultan diye de bilinmektedir. II. İsmail'in oğlu Şah Şuca'nın doğumundan sonra ona lala olarak tayin edildi. Bu sıralarda Muhammed Hüdabende Şiraz'da bulunuyor; Dulkadirliler II. İsmail'e muhalefet ediyor ve Muhammed Hüdabende'yi destekliyorlardı. II. İsmail, Dulkadirli Veli Sultan'ı lala tayin ederek onların gönlünü almayı düşünmüştü. Veli Sultan, 1578'de II. İsmail'in ölümünden sonra ortaya çıkan iktidar boşluğunda lalası bulunduğu henüz sekiz aylık şehzade Şah Şuca'nın hükümdar olması için çabaladı. Etraftaki Emir Han, Pire Muhammed Han, Halil Han gibi emirler Muhammed Hüdabende'nin hükümdar olması için ısrar edip onu tahta geçirdiler. Muhammed Hüdabende tahta geçer geçmez II. İsmail'in tek oğlu Şah Şuca'yı öldürttü. Veli Sultan ise kendi il ve ulusu Dulkadirlilere teslim edildikten sonra, onlar tarafından II. İsmail taraftarı olduğu gerekçesiyle öldürüldü.

134 Metinde Paşa.

135 Paşalık ya da hâkimlik/valilik olması icap eder.

Bunların diğer itibarlı beylerinden bir de Şahruh Han'dır. O da Şah İsmail ve Sultan Muhammed zamanında Mühürdarlık vazifesi ile yüceltilmiş ve şereflendirilmişti[136].

Diğeri Ümmet Han'dır. Türkmen ve Tekelü savaşında yenildikten sonra Yezd'e gitti. Orada Avşar Korçubaşı Maksud Bey Vezir Kulu Han tarafından öldürüldü.

Diğeri Ali Han'dır. Onu Sultan Muhammed Padişah Şiraz eyaletine gönderdi. Dulkadir ileri gelenleri ondan yüz çevirdiler; damadı ve vekili olan Mehdi Kulu Bey onu öldürüp han oldu.

Bu kavmin diğer muteber beylerinden biri Yakup Han'dır. Mehdi Kulu Han, Darü's-saltana Kazvin'de Ustaclu Mürşid Kulu Han tarafından öldürülünce Hazret-i A'lâ, Fars eyaletini ona verdi. O Darü'l-ibade Yezd'de Bektaş Han ile yaptığı savaşta galip gelince, Darü'l-mülk Fars'da bütünüyle bağımsız hareket edip, söz dinlemezlik gösterip ayaklandı; İstahr kalesine kapanıp asilik ve isyan sözünü etmeye başladı. Zahire ve diğer şeylerden haddinden fazla olarak kaleye nakletti. Hazret-i A'lâ o tarafa yönelince, korkup, silahsız olarak kaleden dışarı çıktı. Birkaç gün sonra öldürüldü. Bedeni, kendisi ile kaleye gitmiş olan maiyetindekilerin ileri gelenlerden yüz elli kişi ile beraber cambaz -o sıralarda bu işle meşguldü- ipiyle asıldı. O melikin eyaleti Bünyad Han'a verildi.

---

136 1585'te Safevîlerin Tebriz kalesini kuşatması sırasında yiğitlik gösterip kalenin yakınlarındaki bir eve kadar sokulup istihkâmını burada kurdu. Onun tedbirsizce kaleye kadar yaklaşmasını fırsat bilen Osmanlılar, kaleden çıkıp evi bastılar. Onu yaralı ele geçirdiler, yanında bulunan oğlu Zehrimar (=Yılanın zehri/Zıkkımın kökü) unvanlı Ebulkasım ile Eşikağası Piri Bey'i ise öldürdüler. Her ne kadar durumdan sorumlu tutulduysa da ondan boş kalan Mühürdarlık vazifesi oğlu Eslemez Bey'e verildi. Ebulkasım'ın oğlu Tahmasp Kulu Sultan'a da babasının makamını verdiler. Eşik Ağası Piri Bey'in oğlu Rıza Kulu Bey'e ise henüz genç olmasına rağmen vefadarlık örneği olsun diye Eşik Ağalığı makamı verildi. Mühürdar Şahruh Bey, 1591'de esaretten kurtuldu. Dönüş yolunda vefat etti.

Şimdilerde bu kavimden Nedr Han, Mühürdarlık yapmaktadır[137].

Avşar/Afşar

Avşar kelimesinin anlamı ava mahareti olan demektir. Bunlar Oğuz Han'ın oğlu Yıldız Han'ın evladındandır. Eskiden beri İran'da yaşarlar, bazıları ise Şam beldelerinden gelmişlerdir[138]. Atabek İldeniz oğlu Muhammed Cihan Pehlivan zamanında Avşar Şumla, Huzistan valisi olup, Atabek'le mücadele etmiş ve 590/1194 yılında vefat etmiştir.

Hasan Padişah ve diğer Akkoyunlu sultanları zamanında Avşar Mansur Bey, Kûh Giluye valisiydi. Pürnek Kasım Bey'i yendi. Devlet-i ebed-peyvend-i Kızılbaş zamanında Şahruh Han, Elvend Han, Mahmud Han, Rüstem Han ve Halil Han[139] Kûh Giluye'yi idare ettiler.

---

137 Şah Abbas'ın 1603'teki Belh seferi sırasında orduda bulunuyordu.

138 Safevî Devleti'nin hizmetinde bulunan Avşarlar Akkoyunlular döneminden beri İran'da ve Anadolu'da bulunmaktaydı. Avşarlar Akkoyumlu ordusunda da kayda değer bir güce sahiptiler. Metinde Şam tarafından geldikleri söylenen gruplar Kuzey Suriye'de Memlük Devleti'nin hizmetinde bulunan (Sonradan Halep Türkmenleri) gruplardan ayrılarak Safevî Devletinin kuruluşuna iştirak etmişlerdi. Şah İsmail'in zuhurunda ona katılan ilk oymaklar arasında Avşarlar da bulunuyordu. Gündüzlü, İmanlu, Arışlu, Alplu, Sarışeyhlü oymakları da Avşarların alt kollarıydı.

139 II. İsmail öldüğünde Kazvin'de bulunuyordu ve etrafında sözü dinlenir aksakallılar arasında sayılıyordu. Kızılbaş reisler tahta hangi şehzadenin geçeceğini tartıştıkları esnada öne çıkarak Kızılbaş beylerin devlete ihanet etmeyecekleri, oymakçılık taassubu gütmeyecekleri ve birbirleriyle savaşmayacaklarına dair yemin etmelerini istedi. Önce Türkmen aşiretinin büyüğü Emir Han ileri çıkıp Ustaclu Pire Muhammed ile kucaklaştı. Birbirlerine düşmanlık beslemeyeceklerine dair yemin ettiler. Daha sonra bütün Kızılbaş beyleri birlerine yemin ettiler. Daha sonra Emir Han, Pire Muhammed Han ve Halil Sultan Muhammed Hüdabende'nin tahta oturması gerektiğine karar verdiler. Daha sonra Halil Han hareme giderek Pe-

Diğeri Dane Bey'dir. Hakan-ı İskender-nişan zamanında büyük bir bey idi. 916/1510'da Merv'e bağlı Tahirabad köyünde Özbek Can Vefa Mirza ve Kanber Bey ile yaptığı savaşta öldürüldü[140].

Bunların diğer muteber beylerinden biri de Mustafa Sultan'ın oğlu Şah Kulu Sultan'dır. Kirman hâkimidir[141].

Yakup Sultan Bey'de onların itibarlı beylerindendir.

---

rihan Hanım'ı kendi evine götürdü. O gece Halil Han'ın adamları Perihan Hanım'ı öldürdüler. Perihan Hanım'ın bütün serveti, hizmetine karşılık olarak Halil Han'a verildi. Muhammed Hüdabende tahta geçtikten sonra yeni tayinler yapınca Kuh Giluye hâkimliği Halil Han'a verildi. 1583 yılında Kuh Giluye'de çıkan Kalenderî ayaklanmasını bastırmakla uğraşırken, Kalenderîlere destek veren Lorlar tarafından pusuya düşürülüp öldürüldü. Kuh Giluye hâkimliği kardeşi İskender Han'a verildi. Avşarlar ve Dulkadirliler bileşerek Kalenderî ayaklanmasını bastırdılar. Reisleri öldürülerek başı Şah Abbas'a gönderildi. İskender Han, itibarı yükselmiş iken Halil Han'ın oğlu Şah Kulu, amcasına karşı ayaklanarak onu öldürdü ve kendisine Han sıfatı takıp Kuh Giluye'nin hâkimi olduğunu ilan etti. Buna karşın Avşar beyzadelerinden Abdüllatif Bey'in oğlu Hasan Bey onun hâkimliğini tanımadı, kendisini Han ilan edip Avşarların bir ksımını kendi yanına çekti. Kuh Giluye'deki bu çekişmeler Şah Kulu'nun öldürülmesi ve Hasan Han'ın vali olmasıyla sona erdi.

140 Şah İsmail'in 1510'daki Horasan seferi sırasında ordusunda Dane Muhammed Bey de bulunuyordu. Kızılbaşların geldiğini duyan Özbek beyleri hâkimiyetlerindeki bölgeleri bırakarak Herat'a çekildiler. Şah İsmail hiçbir engelle karşılaşmadan Meşhed'i ele geçirdi. Oradan Merv'e doğru harekete geçti. Tahirabad denilen yerde Özbek Can Vefa Mirza ile yaptığı savaşı kazandıysa da Avşar Dane Muhammed Bey öldürüldü.

141 1535'te Kanuni Sultan Süleyman'ın üçünü defa olarak İran seferine çıktığında ordusunda bulunan Tekelü Ulama Han'ı Tercan yolunda püskürten Şah Tahmasp'ın ordusunda bulunuyordu. Ulama Han'ın geri çekilmesinden sonra Şah Kulu Sultan, Ahlat üzerine yürüyüp, 5000 at, 100000 koyun ve 50000 öküz ele geçirip orduya getirdi. Şah Kulu Sultan 1580 yılında ise Cam hâkimliği görevini yürütüyordu.

Diğeri Şah-ı Din-penah'ın yakınlarından Korçubaşı Sevindik Bey'dir[142].

Şah-ı Din-penah'ın vefat ettiği yıl[143] Kulu Sultan Kirman, Halil Han Kuh Giluye, Hüseyin Sultan Ferah hâkimiydi[144]. Hüsrev Bey, Şah Ali Bey, Ali Yar Bey[145] Horasan memleketlerinde, Hamza Bey Azerbaycan'da Muhammed Bey Fars'da idarecilik yapıyorlardı.

Sultan Muhammed Padişah zamanında Kulu Sultan Korçubaşı olmuş, Kirman Eyaleti onun amca çocuklarından biri olan Veli Sultan'a verilmiştir. Hoca İhtiyarüddin Abdülkadir Kirmanî[146] ve Aka Kemalî oğlu Aka Zeyneddin'in uhdelerinde

142 1556'da II. İsmail'in Herat valiliğinden azli üzerine onu merkeze getirmekle görevlendirildiği, onunda II. İsmail'i alarak Tabes ve Yezd yolu üzerinden Save'ye getirdiği tespit olunmaktadır.

143 Şah Tahmasp 15 Mayıs 1576 yılında zehirlenerek öldürülmüştür.

144 II. İsmail'in tahta geçtiği dönemde (1576) Ferah hâkimi olarak görev yapıyordu. 1583'te ülkede hızla yayılan Kalenderî ayaklanması Horasan'a ve Gur'a da sıçramış, bir kalender isyan çıkarmıştı. Avşar Hüseyin Sultan isyancı Gurluların üzerine yürüyüp onları dağıttıysa da kendisi de savaşta maktul düştü. Avşarlar dağılıp Ferah'a geri döndüler. Durum Şah Abbas'a iletilince, o, Hüseyin Sultan'ın başkentte Korçubaşılık görevi yürüten Yüzbaşı Ali Han'ı Ferah hâkimliğine tayin etti. Kalenderîler bu defa onu da öldürdüler. Bu defa Yeğen Sultan tayin edildiyse de o da başarılı olamadı. Ferah hâkimliği daha sonraları yine Avşarlardan sırayla Alplu İsmail Han, Erdoğdu Han ve Hanedan Kulu Han'a geçmiştir.

145 1556'da Özbek Bahadır Han'ın Kandahar'a saldırması üzerine Kandahar Hâkimi Şah Muhammed Kelatî'ye yardıma giden Safevî ordusu içinde Avşar Ali Yar Bey de bulunuyordu. Kızılbaşlara karşı duramayan Özbek Bahadır Han geri çekilmek zorunda kaldı. Ama bu defa Şah Muhammed Kelatî şehrin kapılarını Kızılbaşlara kapattı. İki yıl sonra Dulkadirli Tatı Oğlu'nun idaresinde gelen Safevî ordusu Kandahar kalesini kuşattılar. Muhammed Kelatî altı ay kadar direndiyse de nihayet eman ile şehri teslim edip Hindistan'a gitti.

146 Dönemin sözüne değer verilen şeyhlerinden ve âlimlerinden biriydi. Tahmasp'ın hükümdarlığının sonuna kadar onun yanında kalmış ve zaman zaman Divan-ı Ali Vezirliği yapmıştı. Muhammed Hüdabende zamanında

olan mallarının tahsilini Veli Sultan'ın oğlu Bektaş Bey'e verdi[147]. Bektaş Bey müdebbir ve hileci biri olduğundan her türlü yolu deneyerek Hoca Abdülkadir'in kızını kendisine nikâhladı. Adı geçen Hoca ve onun genç, olgun ve akıllı oğlu Mirza Muhammed Muzaffer bu baskıya dayanamayarak Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret maksadıyla yurtlarından ayrıldılar. Bektaş Bey, bunların emlakını -yıllık geliri on bin tümeni buluyordu- Darü'l-eman Kirman'ın diğer ileri gelenlerinin emlâkıyla birlikte tasarrufu altına aldı ve babasına saltanatın adından başka bir şey bırakmadı. İşi gittikçe öyle bir noktaya erişti ki, Seyyidlerin seyyidi, saadet kaynağı, İslam memleketlerinin zahidi, insanların önderi Hazret-i Mir Gıyaseddin Muhammed Mirimiran'ın[148] küçük kızını nikâhlayıp, bu yolla Darü'l-ibade Yezd'i tasarrufuna aldı. Kendisine "han" ve "sultan" unvanları verdi.

Eberkûh hâkimi Kulu Han Korçubaşı oğlu Yusuf Han yumuşak huylu, cömert, derviş tabiatlı, şairlere ve fuzelaya iltifat eden, ehil kişilerle yaptığı bir saatlik sohbeti yüz yıllık hâkimliğe bedel bir kişi olduğundan; Bektaş Bey onu zaman zaman Yezd'e çağırır, pek çok konuyu ona açar ve konuşurdu.

Kirman'a dönmek izin alıp için yola çıktıysa da Bektaş Han'ın kendisini öldüreceğinden şüphelenerek Bağdat'a gitti. Orada öldü.

147 Bektaş Han, 1589'da Bestam Çayırında yapılan tayinlerde Yezd hâkimliğine getirildiyse de yine Şah Abbas'ın emriyle aynı yıl Dulkadirli Yakup Han tarafından öldürüldü.

148 Mir Gıyaseddin Muhammed aslen İsfahanlı olup Muhammed Hüdabende zamanında sadrlık makamında oturmuştu. Bu zat da zengin ve servet sahibi olup İsfahan'daki akarı ile geçiniyordu. Metinde bahsedilen şahıs aslında Mirimiran-ı Yezdî olmalıdır. Şah Nimetullah Veli soyundan olup çocuklarından ve torunlarından Şah Nimetullah ve Şah Halilullah, Safevî hanedanının damadıydı. Yezd'deki zenginliği ve serveti ile ileri gelenler arasında sayılıyordu. Ama Avşar Bektaş Han ile işbirliği yapması ve onu desteklemesi yüzünden gözden düşmüştü.

Eberkûh da onun hâkimiyeti altındaydı. Darü's-saltana İsfahan Darugası Yülü Sultan'ı[149] da çeşitli vaadlerle kandırmıştı.

Hazret-i A'lâ, Dulkadirli İbrahim Han'ın oğlu Yakup Han'ı Darü'l-mülk Fars eyaletine görevlendirdi. O Darü'l-ibade Yezd'e varınca, Bektaş Han karşılayıp misafir etmek istedi. Niyeti, onu maiyetindeki ileri gelenlerle birlikte yakalamaktı. O, Bektaş Han'ın niyetini birazcık sezer gibi olunca, yol yorgunluğunu mazeret göstererek Ehristan'da bulunan Gülşen Bağı'nda konakladı. Aynı günün akşamı, izin almadan ve veda etmeden Fars yoluna koyuldu. Orada serbest kalınca asker toplayıp yaklaşık on iki bin kişiyle Yezd üzerine yürüdü. Bektaş Han yanındakilerden atlı ve piyade yaklaşık bin kişi toplayıp onu karşılamaya çıktı. Yezd'e dört fersah mesafedeki Çem(en)-i Teft ovasında iki taraf saflarını aldılar. Bektaş Han her ne kadar çaba gösterdiyse de bahtı yanında olmadığı için yenilip geri döndü. Yakup Han onu takip etti. O kendi konağı olan yüksek duvarlı Mirimiran'ın hanesine sığındı. Yakup Han, Ehristan'ı merkez yapıp birkaç kişiyi burasının muhafızlığına görevlendirdi. O (Bektaş Han) evin arka kapısından çıkıp Kirman'a gitmek istedi. O kapının muhafızlığına görevlendirilmiş olan Dulkadirli Alcı/Elci'den İbrahim Bey ona rastlayınca, tanıdı; onu yakalayıp Han'ın yanına götürmek istedi. Bektaş Han o kadar çok direndi ki, sonunda İbrahim Bey onu öldürdü.

Bu olaydan sonra Yakup Han, Yusuf Han'ı Kirman eyaletine gönderdi. Bu sıralarda Veli Han, en yüce payede olup, Korçubaşı idi. Kiramilu Şamlu'dan Ali Kulu Han Yezd kalesindeydi. Bektaş Han onu kuşattı. O bu kuşatmadan kurtulduktan sonra Yezd Darugası oldu.

---

149 Yülü Bey önceleri Bektaş Han'ı desteklediyse de onun öldürülmesinden sonra Şah Abbas'a sadakatini bildirip onu İsfahan'da ağırladı. Ama öldürüleceğini anlayınca şehirden kaçtı. 1590 yılında Kirman'da öldürüldü.

Yusuf Han Kirman'a ulaşınca Bektaş Han'ın tamir ettirdiği Kûh Kalesini tahkim ettirdi. Gerekli olan ferman olmaksızın Kirman hâkimliği yaptığı için Hazret-i A'lâ o sıralarda Fars valisi olan Ferhad Han'ı, Korçubaşı Avşar Veli Han ve Avşar Alplu'dan İsmail Kulu Sultan ile birlikte –Şimdilerde kadri yüce Hanlık makamı ile şereflenmiş ve yüceltilmiş olup Ferah eyaleti, Esfezar, Gur ve havalisi bu hazrete bağlıdır- Kirman'a yolladı. Onlar gidip Yusuf Han'ı yakaladılar. Kirman eyaletinin yarısı Veli Han'a diğer yarısı İsmail Han'a bağlandı.

Ferhad Han ve şanlı emirler Kirman'a gelince Yusuf Han, kaleye sığındı. Bir hafta sonra barış yoluyla onu dışarı çıkardı. Ferhad Han yüce makama yöneldi. Veli Han ve İsmail Han ise Kirman'da sultanlık üzere oturdular.

Özbekler Horasan'ı bütünüyle ele geçirip, Tun ve Conabed hâkimi Türkmen Süleyman Halife ve Kayın Hâkimi Sultan Ali Halife onlar tarafından öldürüldü. Kengerlü Mustafa Han Tabes kalesine sığındı. Onların akınları Yezd ve Kirman'a kadar uzanmaya başladı. Bunun üzerine Hazret-i A'lâ, Veli Han ve İsmail Han'ın Mustafa Han'ın yardımına o beldelere gitmeleri emrini verdi. Onlar askerlerini toplayıp Tabes'e yöneldiler. İki taraf karşılaştı. İsmail Han bu savaşta yiğitlik ve cesaret gösterdi ve onun çabalarıyla Özbekler yenildiler; Avşar gazilerinin eline pek çok baş ve ganimet geçti. Sağ salim ve ganimet elde etmiş olarak saltanat makamına yöneldiler. Hazret-i A'lâ, İsmail Han'ın halini hatırını sormakla ve sırtını sıvazlamakla şereflendirdi. Veli Kulu Han epey yaşlanmıştı. Kirman'da bulunan emlâkden ona tuyul verip Kirman'ın bir köşesinde Devlet-i ebed-peyvend için dua ile meşgul olmasına izin verdi.

Kirman eyaleti Ziyekli Genç Ali Han verildi. Daha önce Avşar Emir Han'ın tuyulu olan Kazrun ve oraya bağlı yerler, İsmail Han'a verildi. 1007/1599 yılında Hazret-i A'lâ Horasan'ı

yeniden ele geçirdi. Avşar Hüseyin Han'ın tuyulu olan Esfezar ve Ferah hâkimliği de İsmail Han'a[150] verildi. Gur eyaleti de buna eklendi. Şimdilerde oralarda mutluluk saltanatını sürmektedir. Halk ve sipahiler onun idaresinden memnun, sakin, himmetlerinden müstakim durumdadırlar.

Bu kavmin diğer muteber beylerinden biri de Esterabad valisi olan İskender Han'dır. Bestam'da eceliyle öldü. Vasiyeti üzere Meşhed'i Mukaddes'e bir fersah mesafedeki Turuk denilen yere defnedildi.

Bu kavmin emirlerinden bir diğeri, İskender Han'ın kardeşi Bedir Han'dır. Kardeşinin ölümünden sonra Esterabad hâkimliğine geldi. Hazret-i A'lâ onu Korçubaşı yaptı. Çemen-i Bestam'da (Bestam Çayırı) yine o hazretin emri üzerine Türkmen Şah Kulu Sultan Piyade'yle birlikte öldürüldü[151].

Diğeri, Avşar Arışlu'dan Emir Aslan Sultan'dır[152]. Babası Tahmasp Kulu Han Azerbaycan'da Şah Muhammed Sultan'ın

---

150 Avşarların Alplu oymağındandı. Ferah hâkimliği yaptı.

151 1589'da Özbeklerle savaşın yeniden başlaması üzerine Şah Abbas Horasan üzerine yürüdü. Bu esnada Herat'ın Özbek Abdullah Han tarafından ele geçirildiği haberi gelince ordunun bir süre Bestam Çayırı denilen mevkide durması kararlaştırıldı. Bu sırada Safevîler aynı zamanda Osmanlılarla savaşıyorlardı. Ordunun iki cephede savaşması uygun görülmeyerek barış imkânı aranma başlandı. Bu zaman zarfında bazı tayinler yapıldı. Avşar beyleri elde ettikleri makamlar sayesinde Safevî devlet idaresinde etkin konuma geldiler.

152 Şah Tahmasp'ın oğullarından Sultan Ahmet Mirza'nın lalası idi. II. İsmail'in tahta geçmesinde önemli bir rol oynadı. Muhammed Hüdabende'nin tebriz kuşatması sırasında Korçubaşı Avşar Kulu Bey'in öldürülmekten korkup Osmanlılara sığındığı ve Türkmen ve Tekelülerin Muhammed Hüdabende'ye karşı isyan hazırlığı içinde olduğu sıralarda Tebriz'e gelerek orduya katıldı. Bunun üzerine Şah onu Korçubaşı yaptı. II. İsmail'in emriyle Şemhal Sultan'ı öldürdü. Şah Abbas zamanında Kuh Giluye hâkimi oldu.

Korçubaşısı idi. Hazret-i A'lâ zamanında Hemedan eyaletiyle ödüllendirildi[153].

Diğeri Şuşter hâkimi Şahverdi Han'dır. O da Murad Bey Celudarbaşı Şamlu tarafından öldürüldü.

Diğeri, Ferah hâkimi Yeğen Sultan, Hüseyin Sultan ve Hüsrev Sultan'dır. Şah Kulu Sultan Yeğen'i Herat'ta öldürdü.

Diğeri Kûh Giluye hâkimi Hasan Han'dır[154]. Hazret-i A'lâ onu Alamut kalesine hapsetti. Orada eceliyle öldü.

Diğeri Semiran ve Kûh Giluye'nin bazı beldelerinin hâkimi olan İskender Han'dır[155]. Şah Kalender, Dehdeşt'de onun çabalarıyla öldürüldü.

Kaçar

Bu kavim eskiden Gence ve Berda'a da bulunurlardı. Bazıları da Şam beldelerinden gelmişlerdir.

Bunların muteber emiri Piri Bey'dir[156]. Hakan-ı İskender-şan'ın cülusunun başlarında Musullu Osman Bey'i ile savaşıp galip gelmiş, Sultan Murad ile yapılan savaşta TürkmenEslemez

153 1589'da Osmanlı-İran sulh görüşmelerinin başladığı sıralarda Şah Abbas, onu Hemedan vilayetinin hâkimliğine tayin edip, anlaşma masasında elini güçlü tutmak için Nihavend'de Cağaloğlu Sinan Paşa'nın yaptırmış olduğu kaleyi yıktırmak ve Hemedan'ı ele geçirmekle görevlendirdi. Ne var ki, Tahmasp Kulu Han kaleyi ele geçirmeye muvaffak olamadı.

154 Hasan Han, Avşar Şah Kulu Han'ın akrabasıydı. Onu öldürerek Kuh Giluye hâkimi oldu. Ama 1594 yılında Şah Abbas tarafından azledildi. Yerine Kazrun hâkimi Avşar Emir Han getirildi. Kazrun vilayeti de Avşar Alplu'dan İsmail Han'a verildi.

155 Afşar İskender Han'ı kardeşi Bedir Han da Korçubaşılık görevi yapmıştır.

156 Kaçar Kara Piri, Şeyh Haydar zamanında Kızılbaş reisler arasında görülmektedir. O Şeyh Haydar'ın Şirvanşahlar ile giriştiği son savaşında da yer almıştır.

Bey'i yenmiş ve 918/1510'da Necm-i Sânî ile birlikte Gucduvan'da öldürülmüştür.

Diğeri Dıraca Sultan olup, Kudurmuş Han diye şöhret bulmuştur[157]. Urfa'da Yakub Bey oğlu Sultan Murad ile savaşıp onu öldürdü. Mardin Koruktepe'de Ustaclu Karahan ile beraber Bıyıklı Çavuş Mustafa Paşa ile yaptıkları savaşta öldürüldü.

Diğeri Şahverdi Sultan Ziyadoğlu'dur[158]. Şah-ı Din-penah ona "musahip" diyordu. Savaşlarda kendini göstermişti. Gürcistan padişahı Levasan'ı öldürüp Gergin ve Simeon'u yendi. Bargiri'de Kürt Süleyman Bey'i de öldürdü.

---

157 Asıl adı Eçe Sultan'dır. Akkoyunlu Murad Bey ile 1515'te yapılan savaşta sadece 800 kişilik ordusuyla Murad Bey'in sayıca daha kalabalık ordusuna karşı korkusuzca savaştığı ve Murad Bey'i öldürdüğü için Kudurmuş lakabı ile anılmaya başlandı.

158 Şah Tahmasp zamanından itibaren Gence ve Karabağ beylerbeyliği Ziyadoğlu ailesine tahsis edilmişti. Elkas Mirza'ın Şirvan'da isyan ettiği haberinin gelmesi üzerine Şah Tahmasp, Dulakdirli İbrahim Han ile birlikte Kaçar Gökçe Sultan ve Ziyadoğlu Şahverdi Han'ı Şirvan üzerine gönderdi. Bunlar Şirvan'ı ele geçirip Gülistan Kalesini de kuşattılar. Elkas Mirza'nın ordusunu iki defa mağlup ettiler. Elkas Mirza, Osmanlılara sığındı. Şahverdi Sultan Kanuni Sultan Süleyman'ın üçüncü defa olarak İran üzerine yürüdüğü sırada Ustaclu Abdullah Han, Ustaclu Bedir Han, Rumlu Hüseyin Han Sultan ve diğer beylerle birlikte Safevî ordusuna öncü olup Merend'e gitmişlerdi. Burada Osmanlı ordusunun öncüleriyle karşılaştılarsa da başarılı olamadılar. Bir süre dağlara çekilip beklediler. Osmanlı Sultanı'nın Tebriz'e girdiği sıralarda onlar da Safevî ordusuna katıldılar. Daha sonra havaların aniden bozulması üzerine Osmanlılar Tebriz'den ayrılarak Van tarafına çekildiler. Sultan'ın 1554'te yeniden İran üzerine yürüdüğünde ise Ziyadoğlu Şahverdi Han, İsmail Mirza'nın (II. İsmail) ordusunda yer aldı. 1556'da Gori'den çıkarak ayaklanan Gürcü Levarsab'ın isyanını bastırmakla görevlendirildi. İlk çatışmalarda yenilip geri çekilmek zorunda kaldıysa da Çekenli Muhammed Han'ın yetişmesiyle Levarsab öldürüldü. Simeon Han babasının yerine Gürcülerin başına geçti. 1561'de Gori'den harekete geçerek Tiflis üzerine yürüdü. Kahti hâkimi Levend Han oğlu Girgin de ona katıldı. Şahverdi Han bu defa onun isyanını bastırmak için Karabağ ordusu ile yola çıktı. Savaşta Levend Han oğlu Girgin öldürüldü. Simeon kaçtı. Şahverdi Han muzaffer bir kumandan olara Gence'ye döndü.

Bunların itibarlı beylerinden bir başkası da Budak (Budağ) Han'dır. Şah-ı Din-penah'ın Tavacısıydı[159]. İki defa Kandahar'ı bırakıp Dergâh-ı âlem-penaha geldi[160]. Bunun üzerine gözden düştü. Ama Nişabur'da Özbek Saru Kuzgan ile savaştı, o sıralarda da dünyadan göçtü.

Diğeri Van kalesinin hâkimi Gökçe Sultan'dır[161]. Son olarak İsmail Mirza'nın Lalası oldu. Ondan sonra Nişabur valisi olup Esterabad'da fani âlemden ebedi dünyaya göç etti.

Diğeri Ziyadoğlu Şahverdi Sultan'ın oğlu Halil Sultan'dır. Yiğit bir adamdı. Birkaç yıl Esterabad hâkimliği yapıp Yaka Türkmenlerini defalarca mağlup etti. Nihayet bu vazifesinden azledilip öldürüldü.

Diğeri, adı geçenin kardeşi, İbrahim Bey Erran beylerbeyi idi. Gence'de fani âlemden ebedi dünyaya göç etti.

Şah-ı Din-penah'ın vefat ettiği sırada bey olanlar:

Yusuf Halife[162] Gence hâkimiydi.

---

159 Tavacı: Safevilere Akkoyunlulardan intikal eden bir unvan olup, ordunun toplanmasını, defter edilmesini ve bazı askeri emirlerin duyurulmasını sağlayan görevli demektir.

160 1537 yılında Kandahar'ın zaptından sonra Şah Tahmasp tarafından Kandahar hâkimliğine tayin edildi. Ancak Mirza Kamran'ın Lahor'dan asker toplayıp Kandahar üzerine yürüdüğü haberi gelince Budak Han kaleyi savunmayıp şehirden ayrıldı. Şehir 1545'te yeniden Safevîlere geçti Bir süre Budak Han'a verildiyse de alınıp Türkmen Bayram Han'a verildi.

161 Ziyadoğlu Şahverdi Han ile birlikte Elkas Mirza'nın isyanın bastırılmasında görev yaptı. Şirvan'ın alınmasından sonra Şah Tahmasp, burasını İsmail Mirza'nın idaresine bırakıp Gökçe Sultan'ı da onun maiyetine bıraktı. Onun hizmetindeyken, Kanuni'nin İran seferi sırasında (1549) Kars yakınlarında Kullar Ağası Osman Paşa ile savaşa tutuşup yendiler. Osmanlı ordusunu kılıçtan geçirdiler. Gökçe Sultan 1555'de Abay Türkmen'in isyanını bastırılması sırasında öldü.

162 Ziyadoğlu Şahverdi Sultan'ın oğludur.

Mirza Ali Sultan[163] orduda yer alıyordu.

Kubad Bey[164], Horasan'daydı.

Hüseyin Bey[165], Şirvan'daydı.

Süleyman Bey[166], Darü's-saltana Kazvin'deydi.

***

Harrerehu Muhammed Reşid 1013/1605

163 II. İsmail'in tahta geçtiği günlerde Tokmak Muhammedî Han, İbrahim Mirza ile birlikte halkın şikâyetlerini dinlemesi ve duruma göre fermanlar hazırlaması için görevlendirildi. II. İsmail'in öldüğü gün Kazvin'de bulunuyordu. Kızılbaş reislerinin tahta kimin geçmesi konusunda çekişmeleri başlayınca evine çekilerek tarafsız kalmayı yeğledi. Sonraları devlet hizmetindeki görevi devam etti ve >Divan >Beyiliğine kadar yükseldi.

164 Şah Abbas'ın Safevî tahtına oturduğu sıralarda Sebzvar hâkimiydi.

165 Musahip unvanını taşırdı. Şah onu hep Karabağlı diye çağırırdı. 1590'da Şiraz Hâkimi Yakup Han'ın öldürülmesinde rol oynadı ve bir süre Şiraz Hâkimliği yaptı. 1600de Esterabad hâkimi oldu. Buradayken, Ohlu Türkmenleriyle mücadele etti. Nesa kalesini ele geçirdi.

166 Yusuf Halife'nin kardeşidir.

EK 1.

Şah Tahmasp'ın vefatı sırasında Safevî Devleti'nin hizmetinde yer alan Türkmen oymakları ve beyleri hakkında İskender Bey Türkmen'in verdiği bilgilerin tercümesidir. İskender Bey Türkmen, *Tarih-i Âlem-ârâ-yı Abbasî*, neşreden: Muhammed İsmail Rızvanî, cild I, Tahran 1377/1999, s. 222-228.

Bazıları Dergâh-ı Muallâ'da, bazıları ise memleketlerde bulunan şöhretli beylerin, şanlı hanların ve sultanların açıklaması.

Hazret-i Şah-ı Gufran-penahın vefatı sırasında emirlik rütbesi ile yüceltilmiş ve çoğu sancak, alem, davul ve asker sahibi bulunan büyük emirler, yüce makamlı hanlar, büyük ve küçük sultanlar Divan-ı Alâ defterlerindeki kayıtlarından da bilindiği üzere 114 kişiydi.

Her oymağın ve boylarının muteber emirlerinin ve ileri gelenlerinin bir kaçının ismini buraya yazılacaktır. Bunların hepsinden ayrı ayrı bahsetmekte ise bir fayda bulunmamaktadır.

Şamlu Taifesi

Bunlar Kızılbaş taifelerinin en büyüğü olup, hizmet ve fedakârlıkda diğerlerinden daha eski olmakla oymakların lideridirler.

Hakan-ı Cihan-sitan devrinde ve bu devletin ve hanedanın ortaya çıkışında; Şah-ı Cennet-mekânın cülusu sırasında Şamlu oymaklarından büyük beyler ve şanlı hanlar bulunuyordu. Lala Hüseyin Bey, Hakan-ı Süleyman-şan Ebu'l-beka Şah İsmail Bahadır Han'ın lalasıydı. O hazretin damatlığı şerefine yükselmiş olan Abdi Bey, onun oğlu Durmuş Han ve onun kardeşi, Şah'ın kız kardeşinin oğlu Hüseyin Han, Zeynel Han ve Ağzıvar Han ve diğerleri yüksek makamlara ve saygın tuyullara sahip olup, diğer oymakların emirlerine göre daha imtiyazlıydılar. Ama o sıralarda bunlardan beş kişiden başka kimsenin alem ve nakkaresi yoktu: Bunların en büyüğü görkemli Meşhed-i Mukaddes hâkimi Avcı Veli Halife'ydi. Bunun askeri ve ordusu diğer emirlerden daha fazlaydı. Şamlu beylerinin çoğu da onun maiyetinde bulunuyorlardı.

Fulad Halife Hemedan hâkimiydi.

Esterabad hâkimliğinden azledilen diğer Süleyman Halife ise Dergâh-ı Muallâ'daydı.

Ustaclu Taifesi

Hakan-ı Giti-sitan-ı Süleyman-şan'ın ve Şah-ı Cennet-mekânın devrinde büyük emirlerdiler. Diyarbekir hâkimi Muhammed Han, kardeşi Kara Han, Kılıç Han, Çayan Sultan, Köpek Sultan, Mesna Sultan, Sadreddin Han, Faruk Sultan, Abdullah Han, Çukur Sa'dhâkimi Şahkulu Sultan ve diğerleri Memalik-i Mahruse'de ülke (ikta) sahibiydiler.

Hazret-i Şah-ı Cennet-mekânın cülusunun başlangıcında daha önce yazıldığı gibi Rumlu Dev Sultan'ın vekâleti ele geçirmek için çabaladığında ve inatlaştığında Ustaclu emirleri sıkıntıya düşerek bir süre Gilan'da vakit geçirmek zorunda kaldılar. Fakat Tekelülerin iktidarı çöküp, tasallutları ortadan

kalkınca, yeniden iltifata mazhar olup, büyük itibar kazandılar. Bu taifeden birçoğu o hazretin dünyadan göçtüğü sıralarda emirlik rütbesine sahiptiler. Tabl, alem, asker, ordu ve gözde tımarlara (tuyulat) sahiptiler. Onların Dergâh-ı Muallâ'da bulunan ileri gelenlerinden biri Hasan Bey Yüzbaşı'nın oğlu Hüseyin Bey'dir. O, amcası Nazar Sultan'ın yerine emirlik rütbesine ulaşmıştı; aynı zamanda meşhur şehzade Mustafa Mirza'nın da lalasıydı. Şah'ın nazarında büyük saygınlığı olup memleket meselelerinde akıl danışılan ve görüşüne başvurulan kişiydi. Gösterişli bir orduya sahipti. Devlet-i kahirenin erkânındandı.

Diğeri Dergâh-ı Muallâ'nın büyük emirlerinden Timur Han oğlu Sofracı Murad Han'ı. Ne var ki, şah-ı Cennet-mekânın vefatı sırasında Kucur Kalesinin fethine gittiğinden ordu merkezinde (başkentte) değildi.

Diğeri Gilan hâkimliğinden azledilmiş olan Kiraciya Allah Kulu Sultan idi. Dergâh-ı Muallâ emirlerindendi.

Koçulu Piri Bey de Dergâh-ı Muallâ emirlerinden idi. Fakat Hazret-i Şah'ın vefatı sırasında iktası olan Rey vilayetine bağlı Veramin'e gitmişti.

Memalik-i Mahruse'nin emirlerinden Pire Muhammed Han Çavuşlu, Biye Piş'in emirü'l-ümerası ve şehzade İmamkulu Mirza'nın lalasıydı. Asker ve ordu sahibi büyük beylerdendi.

Tohmak Muhammedî Han, Çukur Sa'd emirülümerası ulup, muteber ve büyük emirlerdendi. Akranlarına göre askerlerinin sayısı daha fazlaydı. Şah-ı Cennet-mekân'ın vefatı sırasında Rum'a elçi olarak gitmişti. İsmail Mirza zamanında geldi.

Yeğen Şahkulu Sultan Horasan Emirü'l-ümerası ve Herat hâkimiydi. İranhükümdarı olan mesut ve yüce şehzade

Ebu'l-Mueyyed Abbas Bahadır Han'ın lalalığını yapma saadetiyle mutlu ve muazzez olmuştu.

Asayiş oğlu Nazar Sultan, Herat'da yasakçı idi. Kusuviye ve Guriyan'da ülke sahibiydi.

Yeğen Şahkulu Sultan oğlu İbrahim Sultan, Serahs hâkimiydi.

Veli Han, Ustaclular Şereflu oymağındandı. Horasan Çarhçıbaşısı, Haf ve Baharz'ın hâkimi idi.

Sufî Oğlu Mahmud Han, Horasan emirlerinden olup, o zamanlar Turşiz hâkimi idi.

Sehad Timur Han, Murad Han'ın babasıdır. Sistan hâkimi ve Şehzade Bediüzzaman Mirza'nın lalasıydı.

Çavuşlu Aygut Sultan, Şuşter ve Dizful Hâkimiydi. Muteber emirlerdendi.

Karınca oğlu Şahkulu Sultan, Hacı Fakihlu oymağındandır. Sedi hâkimi idi. Tiflis'de Gürcü David Han'ın yardım etmek ve işlerini yürütmekle görvliydi.

Keçel Şahverdi oğlu Mustafa Sultan, Horasan'da idi.

Ustaclu emirlerinin hepsinden bahsetmenin bir faydası olmadığından bu kadarıyla yetinildi.

Türkmen Taifesi

Bu taifeinin en büyüğü Musullu Emir Han olup Gülabi Han'ın torunudur. Dip dedeleri Emir Han'dır. Hazret-iHakan-ı Sülyeman-şan'ın zamanında Diyarbekir'den adamları ve maiyetiyle birlikte, Dergâh-ı cihan-penaha geldi. Özbek-Şahi Bek Han Merv'de meydana gelen büyük savaşta yiğitlikler gösterdi. Bir müddet Horasan emirülümerası olup, Şah-ı Cennet-mekân'ın lalalığını yaptı. Bu da muteber ve şöhretli emirlerden idi. Şah-ı

Cennet-mekânın vefatı sırasında Rey bağlı Har'da oturuyordu. Nevvab-ı İskender-şan'ın devrinde, Âzerbaycan emirülümerası oldu. Daha önce bahsedildiği üzere bu sülalenin damadı olma şerefine erişmişti.

Musullu Muhammed Han, Emir Han'ın akrabasıdır. Bir müddet Sistan hâkimliği yaptı. Hazret-i Şah-ı Cennet-mekân'ın vefatı sırasında azledilmişti. Horasan'a tabi Türbet ve civarında iktası vardı. Nevvab-ı İskenderşan'ın cülusu sırasında devlet-i kahireninerkanı arasındaydı.

Pürnek Şahkulu Han, büyük Türkmen emirlerinden olup İsfahan'da bulunuyordu. İsmail Mirza zamanında Meşhed-i Mukaddes hâkimi ve Horasan'ın yarısının emirülümerası oldu.

Sohrab Halife oğluSüleyman Halife, Horasan'a bağlı Tun ve Tabes'inHâkimi idi.

Çabuk Turhan Haydar Sultan, Kumhâkimi olup, Dergâh-ı Muallâ'nın büyük emirlerindendi.

Yadigâr Muhammed Turhan oğlu Ebulmasum Sultan, Dergâh-ı Muallâ'nın emirlerindendi.

Rumlu Taifesi

O zamanda bunların ileri geleni Şirvan Beylerbeyi olan Urus Han'dı. Muteber beyler arasındaydı.

Diğeri Hüseyin Kulu Hulefa, Dergâh-ı Muallâ'da Halifetü'l-Hulefa makamındaydı. Nakkare ve alem sahibi bir bey değildi, ama, oldukça saygın ve sözüne itibar gösterilen biriydi. Rum'un (Anadolu'nun) her tarafından ve Diyarbekir'den yüce tahtın ayağında toplanan Sufî taifelerinin hepsi ona tabiydi.

Deli Budak, Hoy'dan gelmişti. Dergâh-ı Muallâ'daydı.

Kurban Sultan, Dergâh-ı Muallâ'daydı.

Dulkadirli Taifesi

Bunların ileri gelenlerinden Kavurgalu Muhammed Kulu Han Dergâh-ı Muallâ'da bulunuyordu. Devlet-i kahirenin erkânından olup büyük bir orduya sahipti.

Diğeri, Esterabad Hâkimi Hacılar'dan İbrahim Han'ın amca oğlu Muhammed Halife'ydi.

Diğeri Darü'l-mülk Şiraz Hâkimi ve Nevvab-ı Sultan Muhammed Mirza'nın lalası Kalhancı (Kalkancı) oğlu Veli Sultan'dı.

Diğeri Horasan'ın Cam beldesinin hâkimi Tibet Ağa'ydı.

Büyük emirlerden bir başkası Fars beldelerinden Darabcerd hâkimi Şah Kulu Halife idi.

Diğeri, Hacılar'dan İbrahim Han oğlu Mansur Bey'dir. Hoy hâkimiydi.

Afşar Taifesi

Bunların Dergâh-ı Muallâ'da bulunan Avşar beylerinin en büyüğü Arışlu Emir Aslan Sultan idi. Avşarların en büyük emirlerinden biri olup kalabalık orduya ve askere sahipti. Sultan Ahmed Mirza'nın lalasıydı.

Şöhretli beylerden bir diğeri de Halil Han'dı. Kûh Giluye Hâkimi olup 10000 hane Avşar hanesine sahipti.

Büyük beylerden bir diğeri Save Hâkimi Mahmud Sultan'dı.

Diğeri Yakup Sultan'ın kardeşi Yusuf Kulu Sultan'dı. Kardeşinin yerine Kirman Hâkimi oldu. Ama henüz Dergâh-ı Muallâ'da olup Kirman'a gitmedi. İsmail Mirza zamanında Korçubaşı olup devlet erkânı arasına girdi.

Halil Han'ın akrabasından İskender Han Hezarcerib'deydi. Nevvab-ı İskender-şan zamanında Kûh Giluye Hâkimi oldu.

Diğeri Horasan beldelerinden Ferah ve Esfezar Hâkimi olan Yegen Sultan'dı. Muteber emirlerdendi.

Köroğlu Hüsrev Sultan Horasan'daydı.

Afşarların başka beyleri de var ama bu birkaç kişi ile yetinildi.

Kaçar Taifesi

Ziyad oğlu Şahverdi Sultan'ın oğlu Yusuf Halife, İbrahim Sultan'ın yerine Karabağ beylerbeyisi ve Sultan Ali Mirza'nın lalası olmuştu, ama henüz Dergâh-ı Muallâ'da idi.

Dergâh-ı Muallâ'nın muteber emirlerden olan Mirza Ali Sultan, Divan Beyi idi.

Diğeri Damgan ve Bestam Hâkimi Ağcalu Ali Halife idi.

Diğeri Yusuf Halife'nin kardeşi Ziyadoğlu Süleyman Bey idi ve Şikem oğlu Süleyman Sultan ile birlikte emirlik rütbesine erişti.

Diğeri Büyük emir Solak Hüseyin idi. Gilan'da iktası vardı.

O kabilenin büyük emirlerinden biri de Erdoğdu Halife olup Gilan'da iktası vardı.

Tekelu Taifesi

Şerefeddinoğlu Veli Sultan, Muhammed Han'ın akrabası idi. Horasan'da küçük ülke sahibi idi. Bu taife Ulama isyanından dolayı gözden düşmüştü. İsmail Mirza onlara makam ve mansıp ihsanında bulununca yeniden itibar kazandılar.

Talış Taifesi

Bayındır Han, bu taifenin ileri gelenlerinden olup Astara'da bulunuyordu.

Hamza Sultan Dergâh-ı Muallâ’nın itibarlı beylerindendi.

Hacı Üveys Sultan muteber bir emir idi.

Karagan Şuregel, Eleşkird ve Çukur Sa’d hâkimiydi.

Alpavut

İbrahim Halife, Çukur Sa’d’da iktası vardı.

Hınıslu Taifesi

Hüseyin Han Sultan muteber bir beydi.

Kürd Taifesi

Şeref Han Rudekî, Bitlis emirzadelerinden olup Hazret-i Şah-ı Cennet-mekân’ın hizmetinde yetişmişti. Gilan’ın Tonkabon vilayetinin hâkimiydi.

Diğeri Siyah Mansur Halil Sultan idi. Nehas ve Suyurluk hâkimiydi.

Diğeri Çekenî Oğlan Budağî, Fars beylerinden biri olup Horasan beldelerinden Habuşan’ın hâkimi idi.

Pazukî Kılıç Halife Çukur Sa’d emirlerindendi.

Erdelanlı Timur Han Hasanâbad ve Pelengan hâkimi idi.

Şah Rüstem Abbasî ve kardeşi Muhammedî, her ikisi de Küçük Lor hâkimiydiler. Padişah-ı Cennetmekân ülkelerini kardeşler arasında taksim etti. Have ve İyser’i Şah Rüstem’e; Hurremabad ve diğer yerleri de Muhammedî’ye bağladı. Muhammedî’de isyan emarleri görüldüyse de Şah Rüstem bağlılık yolundan ayrılmadı ve hep doğruluk üzere oldu.

Çekenî Taifesi

Celal oğlu Hahmud Halife ve Muhammed Sultan, her ikisi de Karadağ da Ziyad oğlullarının hizmetindeydiler.

Dönmez Sultan da Karabağ'da idi.

Çağatay Taifesi

Mir Giraylı Mirza Ali Halife Horasan'da idi. Firuz Ceng Mir Sultan Hüseyinoğlu Mir Hüseyin Sultan Meşhed-i mukaddes beldelerinden Tebadkan'daydı, sonra Serahs hâkimi oldu.

Meşhur kale muhazfızı Hacı Muhammed Sultan büyük seyyidlerden olup Horasan'da Zave ve Mahallat hâkimiydi.

Şeyhavend Taifesi

Safevî Masum Bey'in oğlu Sadreddin Han Dergâh-ı Muallâ emirlerinden olup yiğit şehzade Sultan Hüseyin Mirza'nın hizmetinde bulunuyordu. Kardeşi Seyyid Bey de büyük emirlerin arasında olup Esterabad Hâkimi idi. Padişah-ı Cennet-mekân, dünyadan göçtüğü sıralardaondan yüz çevirmişti.

Seyyid Bey Kemune diye meşhur olan Seyyid Süleyman, Necef-i Eşref seyyidlerinden ve nakiblerindendi. Atası Seyyid Kemune Hakan-ı İskender-şan zamanında ona taraftarlık ettiğinden büyük emirler arasına girmiş ve Bağdat beldelerinden Hille'nin hâkimliğine getirilmiş, Çaldıran savaşında şehit olmuştu. Şah-ı Cennetmekân, Seyyid Bey'e çok hürmet gösterip Dergâh'ın muteber emirleri arasında yer verdi Onun mübarek mührünün Mühürdarı olmakla şereflendi.

Diğer aşiretlerden, oymaklardan ve taifelerden de memleketlerde beyler bulunuyordu. Ama onları tafsilatlı bir şekilde açıklamakta bir fayda bulunmuyor.

Büyük Yüzbaşılar, Korçular, Büyük Eşik Ağaları ve Yasavul'ların Zikri

Hazret-i Şah-ı Cennetmekân'ın zamanında, onun vefatı sırasında, büyük yüzbaşıların, makam sahiblerinin, korçuların ve dergâhın diğer hizmetkâlarının sayısı 6000 kişiydi. Bunlardan 4500'ü korçu ve 1500'üyasavullar, bukavullar gibi başka işlerle meşgul olanlardandı.

Bu grup arasında, yasavullarlardan, muteber korçulardan, eşik ağalarından, yasavul paşalarından, Divan Beyi ve Mir-i Şikârlardan, topçubaşılardan, her bölük ve her taifeden pek çok kişi emirlik rütbesine ulaşmıştı. Her ne kadar bu emirlik rütbesine ulaşamayanlar varsa da onlar, daha az itibarlı beylerden sayılmazlardı. Her biri kendi vaziyetine göre beşten elliye kadar işe yarar nökerlere sahiptiler. Padişahın hassa hizmetinde 6000 kişi bulunduğundan onların hizmetkârları ve nökerleri iyi bir tahmin ile 20000 kişiye ulaşıyordu; belki daha da fazlaydı.

Korçuların yiğitlik ve cesareti o kadar meşhurdu ki, her savaşta şahın yüz korçusu diğer taifelerden bin kişiye bedeldi.

EK 2.

Oruç Bey Bayat, *İlişkiler*, Çeviri ve notlar: Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2014, s. 32-35.

İran şahlarının ülkeyi idare tarzlarının kendine özgü bir yapısı vardır. Bu yüzden öncelikle idarî işleri konunun bütünüyle aydınlatılmasını sağlamak amacıyla tafsilatlı bir şekilde açıklamaya başlayalım.

İran şahı kendisini korumak ve danışmak için eşraf ile dayanışma hâlindedir. Onlardan hem kendi şahsi hizmeti, hem de memleket idaresi için yardım talep eder. Adaletin icrası ve uygulanması ve savaş gibi işlerde onların yardımına ihtiyaç duyar. İran'ı diğer ülkelerden üstün kılan şey işte bu iki hususa riayet ediliyor olmasıdır.

Şimdilerde İran'da üstün haklara ve imtiyazlara sahip otuz iki kabile veya eşraf ailesi bulunmaktadır. Onların isimleri aşağıya çıkarıldı. Bunların isimlerinin pek çoğunun sonunda görülen "lü/lu" eki, adı geçen kabilenin o isimdeki reisine bağlı olduğunu gösterir.

Bu kabilelerin birincisi Ustaclu'dur. Bunların efradı devamlı olarak Şah'ın ilgisine mazhar olan hizmetkârlardır ve her zaman büyük ve onurlu makamları işgal etmişlerdir. Şamlu kabilesinin fertleri, tıpkı İspanya'da olduğu gibi, sarayın reisleridir

ve sarayın idaresi özellikle bu kabilenin elindedir. Sonra Afşar kabilesi yer alır; beyler ve adalet işlerini uygulayan vezirler bunlardadır. Ondan sonra Türkmenler yer alır; çok iyi asker olduklarından kumandanlar, beyler ve serdarlar bunlardandır. İran şahları, Türkmenleri her zaman kendi yanına çekebilmek için, bunlardan evlilik yapmaya gayret göstermişlerdir. Bu yüzden Şah Tahmasp bir Türkmen beyinin kızıyla evlenmiştir

Bayatlar,oldukça asil ve aristokrat bir kabile ve hanedandır. Bunların hepsi, örneğin, İspanya dükleri ile aynıdır. Tekelühanedanı da bunlar gibidir. Harmandalu ili de, örneğin, Markizler gibi makama sahiptir. Dulkadirliler savaşçı, oldukça yiğit ve dindar insanlardır; hiyerarşi bakımından düklere benzerler. Kaçar ve Karamanluhanedanları da dükler gibidirler. Bayburtlu, İspirlü ve Uryatlar ise kontlara eşdeğer makama sahiptir. Çavuşlu kabilesi düklerin; kabilesi de kontların mevkiindedir. Aşağıdaki kabileler de kontlar ile eşdeğer mevkidedir: Çemişgezeklü, Sarı Solaklu, Kara Bacaklu, Baraklu, Koyun Erilü, Kırıklu, Bozcalu, Hacı Fakihlü, Hamzalu, Solaklu, Mahmudlu, Kara Çomaklu, Karakoyunlu, Gözü Büyüklü, Peyklü, İnallu, Kûh Giluyelü kabilelerinin hepsi kontlar ile aynı mevkidedir.

Söylendiği üzere idare her yönüyle bu hanedanların eline bırakılmıştır. İstisnasız olarak, eşraftan veya yukarıda sayılan kabilelerden çıkıp muhtelif şehirlerin idarecisi olmak üzere seçilen her yönetici, “Hâkim” diye isimlendirilir. Darugalarveya şehrin idarecileri de yine bu tabakadandır. Ama şah onlardan memnun olmadığında veya kızdığında onları itaat etmeye davet eder. Suçluları, İspanya’daki “Genel Sekreter” ile aynı mevkideki veziriazamın karşısına getirirler; muhakeme edip cezalandırırlar. O, hükümet üyesi olduğundan, halefi sıfatıyla veya kendisinin yerine divanda bulunması için bir veziri kendisine muavin veya vekil seçer. Daha sonra konu şaha

arz edilir. Ama şah adaletle ilgili küçük işleri muhtelif şehirlerdeki hâkimlere ve Darugalara bırakır. Vilayetlerde, memleketin mühim işleri ve siyasetle ilgili durumlarda ve savaş hâlinde eşraf ve naibü's-saltana olanlar yetkilidirler ve bunlara "Han" denilir. Hanlar, irsen bu makamların sahibi iseler de idareleri altındaki memleketlerden sorumludurlar ve bir kusurları olduğunda veya şah istediğinde onları makamlarından azledebilir. Zira onlar şahın sadece hizmetkârı sayılırlar. Gerçekte de ülkeye hizmet eden ve yüksek makam sahibi olan bütün hanlar ve hâkimler her an görevden alınabilirler.

Sarayın reisi Eşik Ağasıbaşı diye bilinir. Onun altındaki görevlilere de Eşik Ağası denir. Bunlar vezirin yardımcılarıdır. Başı kelimesi "reis" manasına gelir. Bunlar İspanya kralının hizmetindeki dört baş hizmetkâr gibi sayılabilirler.

Sarayın kapıcılarının reisine Kapucıbaşı denilir. Yukarıda bahsedilen iki makam vesilesiyle, suçlularla ilgili işleri çözümler ve meydana gelen her olay ile ilgile değerlendirmelerini onlara gönderir.

İran şahının davranışları konusuna gelince; onun özellikle sarayda tahtta otururken oldukça yüce, görkemli ve şevketli biri olduğunu söylemek gerekir. Şah daha çok çubuklarla oynanan cirit oyunu oynamak veya ok atmak için dışarı çıktığında genellikle ata biner. Çünkü şah bu tür oyunlar oynamaya çok heveslidir. Bu esnada en aşağı tabakadanolanlarla bile serbestçe konuşur, onların her söylediğini dinler. İster oyun oynamak, ister avlanmak için olsun yanında on iki bin kişiden daha az mülazım ve sayıları kırk bin tüfekçiyi bulan piyade asker olmadan yola çıkmaz. Şahın sofrasının başında bütün eşraf hazır olur ve birlikte yemek yerler.

Şahın konağı Devlethane diye bilinir. Melikenin konağına ise haremdenilir. Melikenin konağında, yani haremde dört

yüzden fazla kadının bulunduğunu söylemekte yarar var. Tam olarak Osmanlılardaki Saray diye bilinen müesseseye benzer. İspanya'da ise bunlara Ceralle diyoruz. Bu saray, yüz "Hâce-i Saray" tarafından korunmakta olup bunlar gerekli olan hizmetleri yerine getirirler. İlave olarak iki yüz hadım da yine buradadır ve hepsinin yaşı yetmişten fazladır. Hocalar, Türkçe olarak Ahte diye isimlendirilir. Hadımlara ise "Harem Eşik Ağasıbaşı" veya Akayan-ı Asitane-i Harem denilir. Onlardan başka herhangi biri cesaret edip hareme girdiğinde doğranıp bir köşeye atılır ve yakılır. Sarayların ve haremin duvarları nakışlarla süslenmiştir. İleri gelenler deevleriniaynı bu tarzda tezyin ederler. Bu duvarların yüzüne hiçbir zaman halı asılmaz, ama yerler çok pahalı halılarla döşenir. Bu halılara Farsçada "kali" derler. Yemek esnasında tencere ve tabakları masanın üzerine koymazlar; yerde yerler. Bu usul bütün Araplar arasında da yaygındır. Herkesin bir yere girdiğinde ayakkabılarını çıkarması da bundan kaynaklanmakta olup saygı, gelenek ve görenekle ilgili değildir.

EK 3.

Şah Safi döneminde etkili olan Kızılbaş aşiretleri ve beyleri. **İskender Bey Türkmen, Tarih-i Âlem-ara-yı Abbasi, cild 3, s. 1806-1810.**

Nevvab Gitî-sitanî'nin Büyük Emirleri

O hazretin mübarek zamanlarında, bu saygın zümrenin ileri gelenlerinden kimileri eceliyle, kimileri de savaş meydanlarında ölmüş ve her yıl vefat edenler kısmında yazılmıştı. Bunlardan bir kısmı ise o hazretin vefatı sırasında hayattaydı. Bunlar 92 kişi olup iki defa da bahsedilecektir.

İlk olarak, Kızılbaş adı altında kaydedilen yüksek Kızılbaş taifeleri ve oymakları bahsedilecektir. Bunlar büyüklü küçüklü 72 kişidirler. Şeyhavend taifesinden, Masum Bey'in oğlu Seyyid Bey'in oğlu Şah-ı Cennet-mekân'ın vekilü's-saltanası İsa Han'dır. Bu devletin en yüce makamlarından olan Korçubaşılık makamına yükselme şerefine ermiştir. Aynı zamanda seyyid rütbesine sahip olması ve o hazretin akrabalığı şerefi sayesinde diğer oymak emirlerine nazaran müstesna bir yere sahiptir.

Diğer Kızılbaş Oymakları

Öncelikle yüce Şamlu Taifesi, Kızılbaş oymaklarının başı sayılırlar. Bu dönemde onlardan yedi kişi emirlik rütbesine erişmişti.

Beydili'den Zeynel Han, Eşik Ağasıbaşı Keramilü Ali Kulu Han'ın yerine Eşik Ağasıbaşı ve Rey hâkimi oldu. Güzel hizmetleri ve tecrübelerine uygun olarak o hazretin ihsanına mazhar olup yüceltilmişti. Akranları ve yoldaşları arasında muhterem biriydi.

Hüseyin Han oğlu Hasan Han, Şamlu'nun Abdallu oymağındandı. Şöhretli biri olup, babasının yerine Horasan Beylerbeyi görevine gelmişti.

Muhammed Zaman Sultan, Horasan'ın bazı beldelerinin ve Gur'un Hâkimiydi.

Fazl Ali Sultan Bala Morgab Hâkimiydi.

Arabgirlü Hakverdi Sultan, Azerbaycan emirlerindendir. Arabgirlü bu dönemde Şamlulara dâhil olmuştur.

Nalkas(lu) Nakdi Sultan, Şamlulara dâhil olan Nalkas İli'nin beyidir.

Beydili'den Gündoğmuş Sultan, aşireti efradı (il) ve maiyetiyle birlikte Tavuk Kerkük'te bulunuyordu. (Şah Abbas'ın) Bağdat'a ilk seferi sırasında Şahseven olup Eşref'in (Şah Abbas) hizmetine girip Sultanlık rütbesine erişti. Azerbaycan'ın muhtelif beldelerinde tuyulları vardır.

Ustaclu taifesinden üç kişi emirlik rütbesine sahipti.

Bektaş Han'ın oğlu Muhibb-i Ali Sultan Horasan beldelerinden Nesa'nın hâkimiydi.

Kengerlü Maksud Sultan Nahçıvan hâkimiydi.

Şereflü Pir Gayb Hanın oğlu Ebulkasım Sultan Irak-ı Arab'da Hille hâkimiydi.

Yüce **Dulkadir** taifesinden, Söklenli Rüstem Sultan'ın oğlu Emir Han Mühürdar Darü'leman Kirman hâkimi idi.

Kavurgalu İbrahim Sultan Horasan'da Serahs hâkimi idi.

Kavurgalu Dergâh Kulu Sultan, Mühürdar Nedr Mühürdar'ın kızkardeşinin oğlu Mühürdar Şahkulu Halife'nin torunuydu. Fars'ın bazı beldelerinin hâkimi idi.

Şemseddinlü Selim Han, eskiden Karabağ emirlerinden olup Ahıska hâkimiydi.

Eymür Halil Sultan Eymürlü Kelb Ali Sultan'ın oğludur. Karabağ emirlerindendir.

Hacılarlu Müstedam Sultan Esterabad beldelerinden Kebud Came hâkimi idi.

Kaçar taifesinden iki kişi vardı.

Emir Gûne Han oğlu Tahmasp Kulu Han büyük emirlerden biri olup babasının yerine Çukur Sa'd vilayetinin beylerbeyliği görevine gelmişti.

Yirmi Dörtlü Peyker Han Karabağ emirlerinden olup Berda'a hâkimidir.

Avşar'dan üç kişi vardı

İmanlu Kasım Han oğlu Kelb-i Ali Sultan, Urumiye hâkimiydi.

Alplu Erdoğdu Han Horasan'da Ferah ve Esfezar hâkimi idi.

Usalu İmam Kulu Han Gavrud hâkimi idi.

Türkmen İli'nden iki emir vardı.

Pürnek Pir Budak Han, Şah Bende Han'ın oğludur. Babasının yerine Darü's-saltana Tebriz hâkimi ve Azerbaycan beylerbeyi olmuştur.

Ördeklü Hasan Sultan Kapanat hâkimidir.

İspirlü'den Şikarî Sultan Erdebil ve Sarab hâkimidir.

Rumlu’dan bir kişi vardı.

Koyula Hisarlu Haydar Sultan, Gilan’da Tonkabon hâkimi idi.

Karadağlu’dan bir kişi vardı.

İlyas Halife oğlu Burhaneddin Halife Karacadağ hâkimidir.

Bayat’tan üç kişi vardı.

Yar Ali Sultan Bayezid kalesinin hâkimidir.

Geda Ali Sultan Maku hâkimidir.

Bedir Sultan Çukur Sa’d’da bazı beldelerin hâkimidir.

Talış’tan iki kişi vardı.

Saru Han, Bayındır Han’ın torunu olup Astara hâkimiydi.

Bedir Han Sultan, Yadigâr Ali Sultan’ın yerine halifelik rütbesiyle şereflenmişti. Talış’ın bazı yerlerinin hâkimi idi.

Alpavut’tan bir kişi vardı.

Mansur Sultan Şirvan’da ikta sahibi idi.

Cakirlü’den bir kişi vardı.

Mehmed Sultan Şeki hâkimi idi.

Kazaklar’dan bir kişi vardı.

Şemsi Han Darabcerd hâkimi idi. Daha sonra Ahıska hâkimi oldu.

Bayburdlu’dan bir kişi vardı.

Murad Sultan Arasbar hâkimidir.

Lor ve Kürd taifelerinden bu zamanda valilik, hanlık ve sultanlık rütbesine ulaşmış olanlar on yedi kişidirler.

Lor Filî’den Hüseyin Han Abbasî Loristan beylerbeyi olup şahın teveccühünü kazanmıştı.

Erdelanlı Han Ahmed Şehrizor Beylerbeyisi Hulu Han'ın oğlu ve büyük emirlerdendir.

Cihangir Hanoğlu Halil Han Bahtiyarlı Lorlarının hâkimidir.

Çekenî'den Aşur Han muteber emirlerden olup Merv Şahcihan hâkimiydi.

Camî Sultanoğlu Çekenî Ahmed Sultan Darü'l-Müminîn Sebzevar hâkimiydi.

Dınbılî'den Subaşı Selman Han Çors ve Selmas hâkimi idi.

Siyah Mansurlu İmam Kulu Han Horasan'da Esferayin hâkimi idi.

Siyah Mansurlu Rıza Kulu Han Zemindaver'de Bist kalesi hâkimidir.

Sufî Bayram Ali Sultan Gilan'da Kürd aşiretlerinin yaşadığı yer olan Deyleman hâkimidir.

Ali Merdan Han, Ziyekli Genç Ali Han'ın oğlu olup babasının yerine Kandahar beylerbeyiliği yapmaktadır.

Dınbılî'den Maksud Sultan Bergişat hâkimidir.

Şakakî'den Ali Can Sultan Azerbaycan emirlerin olup aynı zamanda adı geçen aşiretin beyidir.

Sürele'den Şucaeddin Sultan Şirvan emirlerindendir.

Gerus'dan Nefes Sultan Bağdad'da Lek kalesinin ve Dereteng'in hâkimidir.

Kolanî Gedaî Sultan Zencan hâkimidir.

Gölegir'den Kalender Sultan Azerbaycan emirlerinden olup aynı zamanda adı geçen aşiretin beyidir.

Cestanî Mustafa Sultan, Abdal Alî diye de bilinmektedir. Bağdad'a bağlı Cestan'ın hâkimidir.

Muhtelif **Çağatay** taifeleri, Sayın Hanlı Yaka Türkmen oymakları ve Horasan'da Çağatay'a dâhil olan diğerleri. Bunlar on iki kişidir.

Kara Bayat Bayram Ali Sultan Baba İlyas'ın neslinden olup Nişabur hâkimidir.

Giraylı Ali Yar Han Giraylı aşiretinin beyi olup büyük emirler arasındadır. Horasan'da Esterabad hududunun hâkimidir.

Meçekî Ahmed Sultan Horasan beldelerinden Türşiz hâkimidir.

Feridun Hüseyin Sultan, Hüseyin Han Firuzçeng'in torunu olup Horasan'da Türbet-i Hayderiye hâkimidir.

Kalender Sultan Tevekkülî, Cam vilayetinin hâkimidir.

Tahmasp Kulu Sultan, Kara Bayat Mehmed Sultan'ın oğlu ve Huzistan beldelerinden Şuşter ve Dizful'un hâkimidir.

Şahveli Sultan, Meşhed-i Mukaddes'de Pesakuh hâkimidir.

Kamerî'den Şahkulu Sultan Horasan'da Cihan Argiyan hâkimidir.

Celayîrli Uğurlu Sultan ve Karabaş'dan Rahman Kulu Sultan.

Gurî'den Mir Mehmed Sultan, Darü's-saltana Herat'a tabi oymakların beylerinden Mir Sadi Sultan'ın oğludur.

Cemşidî Mir Haydar Sultan Herat Rud beldelerinden Kerh hâkimi idi.

Diğer muhtelif kabileler Kızılbaş oymaklarından olmayıp büyük emirlerin hizmetinde bulunurlar.

Bunlar sekiz kişidir. **Mukaddemli** Beyi Aka Han, Karabağ'da **Otuz İkili** aşiretinden olup Meraga hâkimi idi.

Selmaslı Saru Han Sultan, Selmas'ın Lek cemaatının beyi idi.

Kelb-i Rıza Sultan Zunuzî Azerbaycan emirlerindendir.

Silsüpür cetmaatından Halil Sultan isimli bir emir vardır.

Bu cemaat muhtelif oymaklardan meydana gelmiştir. Rum Vilayetinde yağma ve çapul ile meşgul olduklarından kendilerini Silsüpür adını vermişlerdi. Yani (Farsçası) Pak-rub. Azerbaycan'ın zaptı hadiseleri anlatılırken işaret edildiği üzere bunlardan 2000 hane ihlas ve bağlılıklarının bir göstergesi olarak bu dergâha geldiler. Hepsi yüce Korçular sınıfına dâhil olup adı geçen Halil Sultan'ın emrine tayin edildiler.

Baydar Nureddin Sultan, Şirvan'daki **Terekeme** aşiretlerinden olup, her zaman Tiflis hâkiminin hizmetinde bulunmuşlardır ve bulunmaya devam ediyorlar.

Horasan'da, Sistan hâkimi Melik Mahmud'un oğlu Melik Celaleddin, **Saffarî** meliklerinin soyundandır.

Afgan Şir Han Kandahar'a bağlı Peşeng'in hâkimdir.

Afgan Makdud Sultan, Kandahar'a tâbidir.

EK 4.

Mirza Muhammed Tahir-i Kazvinî, Tarih-i Cihan-ara-yı Abbasi, yayınlayan: Seyyid Said Mir Muhammed Sadık, Tahran 1383/2005, s. 82-84. Sahifelerin tercümesi.

Şah Tahmasp'ın vefat ettiği sıralarda hayatta olan tabl ve alem sahibi beylerin bahsi.

Şamlu Taifesi

Meşhed hâkimi Veli Halife Avcı.

Hemedan hâkimi Fulad Halife.

Süleyman Halife ise Esterabad hâkimliği yaptığı sırada azledilmişti.

Ustaclu Taifesi

İrade sahibi ve kendisine akıl danışılan Yüzbaşı Hasan Bey'in oğlu Hüseyin Bey.

Sofracı Murad Han, Gilan hâkimi iken azledilen Allah Kulu Sultan Kerampa.

Emirü'l-ümera Çavuşlu Muhammed Han'ın torunu Koçulu Piri Bey.

Çukur Sa'd Beylerbeyi Muhammedî Tokmak Han.

Horasan Beylerbeyi Yeğen Şah Kulu Sultan.

Kuseviye ve Guryan hâkimi Asayişoğlu Nazar Sultan.

Serahs hâkimi İbrahim Sultan.
Havf ve Baherz hâkimi Şamlu Çarhçıbaşı Veli Han.
Şuşter ve Dizful hâkimi Çavuşlu Aygut Sultan.
Hacı Fakihlü Oymağından Karınca oğlu Şah Kulu Sultan.
Seddi hâkimi Keçel Şahverdi oğlu Mustafa Sultan.

Türkmen Taifesi
Musullu Emir Han.
Musullu Muhammed Han.
Pürnek Murtaza Kulu Han.
Sührab Halife oğlu Süleyman Halife.
Şirvan Beylerbeyi Rumlu Yaka Ebu'l-Masum Sultan.
Budak Kazman Sultan'ın oğlu Hasan Ali Hulefa.

Dulkadirli Taifesi
Mühürdar Muhammed Kulu Halife.
İbrahim Han'ın Amcaoğlu Muhammed Kulu Halife.
Kalhancı oğlu Veli Sultan.
Cam hâkimi Tibet Ağa.
Şah Kulu Halife.

Avşar Taifesi
Arışlu Emir Aslan Sultan.
Halil Han.
Mahmud Sultan.
Yakup Sultan'ın kardeşi Kulu Sultan.
İskender Han.
Yeğen Sultan.
Köroğlu Huru Sultan.

Kaçar Taifesi
Ziyadoğlu Şahverdi Sultanoğlu Yusuf Halife.
Mirza Ali Sultan.
Akçakovanlu (Akçakoyunlu) Ali Halife.
Ziyadoğlu Süleyman Bey.

Tekelü Taifesi
Solak Hüseyin.
Erdoğdu Halife.

Talış Taifesi:
Bayındır Han.
Hamza Sultan.
Hacı Üveys Sultan.

Bayburtlu Taifesi
Kara Han.

Alpavut Taifesi
İbrahim Halife.

Hınıslu Taifesi
Hüseyin Han Sultan.

Kürt Taifesi
Rudekî Şeref Han. (Gilan Tonkabon hâkimi)

Zengene Taifesi
Adam Ru.

Pazukî Taifesi

Pazukî Kılıç Halife.

Hasanabad ve Pelenkân hâkimi Erdelanlu Timur Han.

Küçük Lor Taifesi

Şah Rüstem Abbasî ve kardeşi Muhammedî.

Hınıs Taifesi

Mahmud Halife

Dülmer Sultan

Çağatay Taifesi

Mirza Ali Halife.

Şeyhavend Taifesi

Safevî Masum Bey oğlu Sadreddin Han.

Onun kardeşi Seyyid Bey.

Bağdat hâkimi Seyyid Muhammed Kemune'nin evladından Seyyid Bey diye meşhur olan Seyyid Süleyman.

Yüzbaşılar ve Korçular

Yüzbaşılar, Korçular ve diğerleri Şah Tahmasp'ın vefatı esnasında 6000 kişiydiler. 4500 kişi Korçu ve 1500 kişi ise diğer işlerle uğraşanlaran bir araya getirilmişler ve emirlik payesine ulaşmışlardı. Bunların hepsinin toplamı 20000 kişiye ulaşıyordu.

KAYNAKLAR

ABDİ BEY-İ ŞİRAZÎ, *Tekmiletü'l-Ahbar*, (neşr. Hazırlayan Abdülhüseyn Nevaî), Tahran 1369/1991.

ANONİM, *Cihangüşa-yı Hakanî -Tarih-i Şah İsmail-*, (neşr. Dr. Allahdota Muzattar) İslamabad 1984.

ANONİM, *Âlem-ârâ-yı Şah İsmail*, (neşr. Asgar Muntazer Sahib) Tahran 1349/1971.

ANONİM, *Âlem-ârâ-yı Şah Tahmasp*, (neşr. İrec Afşar), Tahran 1370/1992.

ANONİM, *Tezkiretü'l-Mülûk*, (neşr. Seyyid Muhammed Debirsiyakî), Tahran 1378/2000.

BUDAK MÜNŞÎ-İ KAZVİNÎ, *Cevâhirü'l-Ahbar*, (neşr. Muhsin Behram Nejad), Tahran 1378/2000.

HASAN-I RUMLU, *Ahsenü't-Tevârih*, (neşr. Abdülhüseyn Nevaî), Tahran 1357/1979.

HURŞAH B. KUBAD el-Hüseynî, *Tarih-i İlçi-yi Nizamşah*, (neşr. Muhammed Rıza Nasırî-Koiçi Haneda), Tahran 1379/2001.

İSKENDER BEY-İ MÜNŞÎ-TÜRKMEN, *Tarih-i Âlem-ârâ-yı Abbasî*, c. I-III, (neşr. Muhammed İsmail Rızvanî), Tahran 1377/1999.

KADI AHMED GAFFARÎ-i Kazvinî, *Tarih-i Cihan-ârâ*, (neşr. Hasan Nerakî), Tahran 1342/1966.

KADI AHMED B. ŞEREFEDDİN el-Hüseyn el-Hüseynî el-Kumî, *Hülasatü't-Tevârih*, c. I-II, (neşr. İhsan İşrakî) Tahran 1359/1971.

MİRZA MUHAMMED Tahir Vahid-i Kazvinî, *Tarih-i Cihan-ârâ-yı Abbasî,*(neşr. Mir Muhamed Said), Tahran 1383/2005.

MUHAMMED YUSUF VALE-İ İSFAHANÎ, Holdeberin, (neşr. Mir Haşim Muhaddis), Tahran 1372/1994.

ŞEREF HAN b. Şemseddin Bidlisî, *Şerefnâme*, neşr. V. Veliainof Zernof, Tahran 1377/1999

SADIKÎ, Gulam Hüseyin, *Cenbeşha-yi Dinî-i İran*, Tahran 1375/1997.

EBUBEKR Tihranî, *Kitab-ı Diyarbekriyye*, çeviren. Mürsel Öztürk, Ankara 2001.

DİZİN

A

Abbas Mirza 25, 26
Abdarbaşı 69
Abdarbaşılık 69
Abdi Bey 22, 25, 96
Abdî Bey 21
Abdullah Han 51, 76, 92, 96
Abdüllatif Bey 85
Abidin Bey 22
Adana 21, 68
Afet-i Tekelü 53
Ağaçeri 28
Ağzıvar Han 21, 24, 50, 96
Ahıska 35, 111, 112
Ahi Saadeddin 58
Ahi Sultan 24, 54
Ahlat 85
Ahmed 122
Ahmed Padişah 31
Ahmet Mirza 47, 90
Aka Rüstem Ruzefzun 22
Akayan-ı Asitane-i Harem 108
Akkoyunlu 21, 32, 33, 37, 41, 42, 55, 63, 84, 92
Akkoyunlular 31, 84
Alâiyye 51
Alaüddevle 22, 37, 58, 81, 82
Alıncak 36, 57
Ali Bey 23, 28, 31, 41, 42, 64, 65, 82
Ali Kulu Han 25, 26, 27, 80
Ali Sultan 49, 55, 77, 78, 81, 94, 101, 110, 112, 118
Ali Şeker Bey 63, 64
Ali Yar Bey 86
Allah Kulu Sultan 80, 97, 116
Alpavut Pir Muhammed 32
Alplu 84, 86, 89, 90, 91, 111
Amasya 27
Amid 32
Anadolu 4
Anadolulular 27
Ankara 4
Antalya 51
Arab-ı Saidî 50
Arabistan 35
Arapgirlü 48
Arışlu 84, 100, 117
Avcı Veli Halife 96
Avşar 53, 83- 91, 111, 117
Avşar Şahruh Sultan 78
Aybe Sultan 36, 41

Aydın İli 51
Azerbaycan 32, 34, 42, 43, 45, 53, 56- 58, 76, 77, 86, 90, 110, 115
Azid İsmailî 70
Azizkendi 41

B

Baba Hacı Hemedanî 56
Babür Mirza 78
Babür Padişah 24
Bağdat 32, 37, 42, 44, 46, 53, 54, 87, 119
Bahşı 56
Bahtiyar Bey 65
Bakü 54, 58
Baraklu 106
Bargiri 92
Barik Bey 37, 44
Bayat 7, 26, 47, 112, 114
Bayatlar 106
Bayburt 68
Bayburtlu 68, 106, 118
Bayındır Bey 35, 41
Bayındır Han 31, 101, 118
Bayındırî 31, 41
Bayındırlı 35, 36, 41
Bayram Ali Sultan 113, 114
Bayram Bey 64, 65, 66
Bayram Han 64, 93
Bayramlu 28
Baysungur 31, 35, 36, 58
Baysungur Mirza 31, 36
Bedir Han 77, 90- 92, 112
Begüm 33, 58
Behram Mirza 25, 46, 54, 81
Bektaş Han 83, 87- 89, 110
Belh 24, 49, 65, 84
Berda'a 59, 91
Berhurdar Sultan 82
Bestam 24, 25, 55, 64, 80, 87, 90
Beydili 27, 69
Bıyıklı Çavuş 50, 92
Bitlis 72, 102
Bozcalu 106
Burdur 51
Burun Sultan 52, 55

C,Ç

Cakirlü 64, 112
Cam 50, 78, 85, 114, 117
Camışlu 81
Canı Bek Han 78
Canik 46
Celaleddin Ekber 64
Celaloğlu Muhammed Bey 47
Celayirli Sultan Ahmed 55
Ceralle 108
Ceyhun Irmağı 22
Cezire 72
Chamberlains in Ordinary 107
Cihangir 32, 41, 79, 113
Cihangir Bey 32
Cihan Şah 27, 28, 31, 57, 58, 59, 63- 66
Conabed 89
Cüneyd Bey 81
Çağatay 24, 33, 103, 114, 119
Çağataylı Kamran Mirza 24
Çaldıran 22, 23, 49, 50, 75, 76, 81, 103
Çavuşlu 75, 80, 97, 98, 106, 116, 117
Çavuş Mirza 69
Çayan Sultan 76, 77, 96
Çekenli 47, 92
Çekirge Sultan 24
Çelebi Bey 69
Çemişgezeklü 106
Çemişkezek 48, 50, 51

Çem-i Teft 88
Çepni 46, 47
Çepniler 46
Çepni Süleyman Bey 47
Çerkes Hasan 54
Çiçeklü 81
Çuha Sultan 49, 50, 52- 54, 76, 78
Çukursa'd 51, 76, 77, 79, 102, 116
Çukur Sa'd 96

D

Dahhak 72
Damgan 24, 44, 50
Dane Bey 85
Darugalar 106
Darü'l-İrşad 67
Dede Abdal Bey 81
Dede Bey 24
Deken 64
Deli Şeyhi 82
Demir Han 79
Dercezin 50
Devlethâne 107
Dınbılî 72, 113
Dınbılî Hacı Bey 72
Dıraca Sultan 92
Divan Beyi 27, 65, 101, 104
Divan Beyiliği 27
Diyarbekir 22, 31, 32, 34- 37, 41, 42, 58, 59, 69, 72, 75, 96
Dizful 37, 46, 98, 114, 117
Dulakdirli 92
Dulkadir 22, 37, 52, 75, 81, 83
Dulkadirli 37, 46, 52, 76, 81, 82, 86- 88, 117
Dulkadirliler 106
Dulkadirli Muhammed Han 82
Dulkadiroğlu 22, 54, 82
Durmuş Halife 68
Durmuş Han 21, 23, 25, 37, 75, 96
Dündar Sultan 47

E

Ebu'l-Feth Bey 36, 41, 65
Ebu'l-Kasım 59, 69
Ebu'l-Kasım Bey 69
Ebu Said 32, 41, 42, 56
Ebu Yusuf 32, 34, 59
Edhem Bey 51
Edhem Sultan 43
Ehristan 88
Ekremî 28
Elbistan 81
Eleşkird 56, 66, 102
Elkas Mirza 46, 54, 76, 77, 81, 92, 93
Elmalı 51
Elvend Bey 35
Elvend Padişah 31
Emir Aslan Sultan 90, 100, 117
Emir Bayezid 64
Emir Bey 42, 50, 66
Emir Han 22, 42, 43, 49, 79, 82, 84, 89, 91, 99, 110, 117
Emir İbrahim Şah 32
Emir İsfahan 56
Emir Karaman 65
Emir Mezid Argun 32, 33
Emir Necm-i Sâni 22
Emir Timur 55
Emirza Eba Bekir 55
Emirza Şahruh 56, 66
Endihod 65
Erciş Kalesi 78
Erdebil 21, 45, 59, 67, 68, 76, 81
Erdelan 46, 113

Erdoğdu Han 86, 111
Erzincan 49, 50, 52, 68, 75
Erzurum 31, 54, 69, 82
Esededdin 70
Esferayin 25
Esfezar 89, 90, 101, 111
Eslemez Bey 83, 92
Eslemez Sultan 47
Esterabad 24, 44, 66, 77, 78, 82, 90, 93, 94, 96, 100, 103, 111, 114
Eşik Ağalığı 27, 83
Eşik Ağası 26, 27, 82, 83, 107, 108
Eşikağası Başı 69
Eşik Ağasıbaşı 48
Eşik Ağası Başı 107, 108
Eşik Ağasıbaşı Mehmet Kulu Bey 48
Eşikağası Piri Bey 83
Evoğlu 69
Evoğlu Şah Geldi Bey 69

F

Fars 34, 36, 41, 46, 49, 81, 83, 86, 88, 89, 100, 102, 111
Farsça 108
Faruk Sultan 76, 96
Fatih 4
Ferah 86, 89, 90, 91, 101, 111
Ferhad Han 66, 89
Ferruh Han 44
Fırat 55
Firuzkûh 24
Fulad Halife 21, 96, 116

G

Gazi Han 54
Gence 91, 92, 93
Germiyan İli 51
Gilan 76, 79, 96, 97, 102, 116, 118
Girgin 92
Gori 92
Göçküncü Han 78
Gökçe Sultan 92, 93
Gözü Büyüklü 106
Gucduvan 22, 45, 65, 92
Gur 86, 89, 90, 110
Gülşen Bağı 88
Gündüzlü 84
Gün Han 31, 46, 47
Gürcistan 34, 35, 45, 47, 58, 92
Gürcü 92, 98

H

Hacı Fakihlü 106
Hacı Hüseyin Bey 28
Hacılu 68, 81
Hacı Üveys Bey 47
Hadım Ali Paşa 52
Haf 50, 68, 98
Hakan-ı Cihan-sitan 96
Hakan-ı İskender-nişan 44, 45, 48, 50, 52, 55, 65, 68, 69, 75, 78, 85
Hakan-ı İskender-şan 21-23, 44, 48, 52, 55, 68, 75, 76, 81, 91
Hakan-ı Süleyman-mekân 21
Hakikî 57
Halep 21, 69, 84
Halife Baba 52
Halife Ensar 69
Halil Han 82, 84, 86, 100, 113, 117
Hamid İli 51
Hamzalu 106
Han 107

Hanedan Kulu Han 86
harem 107
Harmandalu 106
Harrakan 34
Hasan Ali 28, 32, 58, 59, 65, 117
Hasan Bey 32- 37, 44, 58, 59, 63, 85, 97, 116
Hasan Bey Şekeroğlu 44
Hasan Halife 68
Hasan Han 26, 80, 85, 91, 110
Hasan Padişah 28, 31, 36, 41- 43, 63- 66, 84
Hasan Paşa 69
Hasan Sultan 28, 111
Hatun Hisarı 35
Hayber 18
Haydar Bey 69
Haydar Mirza 79
Haydar Sultan 43, 69, 99, 112, 114
Hazret-i A'lâ 26, 66, 67, 80, 83, 88- 91
Hazret-i Süleyman 71, 72
Hemedan 34, 46, 47, 59, 63, 80, 91, 96, 116
Herat 22- 27, 41, 44, 54, 58, 67, 79, 85, 86, 90, 91, 97, 98, 114
Heşt Behişt 35
Hınıs 48, 119
Hınıslu 48, 79, 102, 118
Hindular 64
Horasan 22, 25, 26, 32, 41, 42, 44, 49, 50, 53, 58, 67, 77, 79, 80, 81, 85, 86, 89, 90, 94, 97- 99, 101, 102, 103, 110, 111, 113- 116
Horasan Beylerbeyiliği 26
Hoy 32, 34, 59, 72, 80, 99
Hümayun Padişah 64
Hürmüz 82
Hüseyin Ali 58
Hüseyin Han 21, 23- 26, 52, 54, 76, 77, 90, 92, 96, 112, 114, 118
Hüseyin Kiya Çelavi 68
Hüseyin Padişah 27
Hüseyin Sultan 52, 79, 86, 91, 114
Hüseynî 121, 122
Hüsrev Bey 86

I,İ

II. Bayezid 22, 51
II. İsmail 25, 26, 42, 44, 79, 82, 86, 90, 94
II. Selim 45
II. Şah İsmail 79
Irak 34- 37, 44, 49, 50, 54, 56, 58, 78, 80
Irakeyn 24, 54
Irakeyn Seferi 24
İbrahim Bey 32, 36, 80, 88, 93
İbrahim Han 43, 46, 80, 81, 88, 92, 117
İbrahim Paşa 54
İbrahim Sultan 42, 43, 80, 98, 111, 117
İkinci Şah İsmail 25
İlyas Halife 69, 112
İmam Rıza 26
İmamzâde Sehil Ali 53
İmanlu 84, 111
İnallu 106
İran 18, 31, 46, 52- 55, 71, 80, 82, 84, 85, 91, 92, 93, 97, 105, 107, 122
İran şahı 105
İrevan 51
İsfahan 26, 35, 44, 46, 49, 52, 58, 59, 87, 88

İsfahan Bey 58
İsfahan Sultan 44
İskender Bey 7, 15, 22, 47, 48, 54, 56, 63, 95
İskender Han 85, 90, 91, 100, 117
İskender Paşa 51, 72
İsmail Han 86, 89, 91
İsmailiyye Devleti 70
İsmail Kulu Halife 25
İsmail Kulu Han 25
İsmail Sultan 43
İspanya 105, 106, 107, 108
İspirlü 106
İstanbul 4, 26, 43, 46, 48, 105
İstanos 51

K

Kaçar 91, 92, 106, 111, 118
Kaçar Kara Piri 91
Kadı Han 81
Kadı İsa Sadr 36
Kahkaha Kalesi 47
Kalenderiler 69, 86
Kanber Bey 85
Kanber Kulu Han 27
Kandahar 24, 51, 86, 93, 113, 115
Kansu 71
Kanuni Sultan Süleyman 46, 53, 54, 76, 85, 92
Kapucıbaşı 107
Kara Bacaklu 106
Karabağ 32, 35, 92, 101, 103, 111, 114
Karacadağ 44, 112
Karacadağlu 69
Karaca İlyas 68
Kara Çomaklu 106
Karaçorlu 28
Karagöz Paşa 52
Kara Han 96, 102, 118
Karahan Bey 63
Karahisar 48
Kara İskender 56
Karakoyunlu 106
Karakoyunlular 28
Karaman 52, 68
Karaman Beyi Haydar Paşa 52
Karamanlu 59, 65, 106
Kara Osman 31, 41
Kara Yusuf 31, 55-57, 63, 64, 65
Karınca Sultan 49
Karkiya Mirza 21
Kasım Pervaneci 32
Kaşan 43, 46
Kayın 27, 89
Kazak Han 54
Kazak Savaşı 25
Kâzım Han 44
Kazrun 89, 91
Kazvin 28, 32, 42, 50, 54, 55, 77, 80, 81, 83, 84, 94
Keçiborlu 51
Kelhor 52
Kengerlü Mustafa Han 89
Kere Rud 47
Kermazer 44
Kılıç Han 96
Kırıklu 106
Kızılağaç 57
Kızılbaş 7, 21, 22, 24, 41, 44, 46, 48, 49, 52, 53, 75, 76, 81, 84, 91, 94, 95, 114
Kızılbaşlar 18, 52, 69
Kızılcakaya 51
Kirman 36, 59, 78, 85-89, 100
Koçulu 79, 97, 116
Korkut 51
Koruktepe 75, 92
Koyun Erilü 106

Köpek Sultan 49, 76
Kör Seyyid 68
Köse Hacı 35
Kucur 79, 97
Kudurmuş Han 92
Kuduz Sultan 53
Kuh Giluye 85, 90, 91
Kûh Giluye 84, 86, 91
Kûh Giluyelü 106
Kum 25, 26, 35, 43, 46, 50, 99
Küçük Lor 64, 72, 102, 119
Kürdistan 53
Kürd Sarım 52
Kürt 22, 69, 70, 72, 92, 118
Kürt Sarım 22
Kütahya 51

L

Lahican 21, 79, 81
Lala Hüseyin Bey 21, 37, 76, 96
Lar 49
Levasan 47, 92
Levend Han 92
Lor 47, 71, 72, 112
Loristan 47, 72, 112
Lorlar 72, 85
Lor Şahverdi Han 47

M

Mahmudabad 33, 54
Mahmud Bey 80
Mahmudlu 106
Maksud Bey 36, 83
Maksudiye 34
Maksut Bey 34
Manisa 51
Mansur 43, 44, 70, 72, 84, 102, 112
Maraş 81
Mardin 59, 64, 75, 92
Masum Han 43
Matrud 71, 72
Maveraünnehr 58, 65, 78
Mehdi Kulu Bey 83
Melik Adil Ebubekir 70
Melik Ali Bey 23
Melik Eşref 55
Meliketü'l-Hayrat Begüm 59
Melik-i Aziz Osman 70
Melik-i Mansur Muhammed 70
Melik Necmeddin Eyyüb 70
Melik Salih 70
Memlük Devleti 84
Memlükler 46
Menteşe İli 51
Menteşe Sultan 51, 77, 79
Merv 44, 78, 85, 98, 113
Mesih Bey 36
Mesna Sultan 96
Meşhed 25, 26, 44, 50, 55, 77, 80, 85, 90, 96, 99, 103, 114, 116
Meşhed-i Mukaddes 25, 44, 55, 77, 114
Meşhed Valisi 26
Mısır Sultanı 35, 70
Mısır Sultanı Kansu 35
Mihmad Bey 63
Miranşahlu Osman Bey 35
Mir Süphan Bey 66
Mirza İskender 65
Mirza Miranşah 56
Mirza Şahruh 31, 56, 57
Miyane 32
Mugan 34, 44
Muhammed Bakır Mirza 47
Muhammed Bey 54, 82, 85, 86
Muhammed Can Sultan 81, 82
Muhammed Han 43, 54, 76, 78, 79, 82, 84, 92, 96, 97, 99, 101, 116, 117

Muhammed Hüdabende 25, 42, 79, 81, 82, 84, 86, 87, 90
Muhammedî 31, 32, 37, 41, 42, 58, 77, 94, 97, 102, 116, 119
Muhammedî Han 77, 94, 97
Muhammedî Mirza 31, 37, 41
Muhammed Kelatî 86
Muhammed Kulu 44, 117
Muhammed Sultan 48, 79, 90, 103
Muhammed Zaman Mirza 55
Murad Bey 32, 41, 91, 92
Murad Han 79, 97, 98, 116
Murad Sultan 81, 112
Murat Han 43
Murtaza Kulu Han 43, 44, 117
Musa Bey 68
Mustafa Bey 68, 80
Mustafa Paşa 50, 75, 92
Mustafa Sultan 85, 98, 113, 117
Musullu 35, 36, 41-43, 49, 65, 79, 91, 98, 99, 117
Musullu Sufi Halil 35
Musullu Sultan Halil 41
Muş 32, 58
Muzafferiye 59
Mühürdarlık 83, 84
Mühürdar Saru Ali 52
Mühürdar Şahruh Bey 83
Mürşid Kulu Han 26, 43
Mürşid Kulu Sultan 80

N

Nahcivan 32, 55, 110
Nasıriyye 34
Nasirüddevle b. Mervan 72
Nasr 72
Necef Kulu Han 27
Necmeddin Eyyüb 69, 70
Necm-i Sâni 44, 65
Nedr Han 84
Nihavend-kürd 63
Nimetullah Yezdî 47
Nişabur 48, 50, 80, 93, 114
Nohud Sultan 42
Nur Ali Halife 50
Nureddin Mahmud 70
Nureddin Mahmud b. İmameddin Zengî 70
Nureddin Mahmud Zengî 70

O,Ö

Oğuz Han 31, 46, 47, 84
Ordupazar 36
Oruç Bey Bayat 26, 105
Osmanlı Sultanı 92
Osman Paşa 43, 93
Ömer Bey b. Bayezid Bey 65
Ördeklü 28
Özbek Abdullah Han 25, 26, 80, 90
Özbek Bahadır Han 86
Özbek Can Vefa Mirza 85
Özbek Küçüm Han 49
Özbekler 26, 27, 48, 78, 89
Özbek Seydim Mirza 50
Özbek Şeybek Han 47
Özbek Ubeyd Han 22, 24, 25, 53, 55, 81
Özbek Zeyneş 24

P

Perihan Hanım 85
Peşkil Dere 50
Peyklü 106
Pir Ali Sultan 25
Pir Budak 45, 55, 56, 58, 59, 63, 111
Pir Budak Han 45, 111

Pir Hüseyin Bey 66
Pirî Bey 79
Pirî Karaman 65
Pir Kulu Bey 80
Pir Muhammed Bey 63
Pürnek 37, 43, 84, 111, 117
Pürnek Barik Bey 37

R

Rey 24, 27, 51, 56, 57, 78, 79, 97, 99
Rıza Kulu Bey 83
Rumeli 82
Rumlu 46, 48- 52, 54, 76, 77, 92, 96, 99, 117, 121
Rumlu Dev Sultan 49, 52, 96
Rumlular 27
Rumlu Süleyman Sultan 46
Rum padişahı 59, 82
Rüstemdar 79
Rüstem Mirza 64
Rüstem Padişah 31, 44
Rüstem Tarhan 64

S,Ş

Sa'dlu 66
Sadreddin Han 78, 96, 103, 119
Safevî 7, 18, 21, 25, 45, 64, 69, 81, 84, 119
Safevî Devleti 7, 21, 25
Safevî Masum Bey 45, 119
Said 72, 116, 122
Saliyan 54
Sam Mirza 23, 24, 47, 50
Samnanî 50
Sancak 32, 63, 64, 65
Sarı Solaklu 106
Sarışeyhlü 84
Saruhan İli 51
Saru Kaplan 22
Saru Pir Ali 66
Saruşeyhlü Avşar. Mustafa Bey 78
Saru Turhan 22
Save 35, 41, 43, 86
Savuc Bulağ 50
Sehend 35
Seksencik 55
Selçuk Begüm 34
Semerkand 78
Semiran 91
Serahan Bey 63
Serdrud 55
Seyf Bey 47
Sinan Paşa 43, 91
Sistan 79, 98, 99, 115
Sivas 27, 50
Solaklu 106
Sufi Halil 35, 36, 65
Sufioğlu Ahmed Han 78
Sufi Oğlu Ustaclu Mahmud 25
Sufiyan Halife 50, 54
Suhrab Bey 69
Sultan Ahmed 41, 55, 100
Sultan Ali Halife 89
Sultan Ali Mirza 36, 101
Sultan Bayezid 51
Sultan Ebu Said 28, 32, 33, 58, 65
Sultan Halil 31, 34, 35, 63, 81
Sultan Hüseyin Mirza 41, 55, 64, 66, 103
Sultan İbrahim 65
Sultan Kansu 41
Sultan Muhammed Padişah 80, 83, 86
Sultan Murad 31, 37, 41, 91, 92
Sultan Said 27
Sultan Selahattin Yusuf 69

Sultan Selim 37, 45, 71, 75
Suriye 21, 46, 84
Süleyman Bey 42, 47, 65, 92, 94, 118
Süleyman Bey Bijen 42
Süleyman Bijen 35
Süleyman Halife 21, 89, 96, 99, 116, 117
Süleyman Sultan 51
Sürmeli 57
Şah Abbas 7, 23, 26, 27, 28, 44, 45, 69, 80, 84, 85, 86, 87, 88, 90, 91, 94
Şah Ali Bey 28, 43, 68, 86
Şah Ali Sultan 46, 78
Şah Bende Han 45
Şah-ı Cennet-mekân 48
Şah-ı Din-penah 22, 25, 42, 45, 47, 66, 76-79, 82, 86, 92, 93
Şah-ı Gufran-penah 23, 37, 43
Şah İsmail 21- 27, 37, 41, 42, 46, 49, 50, 52, 53, 68, 75, 76, 78, 81, 83, 84, 85, 96
Şah Kalender 91
Şah Kubad 53, 57
Şah Kulu 43, 47, 51, 77, 80, 82, 85, 90, 91, 100, 116, 117
Şah Kulu Bey 79
Şahkulu Sultan 96, 97, 98
Şah Kulu Sultan 43, 47, 77, 80, 85, 90, 91, 116, 117
Şah Mansur 32
Şah Muhammed 25, 56, 86, 90
Şah Muhammed Hüdabende 25
Şahruh Han 83, 84
Şah Şuca 82
Şah Tahmasp 24, 54, 79, 92, 106
Şah Veli Bey 64
Şah Veli Sultan 82
Şahverdi Halife 25
Şahverdi Han 69, 91, 92, 93
Şahverdi Sultan 47, 92, 93, 118
Şam 21, 22, 55, 69, 71, 84, 91
Şamlu 21- 24, 26, 27, 37, 43, 44, 52, 76, 80, 88, 91, 95, 96, 105, 109, 110, 116, 117
Şamlu Ali Kulu Han 44
Şamlu Demiri Sultan 24
Şamlu taifesi 21, 95
Şamlu Taifesi 21, 116
Şamlu Zeynel Bey 24
Şatt 66
Şebankare 44
Şebergan 65
Şehsuvar Bey 28, 32
Şehzade Ahmet 52
Şemseddin Han b. Şerefeddin Han 72
Şerefeddinoğlu Muhammed Han 53
Şeyh Cüneyd 21, 46, 81
Şeyh Haydar 27, 81, 91
Şiraz 34- 37, 43, 44, 46, 49, 52, 58, 81- 83, 94, 100
Şirvan 33, 46, 47, 51, 54, 65, 69, 76, 92, 93, 94, 99, 112, 113, 115, 117
Şuşter 46, 91, 98, 117

T

Tabes 86, 89, 99
Tacı Büyük 23
Tacik 22
Tahirabad 85
Tahmasp 23, 42, 44- 46, 49, 50, 51, 53, 54, 68, 69, 76, 77,

79, 83, 85, 86, 90- 93, 116, 119
Tahran 9, 15, 27, 95, 116, 121, 122
Talış 57, 101, 112, 118
Tali Oğlu 81
Tarsus 21, 68
Tatı Oğlu 86
Tavacı Rüstem Bey 63
Tebriz 32, 34, 35, 37, 42- 46, 49, 50, 53- 57, 59, 69, 76, 77, 83, 90, 92
Teke İli 51
Tekelü 23, 24, 49, 51, 53, 54, 83, 85, 106, 118
Tekelü Afeti 23, 54
Tekelü Ahi Sultan 24
Tekelü Çuha Sultan 24, 49
Tekelü Karaca Sultan 49
Tekelü Şah Kulu Baba 51
Tercan 48, 63, 85
Tiflis 34, 92, 98, 115
Timur 27, 55, 97, 98, 102, 119
Tokat 27, 42, 50, 63
Trabzon 46, 50
Tun 89, 99
Turan Şah 70
Turşiz 51, 98
Tuşmalbaşı Zeynel Bey 27
Tuzla 4
Türbet 80, 99, 114
Türkçe 108
Türkmen 7, 15, 21, 22, 25, 37, 43, 45, 46, 48, 49, 54, 55, 64, 83, 84, 89- 91, 93, 95, 98, 99, 106, 111, 117, 121
Türkmen Kendi 49
Türkmenler 106

U,Ü

Ubeyd Han 24, 49, 50, 78
Uğurlu Mehmed 34, 59, 64
Uğurlu Mehmet 34
Uğurlu Sultan 47
Ulama 53, 54, 76, 85, 101
Ulu Han Bey 66
Urfa 35, 37, 92
Urumiye 22, 54
Urumlu 27
Uryatlar 106
Ustaclu 24- 26, 49, 51, 53, 75-80, 84, 92, 96, 98, 105, 110, 116
Ustaclu Ali Kulu Han 25
Ustaclu Çayan Sultan 49
Ustaclular 49, 55, 68, 79
Ustaclu Mürşid Kulu Han 26, 83
Ustaclu Pire Muhammed Han 79
Ustaclu Şah Ali Sultan 24
Ümmet Han 80, 83

V

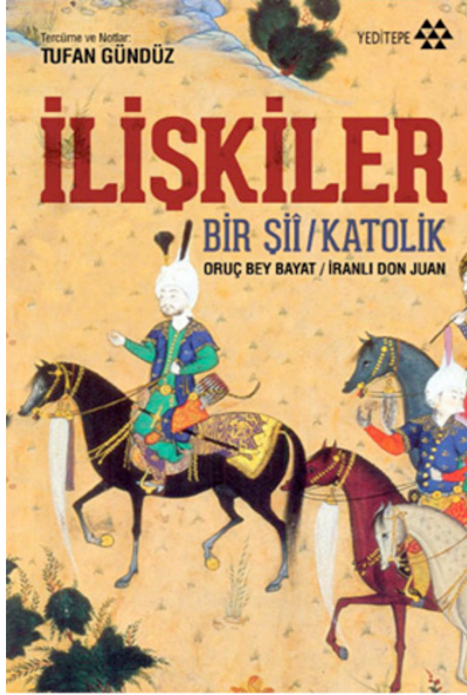
Van 36, 42, 46, 53, 92, 93
Varsak 68
Varsak Mustafa Sultan 68
Veli Bey 79
Velican Han 43
Veli Can Han 43
Veli Halife 21, 25, 116
Veli Han 25, 88, 89, 98, 117
Veli Sultan 82, 86, 100, 101, 117
Veliyan Kuh 58
Venedikli 4
Veramin 51, 68, 79, 97
Verucerd 63
Vezir Kulu Han 83

Y

Yakup Bey 34, 35, 63
Yakup Han 83, 87, 88, 94
Yakup Padişah 28, 31, 41- 43
Yakup Sultan Bey 85
Yar Ahmed Bey 65
Yar Ali Bey 64
Yaşbeğ 35
Yeğen Bey 52
Yeğen Şah Kulu Sultan 79
Yemen 69, 71
Yezd 26, 41, 83, 86- 89
Yoldaş Başı 25
Yunan 68
Yusuf Can Sultan 51
Yusuf Mirza 64
Yüzbaşı Ali Han 86
Yüzbaşı Hüseyin Bey 79
Yüzbaşı Tengiz Bey 69

Z

Zayıf Yusuf 50
Zeyneddin Sultan 25
Zeynelabidin Bey 45
Zeynel Han 21, 24, 96
Ziyadoğlu 92, 93, 101, 118
Zülfikar Bey 42
Zülfikar Han 67

Şah Abbas tarafından Osmanlılara karşı ittifak kurmak amacıyla 1599da Avrupa ülkelerine gönderilen elçilik heyetinde yer alan Oruç Bey Bayat, mutaassıp bir Şii olarak başladığı uzun yolculuğunu inançlı bir Katolik olarak tamamlamıştı. Onun zihin dünyasında meydana gelen sarsıntının en önemli sebebi Batı ülkelerinde gördüğü büyük kalkınmışlık ve refah idi. Tipik bir doğulu olarak bu hususu öncelikle dini zaviyeden ele almış, Avrupalıların Hristiyanlığa (Katolik) sıkı sıkıya bağlı olmalarına karşılık Tanrı tarafından ödüllendirildiklerini düşünmüştü. Onun din değiştirmesi bir Batılı için nadir görülen bir hadise olduğundan İspanya kralı tarafından ilgiyle ve heyecanla karşılanmıştı.

Oruç Beyin bu kitabı doğulu elçilik heyetleri tarafından kaleme alınan ilk seyahatname özelliği taşıyor. Ancak onu önemli kılan husus sadece bu değil. Yazarı Oruç Bey iyi bir gözlemci ve içinde yaşadığı toplumu çok yakından tanıyan biri olarak Safevî dönemi hakkında hem tarihi hem de kültürel açıdan son derece kıymetli bilgiler naklediyor.